

FOTOKOLLAŽID VILLEM ROOSA
ILLUSTRATSIOONID TAAVI PINT

VÄRSKE RÕHK

AVE TAAVET
MIKK TŠAŠKIN
KATRĪNA RUDZĪTE
SAARA LOTTA LINNO
INTERVJU TEELE LEMBERIGA
TÕNIS HALLASTE HUGODEST
JOOSEP VESSELOV JAANUS SAAREST
ELIISA PUUDERSELL SAMANTA SCHWEBLINIST

MIKK TŠAŠKIN

Vihma eelaimus

Me tuleme poest, kus tyhjad
riiulid, ning ema mu kõrval
on korraga nii vana ja väsinud.

Silmapiiri kohal sinetavad pilved.
Kas jõuamegi koju enne lõplikku sadu?

Lapsed kilkavad veel mänguväljakul,
homme on nad kadunud
ja väljak suletud.

(Ja oksad maas,
pori sees, on kui
surnuluud.)

Ning tuul tõuseb, taevas
sinised pilved liiguvad.
Palun, et need ei peatuks
me kohal.

*

Lund täis tuisanud
mu kuulmekäigud. Mootor
vaikib. Pole isegi vibratsioone, pole mitte midagi.
Ja keegi kerib samal ajal akna taha lahti
igava maastiku, justkui tyhja paberirulli.

Selles maastikus mööduvad yksikud majad.
Need on kui hyyumärkide äratuskellad
uinutavas romaanis.

Ja ma loen
ja võitlen unega. Loen
ja uinun.

*

Sa tuled läbi talvise tihniku
ja haavad oma käsi igat ettejuhtuvat
oksa kiiruga eest ära lykates.

Nagu tuleksid läbi lõpmatuna näiva
inimmassi ja nad kõik
paneivad sulle käed ette.

Sa tulid vaatama, kuhu ma jäin,
sest kadusin,
taskus armastuskiri sinult,
ja mul on ikka veel tunne,
et olen selle armastuse
sinult varastanud.

Ma tean, ma põgenesin,
haavates oma käsi
igat ettejuhtuvat oksa
kiiruga eest ära lykates,
tulles läbi võitmatuna näiva inimmassi
ja nad kõik panid mulle
käed ette.

*

Musta-valgetriibulised kased
moodustavad myyri. Enam ei pääse
sa siit edasi.

Kuid tagaajajate tuled
tulevad yha lähemale.

Tahan kaevuda mulda,
ent maa on täiesti kylmunud.

(Kui oleksin lind, lendaksin
hämaruses ... must lind ... mind
ei saaks nad kunagi kätte.)

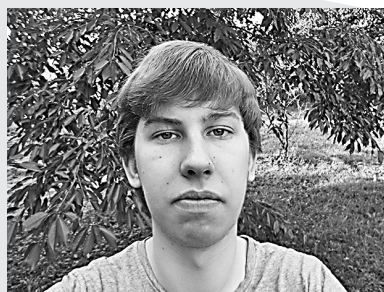
Juba kuulen koerte
haukumist.
Ju nad midagi leidnud.

Ju nad mind leidnud.

*

Sõnadeta vajutan ... oma kylmad käed
(nii kylmad käed) vastu omaenese tusklevat sydant.
Seal kuskil, mu pluusi all ja naha ja luude all,
peab olema parem maailm ... Aga sa võtad mu käed
kohe ära, justkui oleksin laps,
kes katsunud tulist pliiti.

AUTORIŠT: MIKK TŠAŠKIN (22)

Sinu luuletused on unenäoliselt hämarad, kohati isegi kõledalt endelised. Kuidas sellise kirjutamislaadini jõudsid?

Mind on tugevalt mõjutanud syrrrealism ja see ongi väga unenäoline stiil. Kuid selles puudub tihti syrgavus ja just syrgavus on minu arvates luules tähtis. Luuletuses peaks olema mingi kindel idee. Aga mulle meeldivad syrrrealismi kujundid. Mul on ka väga elav fantaasia ja ma pean sellele kuidagi rakenduse leidma – luuletamine on selleks hea viis. Hämarus tuleb arvatavasti minu huvist hullumeelsuse ja laiemalt psühholoogia vastu; mind huvitab eripärane loogika või siis selle puudumine. Pyyan ka ise elada hullumeelset või syrrrealistlikku elu. Palun iga päev, et ma mitte kunagi igavaks ei muutuks.

Mu suur lemmik on Giorgio de Chirico oma unenäoliste linnamaastikega. Kui luuletamisega koos aastat tagasi alustasin, siis proovisingi luua luuletusi, mis oleksid tema maalide „tõlked” luulekeelde. Kirjutasin palju eri paikadest, pyydes tabada nende *genius loci*’t.

Millega sa peale kirjutamise veel tegeled?

Mu peamine huviala on muidugi kirjandus. Loen tohutult palju. Proovin igal nädalal mõne teose läbi töötada. Veidi tegelen fotograafiaga. Peale selle kogun märkmikke ja pastakaid ning ma muidugi kasutan ka neid kõiki. Neid on mul oma jagu kogunenud. Olen neli aastat päevikut pidanud. Proovin sinna iga päev midagi kirjutada. Tahan, et need eluhetked jääksid kuhugi alles. Kooliga on praeguseks kõik. Mul pole veel kindlat suunda, kuhu oma eluga edasi minna.

Mõni hiljutine inspireeriv lugemis- või muu kunstielamus?

Yks meeldejäävamaid lugemiselamusi oli hiljuti Fujiwara no Teika koostatud ja Alari Alliku tõlgitud antoloogia „Sada luuletust, sada luuletajat”. Mulle meeldib iidne jaapani luule väga. See on nii ebamodernselt lihtne ja syrgavatäenduslik.

Veel on mind inspireerinud muidugi Salinger. Lugesin hiljuti tema jutustust „Seymour: sissejuhatus” ja seal räägiti luuletustest, mida peategelane Seymour Glass kirjutas. Nende luuletuste kirjeldus pani mind tahtma ka ise samasuguseid luuletusi luua. Aga ma ei tea, kas kunagi sinnani jõuan.

KATRĪNA RUDZĪTE

lāti keelest Mikk Grins

keelevarjutus

õpin suhtlema keelega
nagu südame tumedale jalamile kinni jooksnud silp
omandan uusi sõnu ja ülekantud tähendusi
et tal poleks nii üksildane olla
et keel ei tahaks enam juua verd ega ilmaasjata
käia lähedalasuvat mänguväljakut rüüstamas

kulutan aega
justkui oleks keel vanadaam
kelle mõistus ajapikku kustub
tean väga hästi et need kes elavad pidevalt valus
lähevad kurjaks neil peab silma peal hoidma
nagu koeral või ebaleval poltergeistil
nendega tuleb koos filmi vaadata ette lugeda
poest leiba tuua ja kohvi pakkuda välja vahetada
väsinud valguskehad aknalauale seada
kõiksugu rohelisi taimi mööbel katta pehme lillelise riidega
rääkides mahendada häält
küüsi lõigata hoida ohutut kaugust kui pahandavad
tõmmata selga skafander
ei tohi lasta end puutuda ega süüa samadest nõudest

varjutus on kleepuv
varjutus siirutab hirmu
varjutust võib hingata sisse see võib imbuda läbi naha

tuli põleb

magama minnes ei kustuta ta tuld
pimeduses võib miski avada silmad temasse võib tungida pilk
nagu lapsepõlves kui ta istus külalistoa suures tugitoolis ja
tundis et keegi astub tuppa
ja jääb täpselt tema selja taha seisma
(õhuvool ja liikumine)
nüüd on vannitoa peegel hambapastaga koos padi juuksevärviga
ta viskab hooletult ära tähtsaid dokumente
aga ei suuda end kokku võtta et visata ära vana mantel ja koerarihm
nii nagu lõhnad jäävad natukeseks püsima pesemata nahka riietesse ja linadesse
jätab tema mõnikord poodi või postkontorisse minnes tule põlema
olgugi et sada korda on talle öeldud et nii ei tehta –
tuld ei jäeta põlema tubades kus kedagi ei ole
otsekui oleks elekter veri mis võib otsa saada kui haavu aegsasti kinni ei suruta
kurbus ja hirm on korraga kõik ajad on korraga
ta on väike tüdruk kes näeb sõnu värvides ja püüab neid tulutult joonistada
lõhnad ja valgused
õhtupoolik pärmipannkoogid melon kakao
ta on noor naine baaris
mälust on saanud koide söödud rätik
ruumi struktuur muutunud
rahustavateks äiutavateks laineteks
iha on vahule aetud punkt
vihma rikutud kleit ja sinikad
ta on naine kes naaseb koju alati üksi
teeb köögis õhtusööki kraanikauss musti nõusid ääreni täis
kõik on täiesti tühi või vähemasti näib nii –
üldsegi tead meist ei saa midagi
me ju ei tee koos midagi lähedat tülitseme ainult
sa ei too mulle lilli ei tee õhtusööki ja me kepime liiga harva
mu selja taga on nüüd külalistuba
väike tüdruk tugitoolis ja nähtamatu kohalolu
ta teab et kui ta ümber pöörab pole seal kunagi kedagi

suve elanikud

I

kõigepealt raiuti linnas puud maha
ääremaal redutasid tumeroosade tiibade ja
verest määrdunud koonudega
olevused nagu lein
siis kustus äkitselt köögilamp
supelrandade pildid kõikusid raamides
tundus nagu oleks alanud maavärin
mitte et majaelanikud poleks uskunud kummitusi
nad lihtsalt teadsid et ettekujutused neist nagu ka jumalast
kipuvad olema ekslikud
tolsamal pärastlõunal uhtus meri kaldale surnud naise
nagu kalli trofee
vägivaldse surma jälgi ei leitud

II

protestidel põrisesid trummid ja lehvisid lipud
tundsin end kui vanglast või haiglast põgenenu
istusin kahvatult kohvikute terrassidel ja joobusin hirmunult päikesest
mu huuled ei kuulnud enam mõistuse kiireid käske
nad olid haprad kui munakoored mida hooletult vastu kausi äärt katki lüüakse
elevad nootide jadam kägistasid öösel minu nõrgaks jäänud siseelundeid
oleksin tahtnud laulda ja hõisata aga kartsin et ei tunne oma häält ära

III

kummitused ja jumal on midagi saladusesarnast
neid antakse üksteisele andeks laua ääres
nagu liha ja maasikaid
lõpuni ei usu keegi
siiski ollakse üksmeelel et nad ei pääse välja aia nähtamatutest seintest
nii on kõigil lihtsam

IV

ja veel kartsin ma et mu südametuksed on liiga õõnsad
et nad saadavad tontlikke kajasid alumiste naabrite haprasse unne
et see ajab neid ärevile ja nad vihastavad kutsuvad politsei või arsti
tundus nagu oleks keegi mulle pähe ehitanud salakaamera
mis näitab kõiki pimedaid ja sogaseid protsesse
enne kui mul tekib võimalus neid mõista või selgitada

V

tema armastatu suri kaugel
sellal kui tema istus lehtlas ja mõtles tõlkida „tuld ja ööd”
ühtäkki oli nii külm et oleks võinud lundki sadada
kõik millest ta oli otsustanud mitte kunagi unistada
tõmbus kollasesse kerra taandus tasakesi
ja võis lausa teeselda et midagi pole olemas
ainult kerge kipitus mõnikord
silmanurgas aia kaugeimas punktis

harjutused

I

sa elad nüüd kosmosejaamas
hõljud sinna-tänna mööda kitsast valguskesta
nagu hiiglaslik eksootiline liblikas
ja elatud hambapastatuubide valgust

kui sa loed seda luuletust
on keegi mu kuklast nõelapadja lõpuks välja katkunud
värvilised niidid ükshaaval üles harutanud ja õmmelnud midagi mõttetut

II

ma ei suuda end iga päev kokku võtta et kirjutada teatud arvu tähemärke
aga sellegipoolest
kirjutan

ja kui ei tea millest alustada

siis võib esiteks kirjeldada oma ümbrust –

lähedal on järv (praegu jääs) ja psühhiaatriaigla –

ja lihtsalt argielu:

eile kaotasin võtmed

õues oli palju lapsi ja koeri kes tuhnisid lumes

nagu ei olekski miinus kakskümmend

mu pihud muutuvad varsti valguseks

siis ei saa ma enam nõusid pesta ega õhtusööki teha

tahan et sa lamaksid mu kõrval

loeksid võibolla midagi ette

kuidas saada aru mis on lihtne argielu?

III

kosmosejaam tuletab meelde lapsepõlve ja pimedust
meie elus on olnud nii üht kui ka teist liiga palju

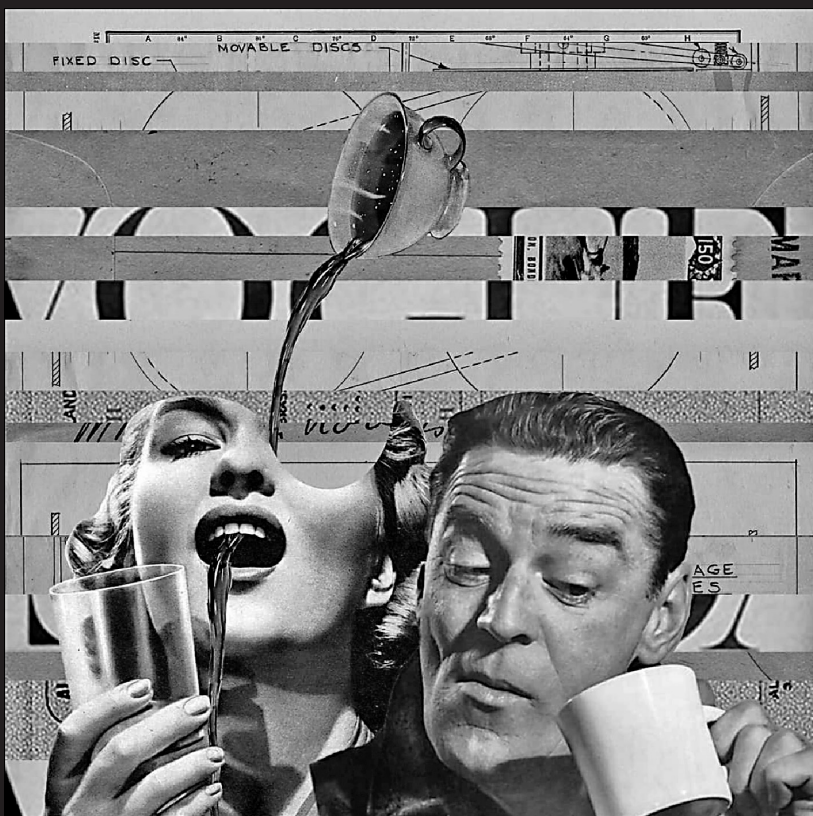
kui sa loed seda luuletust
olen ma ära eksinud labürinti

meievahelist ruumi valgustavad edevad tähed

*

õrnadest viidetest võrsub aed
ja seal hakkangi ma elama
sähviv välk ja kassikäpad
käivad läbi seitse teed
kallis Lukianos tean seda juba ammu
naerda võib kõige üle
meeleheide on kohmakas metafoor
idude ja võsude vahel laseb see meil üksteist leida
ehitame puu otsa onni ja etendame draamat
mille lõpus löikan oma juuksed aiakääridega maha
sulle aga kasvavad lipendavad tiivad
kuid iial ei suuda me üksteist tõeliselt puutuda
justkui oleks meie nahk inimese oma ainult väliselt
tegelikult aga kuulikindel klaas
võiksime kokku leppida et jätad selle meelde
aga ei võta liiga tõsiselt
metafoor on ülekantud tähendus
mis on loodud sarnasuse alusel
see sarnasus on olemas ainult kujutluses

mõned keedavad köögis õunamoosi
 keel on mingisugune rikkis mehhanism
 mida rohkem ma räägin seda vähem mind kuulatakse
 võibolla on mu suu täis rannaliiva
 õunamoosi
 päike loojub
 vihm peksab vastu aknalauda
 seda on raske taluda
 just nagu tol hommikul kui ärkasin
 sest lähedalasuv kirik helistas kelli kaua ja monotoonselt
 tundus nagu keegi peksaks pead väikse haamriga
 tahtsin aknast välja küünitada ja karjuda et nad ära lõpetaks
 et ma ei pea enam vastu
 võibolla sain valesti aru
 aga mulle tundub et Baudrillard ütles
 et eurooplastele meeldib oma kultuuriväärtusi kokku kuhjata
 sest see loob sümboolse võimu tunnet
 mulle meeldisid ka kunagi asjad väga
 joonistused ja fotod seintel karvased vaibad
 ükskord panin isegi raamatud tähestikuliselt järjekorda
 aga siis tuli neid ümber tõsta
 ja asjade tähenduslikkus hakkas kaduma
 vahel kardan minna läbi tühja hoovi
 istun hoopis trepi peal ja ajan kassiga juttu
 tahan talle rääkida õunamoosist ja Baudrillard'ist
 mida mõtlen asjadest ja vahemaadest
 ma räägin väljamõeldud inimestega
 nad on välimuselt äravahetamiseni sarnased päris inimestega
 ärkvel olles räägivad nad mulle rahulikke ja õrnu asju
 unes ründavad mind peamiselt sõnadega
 kuklas püüab keegi keerata
 nüri võtit

MANFRED DUBOV

Aitasin lahendada probleeme, kuid iga kord pärast kellegi abistamist vananesin tavapärasest kiiremini. Need olid eri laadi probleemid alates haigustest ja lõpetades suhetega. Ühel hetkel avastasin, et ei oska enam aidata. Astusin peegli ette, olin surnud. Lilla ja turses, lagunemine oli juba alanud. Nahk oli paksenenud kude, mille all võis tunda vedelamat kudet. Peeglist vaatas vastu möödaniku kest. Lõhn tuletas meelde, et see kõik on päris. Tundsin hingamisteedes vere liikumist. Mind polnud füüsiliselt enam olemas, aga ometi nägin kuidagi kõike pealt! Kõik läks edasi: nägin kannatusi, püüdlusi, linna labürinti, põlenguid, vananemist, metsa, rõõmu ja armastuse virvarri. Kulgen selles sündmuste jões. Saabun kodukanti, igal pool on ootamatult palju rahvast kaootiliselt laiali ning siis kuulen trummihäält. Ärkan une sees. Teadvustan, et olen unenäos. Väljaspool unenägu on tavapärane maailm, mida mäletan, ent selles kehas olen ma uni, kuni keha kunagi lahustub. Kurbus ja igatsus rahu järele tekitab minus raevu, kuid kas minulaadne uneolevus saabki üldse midagi teha? Kulgen edasi teadmata suunas ja jõuan päikeselisse kohta. Vaikne rahulik koht. Kirikukellad tuules kõlavad aeglustatult, selles helis kulgevad ka õhtupääsukesed, esimesed nahkhiired, laste rõõmukiljed ja meie eluteed. Ma tulin siia tagasi.

*

Inspiratsioon on ainus, mis meil on, ja frustratsioon võtab kõik. Olen läbi, olen tühi, aga ometi liigub kõik edasi. Kulgen, tee peale jäävad tuttavad kohad, näen neist läbi kui röntgen. Mu kolju sees käivituvad mälestused, ühel hetkel polegi enam minevikul ja olevikul vahet. Inglihoov, Hingetanav, Valumaja. Õitsemine ja mädanemine kõrvuti. Selle vastuolu ilu on mõnus ja valus. See on meeldetuletus, et elu on habras, et rõõm väikeste asjade üle on helendav öis keset ööd. Killustunud maailmas kulgen edasi ning ainult mina ise olen see, kes tükid kokku korjab ja terviku moodustab. Minevik ei ole tingimata koorem. Olla inimene, olla eksinud, pidevalt kompida ja kulgeda kui Sisypfos. Niisiis, sellistel valusatel ja helgetel hommikutel on midagi öelda. Päevamaailm on nii ere, valgus on nii lähedal, et päike paistab hinge sisse. Natuke veel, ja me oleme kõik läbipaistvad.

*

Täna ma olin elus:
elasin koos surijaga.
Sinu kiud juba osakesteks lahustunud.
Kui sa laguned, laguneni ka mina. Veri ja maa
voolab mu käte vahel, mu rindkere ja kõikide kihtide sisse.
Ärka minu sisse ja mina sünnin sinu sisse, taas.
Me oleme üks, ja siis, kui meid lahutatakse, igatseme.
Painaja ja päästja, kas viid mind läbi selle hetke?

Surm eelneb sünnile. Sünnin taas, vana inimesena, noorenen, kuni mind
pole olemas ...

*

Iga kogemuse kohta saaks kirjutada lühiloo: tühjusest, universumist, planeedi algusest, eelajaloost, ning tuua seoseid lähiajaloo ja tänapäeva elu vahel. Läheksin reisile isikliku eluloo kohtadesse, helidesse, tunnetesse, mõtetesse. Kodu algusesse. Kõik varasem laotub minu ees laiali ja see on muutuv kogum. Pole mõtet mingit kogemust lõplikult kinnistada, sest ta muutub ja õpetab. Piisab sõnadest ja maailmad avanevad: loodus, ajalugu, sugulased, sünn, isiklik lugu, elukaaslane, lapse sünn, uus ring. Tähed taevas, tuul. Heledad majad, tumeroheline loodus, varjatud loomad. Soe veri, selged mõtted, puhas hingus.

*

Tahan kujutada inimkudet,
hingekudet, ruumikudet, aega.
Liigeseid, lihaseid, taimi, õisi,
pimedust, liikumist, õudu, rõõmu. Arutelu. Pole enam tähtis,
kas minu looming on kujutis, sest ta on elu peegeldus.
Minu maal maalib nüüd mind.

*

Olen kui putukas veepinnal, ent olen tõeliselt eksinud. Eluperioodid on kui
pooleliolevad raamatud. Tahan selles kõiges lahustuda, aga samas leida

tugipunkti. Soov täitub ja upun enda sisse. Kaon. Mind pole enam olemas. Kitsad koridorid. Puust labürint. Kõik oksakohad on kui galaktika kettad eri nurga alt. Kulgen läbi selle ruumi metsa poole, segadus ei hääbu. Kriuksumine. Rändan õhtukumas kuusikusse. Alguses autoga, kus raadiost tuleb müra, edasi jala. Peas on peatumatu mõttevool, müra, tunnete ja mõtete põrkumine nagu elekter. Jõuan järve äärde. Järves on putukate parv. Olen kui putukas veepinnal, ent tõeliselt eksinud. Eluperioodid on kui pooleliolevad raamatud. Tahan selles kõiges lahustuda ...

*

Lahustudes varjunditega, lahustudes öövalgusega, rõõmustajad tumedas. Pöörates end ümber, hirmu suunas, valu poole, nähes elueitust, kurbust – rõõmustajad tumedas. Helendades ja käest kinni hoides valupõllu ees, samm edasi valu sisse, endiselt hingates, rõõmustajad tumedas.

*

Ronitaimed, kitsed, koopad, ürgruum. Saar ookeanis, Haanja, Córdoba, Kolgata, Gulfoss. Kõik teised kohad, tuttavad ja võõrad. Tuul kannab

kaljustiku varjud taevalõuendile. Valgusõied öötaevas on kui rõõmustajad tumedas. Enne ööd on nad kui lendlevad eosed kohas, mis on üle valatud ürgse valgusega. Kajade vahel vastamata küsimused, lõpetamata mõtted, maalimata hetked. Enne kui tuul uuristab minu sisse käigud, avan oma elu peatükkideks ja kriipsutan kõik läbi, sest kõik on kui vesi. Elufresko ees olen kõigest hetk. Taevakõrb on kui mälu, lõputu, täis detaile. Puud on kui jõed taeva poole. Taevas päästab nõõrid valla, need on kui vihmajooned taeva ja maa vahel. Majade, käikude, tubade ja ajastute vahel on varjud. Valguselained värelevad. Maa keerleb edasi, põlvkonnad vahetuvad. Vari on valguse osa. Valgus langeb samm-sammult läbi kõikide kihtide rakkudesse. Tahan enne nostalgiat koguda kokku eluepisoodid ja lasta neil voolata. Hingata sisse nende lõhna ja kulgeda koos nendega mööda tuttavaid kohti, kuid praegu veel ilma nostalgia. Armastada esimest korda kive, nägusid, putukaid, käsi, heli. Mängida põõsas pulmi, enne kui mesilased kohale jõuavad, enne kui õhtukuma ja jahe taevas lähemale tulevad. Koguda kokku eluepisoodid ja lasta neil voolata, hingata nende hingestatud ilmet ja kulgeda koos nendega uute poole.

*

Me oleme läbipaistvad ja mälestus on kehaosa.

Emad ja isad, keda ei olnud,
lapsed, kes ei hinganud,
metsad, mis ei kasvanud,
mered, kus vett ei olnud,
mitte kõrvalmaailmas ja mitte kujutluses,
vaid katsutavas aegruumis sünnivad, võimalikkuses, korduvalt,
kõik valmis elama.

Kohtumised on kui heliread,
luues eba- ja kooskõla.
Läbides mäluruumid,
me kulgeme ja elu hingab meist läbi.

Hirmu hing on rõõmu hing.
Helluse nägu on viha nägu.
Elu jaatus, elu eitus

ja kõik, mis on vahepeal,
hinguses.

*

Järjekordne magamata öö. Väsinud. Hommik on vallutanud maailma. Ma olen roiskunud olend, kes igatseb värsket olekut, aga selleks peab magama. Tean, et ärgates on keha ja vaim veelgi räsitumad ning ümbritsev maailm on millegipärast teravam, valusam, kurvem, eufoorilisem. Nendel eredatel, helgetel, kuid haigetel hommikutel on midagi öelda.

Esiteks on see magamata öö. Võib-olla peaksin lihtsalt välja magama?

Teiseks ei saagi pikalt päikse käes olla. See on ju kiirgus. Ka minu mõtted on kui kiirgus, ei saa liiga kaua nende käes olla.

Kolmandaks, kõik, kes tormavad, ei jõua endani. Nad tormavad elust läbi, endast mööda, süvenemata.

Neljandaks, tahakski mitte magada, võtta vastu seda elueufooriat, paistab, et adrenaliini ja kortisool on mu vallutanud.

Viiendaks, need haiged hommikud ... magama, äratus, tööpohmell. Mis edasi? Tegemata asjade nimekiri pole enam tehtav. Kellele ma elan? Hoia sõpru lähedal, see on ere valgus.

Kuues ja põhiline: empaatia on valgusallikas, ka see on kiirgus ja kuumus, samuti kui päike. Empaatiaga on maailm helgem. Pandeemiad, sõjad, nälg, vägivald, vargused. Ükskõiksus ja tuimus. Asjade kontrast on see ere valgus, ka vari on tumedam. Kas näed seda?

Seitsmendaks, ere valgus, raske fokuseerida. Üks suur udune pilt, täis valgust. Oleme varju sees, koos vastusega. Kontrast kiirabi ja pereelu vahel, kontrast loomeelu ja ühiskonnaelu vahel. See kõik on tervik. Millist vaimset ja füüsilist hinda maksan selle kõige eest?

Kaheksandaks, valgus paistab alati.

Üheksandaks, kõik koosneb osakestest, kõik on seotud. Inspiratsioon on ainus, mis meil on, ja frustratsioon võtab kõik.

*

Alustan samm-sammult, aeglaselt, abielu iseendaga. Nüüd, kui mul on mingi teekond läbitud, saan järeldada, et pean ennast armastama, ja seeläbi on maailm helgem ning mina ise vähem raevukas. Leidsin lahenduse raevu

nõiaaringile: peab olema empaatia mitte ainult teiste suhtes, vaid ka enda suhtes, sest meie seest algab idee ja sellele järgneb tegu. Kui juur on haige, on ka taim haige. Kui juur on terve, on ka taim terve. Kui taim on haige, võib juur ka haigeks jääda. Pean iseennast kastma veega, muidu ma ei kasva. Kui ma ei hinga, pole ka hapnikku kehas, pole toimivat vereringet. Jah, lähen kannatustega kaasa, ka vahel nii-öelda musta auku, aga mul peab olema nöör, et tagasi tulla. Muidu kaongi sinna. Niisiis, ma ei ole iseendale andnud aega nende asjade lahtimõtestamiseks ja lõpuni tunnetamiseks ning siis imestan, miks mul on raske edasi minna ja lahti lasta.

*

Sügavalt pime. Väike laik hommikukumast joonistab välja tigude kontuurid, nad liiguvad kuivanud laava peal. Ärkan. Sügavalt pime. Olen iseenda ruumis. Tõusen istukile. Väike laik hommikukumast joonistab välja askeetliku korteri kontuurid. Näen enda peegeldust kaugemal peeglis. Keha pole värske. Valgus läheb eredamaks. Ma ei lase lahti, see on minu probleem. Mängin uuesti ja uuesti läbi mälestused, alustan neid slide aina uuesti, kuni joobun nendest, olengi nendes kohtades, olengi sinu embuses, olengi puu otsas, olengi lasteaia hoovis vihma käes, olengi ranna ääres, vanaisa õpetab mind ujuma jahedas vees, ma olengi seal.

*

Võtan lahti märkmed, foto Otto Dixi ühest maalist, jään vaatama tegelasi, kes on ülevalgustatud. Grünewaldi messia ümber on halo, see on justkui meie planeedi halo. Näen seda valgusevirvendust, kui kissitan silmi, kogu selle valguse sees näen suuri sündmusi, universumi loomist, inimkonna kannatusi. Pidevaid küsimusi selle kohta. Mis on kujutlusvõime, kui mitte üks peeglitest meie sees, mis peegeldab kõike, mis on elus? Pakin asjad kokku. Loputan näo merevees ning sõidan rattaga mööda kaljuteed päikese sisse.

*

Lähen randa. Meri, päike, askees. Kõik tingimused on täidetud, et olla õnnelik, kuid puudu on õnnetunne, on ainult mõte sellest. Keha ja hing, mõistus on nagu kaljumaastik. Ent ma tunnen, et mu sooled ja aju on

täidetud mäluilutidega, palju müra, palju häirivaid pilte. Mälestus moondub kujutluseks ja tagasi, lõpuks pole neil vahet. Kas see ongi mõtete ja tunnete, kõikide aju- ja kehaosade abielu?

*

Oleme rannas, paks roheline jää ulatub kaugele, sinna, kus on esimesed lained. Vanaisaga koos. Ta haarab mu käest ja siis hingest kinni, et ma ei vajuks läbi jää, ja ristib mind vees, kalju varjus, kajade ja külma veelina peal. Aastaid enne, aastaid hiljem, aegruumis lähen üle nõgesepõllu tema poole. Kõrvetavad mälestused loksuvad minus valujärvena, ideede kogum säriseb närvikoena kui puuladvik, hingamise asemel on nüüd muusika ja ta tuksub minus, aga mina murdun, lasen valgusel sisse imbuda. Kaugenenuna enda kujutisest kukun kui laps, kui puu, mis välgu saatel murule langeb. Kukun kui eakas, aga tõusen lapsena. Kui keegi kuskil sureb, siis kuskil mujal keegi sünnib. Vari langeb vestlejate peale: sina ja mina elame nagunii edasi hoolimata meie hävingust. Kõik eluosad moodustavad terviku. Meie olemegi valgusehetk.

JANIKA LÄÄNEMETS

*

tule mu hüleasse
mu vihmametsa
võta buldooserid
saed ja mehed kaasa
tungi sügavale
mu sisemusse
aja põlisrahvad
väljasuremise äärele
lase kari
mu ihule trampima
pane mind
pane mind põlema

*

kükitame paadisillal
ja loendame vesilikke

kes saab rohkem
lökkab teise vette

ma ei ütle sulle
et ei oska ujuda

lapse hirm on
suurem ja puhtam

ei lõhna veel
surma järele

kobrutab keele all
kurgus ja kopsudes

põgeneb õhumullidena
õblukesest kehast

kummardume koos tikripöõsa kohale
 moos peab õhtuks purgis olema
 varahommikul läheb buss
 korjame tükk aega vaikides
 siis jääd aga äkki pikas rohus rabelevat
 väikest konna vahtima
 ja lausud, et igatsed vahel aega
 mil ei osanud veel lugeda
 kui ükskõik millises raamatus
 võis kirjas olla mis tahes
 või kui ei mõistnud veel inglise keelt
 ja ka imalaimas poplaulus
 võis peituda suur tõde
 või kui kodus polnud veel netti
 ja kõike ei saanud kohe järele vaadata
 kui mitteteadmine polnud ängistav
 vaid loomulik, vahel isegi erutav
 mu kausil on ammu kuhi peal
 seisan ja kuulan, endiselt kummargil
 ei oska midagi kosta
 korraga on kummaliselt tühi tunne
 viimaks siiski sähvatab –
 tule, teeme trepini võidu

*

öö lõhnab mulla
ja kuutõverohu järele
taevas on tagurpidi
hiilime argsi
kraavikaldast üles
oleme kaks väikest
värisevat südant
ja neli pärani silma
öö on soe ja niiske
seal ta seisabki
keset kartulipõldu
seljaga meie poole
ristilöödud ja räbalais
vanaema ütleb
et meie pattude pärast
hoiame hinge kinni
öö on pühalikult vaikne

AVE TAAVET

TÄISPILET

Ootasin Moskvast õhtust rongi. Noore kultuurse inimesena otsustasin ootust leevendada muuseumiseinte vahel. Aga milliste? Kuna olin juba üsna kesklinnas, põikasin alustuseks Moskva turistide mekasse – Punasele väljakule –, lootuses Lenini muumiat tema püramiidis külastada. Paraku oli mausoleum suvisest tippooajast hoolimata suletud. REMONT, teatas napp silt sissepääsu uksele. Mausoleumi tagumise külje ääres istus väsinud ilmeka tööline kummuli pööratud värviämbril ja kimus närviliselt suitsu. Tema põsed olid pahtlist laigulised.

No hästi, võtsin siis suuna Tretjakovile, et selle jahedates saalides vanade meistrite loomingut imetleda. Seisatada hetkeks Rubljovi ikoonide ees ning nautida nende lõkendavat nimbust. Lasta hinges heliseda Šiškini männimetsadel või võtta õlule osa Volga burlakkide koormast. Nautisin juba ette seda kõrgkultuurilist elamust, kui – jälle pettumus! Äsja avatud ajutise ekspositsiooni („Puškin ümarplastikas ja tekstiilis”) pärast lookles saba muuseumikassast mulle juba poolele tee vastu. Ohkega seisatasin ja muutusin kurssi. Sellise inimmassi järel oodates peaksin oma rongi mitu päeva hilisemaks lükkama. Ehkki, mis seal salata, Puškini kujutisi tekstiilis oleksin küll näha igatsenud!

Egas midagi, aega ju veel oli. Jalutasin alla jõe äärde ja sealt edasi Gorki pargi poole. Mitte selleks, et päikesepaistel kergemeelselt jäätist limpsida või purskkaevude ääres pladistada. Oh ei! Hoopis nooremalt Tretjakovi plaanisin väisata. Modernistliku kunsti muuseumis on vast ruumi lahedamalt ja meeldiv vaatluskeskkond andestab kunstile nii mõndagi. Umbes tunnise jalutuskäigu järel jõudsingi uue Tretjakovini. Särk mu seljas leemendas suvise Moskva asfaldist õhkuvast kuumusest, juuksed olid otsmikule kleepunud ning vene keele hääldeksesse sigenud närviline värin, kui palusin üht piletit Eesti Kunstnike Liidu liikmele.

„Meil on vaheaeg,” teatas modernistliku välimusega daam kassas üsna ükskõikselt.

„Kuidas vaheaeg?! Kui kaua?”

„Sõltub,” vastati mulle ning tatjanalikult unistav pilk suundus otse minust läbi, kuhugi tabamatutesse kaugustesse. Väike plastluuk meie vahel klõpsatas kinni ja ette keerati papist seieritega võidunud kell. Mind ja muuseumis käiku lahutava hoomamatu ajajõe ületamiseks mul parasjagu ressursse ei olnud. Lahkusin noruspäi Tretjakovist.

Mõnda aega uitasin sihitult mööda Moskva tänavaid, kuni olin täielikult desorienteeritud. Tulin uuesti meelemärkusele alles siis, kui üks röövelliku olekuga tänavakaubitseja püüdis mulle pähe määrada Vene trikoloori värvides punutud nuustikut.

„Ei!” karjatasin otsustavalt ja rebisin end kaupmehe kapitalistlikust haardest vabaks. Moskva on kaupmeeste linn ja – heites pilgu allapoole – märkasini, et olin oma poolteadvusetu eksirännaku kestel juba soetanud nii barankadest vaniku, balalaika kui ka Brežnevi malmist büsti. Ohkasin rusutult – iga kord sama jama! Päev oli juba hilisesse pärastlõunasse veeinenud ning ehkki rong pidi väljuma alles pisut enne südaööd, oli siiski viimane aeg härjal sarvist haarata ja ajaga midagi mõistlikku ette võtta. Kavatsesin juba lähimale pargipingile maanduda, et barankadega oma kurnatud keha kinnitada, kui järsku silmasin ühe silikaattellistest nõukogude kortermaja keldrikorruse kohal kergelt kolletunud, kuid agressiivselt vilkuvate neoontulede järgi otsustades endiselt kehtivat silti, mis üsna ühemõtteliselt teatas: MUZEJ.

Pisut kummaline tundus, et ei olnud täpsustatud, mis tüüpi muuseumiga tegu on. Ehk on nii isegi põnevam, hõõrusin mõttes käsi, kui võrd mu füüsilised käed olid tegevuses Brežnevi ja traditsioonilise slaavi keelpilli raskuse tasakaalustamisega. Võibolla on see mõne nõukogude dissidendi konspiratiivkorter, mis on nüüd majamuuseumiks ümber kohendatud? Võibolla on see hoopis mõne äsja avatud *underground*-kunstiskeene galerii, mis alles otsib oma kohta institutsionaliseeritud kunstimaailma kõrval? Võibolla on see mõne isevärki kollektsionääri ekstravagantne ettevõtmine, et oma kogusid maailmale avada. Ja lõpuks, kas ei ole siis Venemaal teatav lakoonilisus äride ja ettevõtete siltidele omane? Kui „Produktõ”, siis produktid; kui „Knigi”, siis knigid; kui „Muzej” – siis muzej ... Võõramaa kombeid tuleb austada! Kergel erutusevärinal astusin keldritrepist alla ja lükkasin raske raudukse lahti.

Saalides süttisid tuled automaatselt nagu külmkapis. Ehkki keldrile kohaselt oli siin jahe ja hämar atmosfäär, jättis muuseum üllatavalt professionaalse mulje: korrektsed valgeks lubjatud seinad, kolmes keeles legendiga varustatud muuseumiplaan, kuhu oli märgitud ringkäigu algus

ja lõpp, tuhmis valguses helendavad messingist riidenagid. Tundus, et olen väljapaneku ainus vaataja. Ehk isegi terve maa-aluse kultuuriasutuse ainuke elav hing. Kerge kõhedusejudin jooksis mu selga mööda alla, ent raputasin selle otsustavalt maha. Tagasi lõõskava päikese ja vereimejalike kaubitsejate küüsi langeda tundus heidutavam kui siinsetes saalides peituva tundmatusele vastu astuda.

Mu pinge maandus täielikult juba esimesse ruumi sisenedes, kui märkas nurgas üht armsat vanadaami, kes andunult salli kudus. Täisvillane ja ilmselgelt torkivate omadustega kudum mattis muuseumitädi peaaegu täielikult enda alla. Sall langes tema sülle, voolas sealt lopsakate volangidena maha, keerles tema lääpa tallatud susside ja läbipaistvates sukka-des vanainimese jalgade ümber ning kippus juba otsapidi esikusse. See ei olnudki sall, vaid pulbitsev meri, mille keskelt eideke mulle sõbralikult noogutas ja viipas, et siis jälle töösse süveneda.

Astusin uudishimulikult lähima seina juurde, jättes paraku sootuks tähelepanuta eidekese salli kootud mustri. Kui oleksin vaevaks võtnud veel paar sammu tema poole teha ning kirillitsas tähed kudumil kokku veerida, oleks see mind nii mõnestki hilisemast jamast päästnud. Turistilikus pealiskaudsuses kiirustasin aga reipalt uute elamuste poole ega märganudki sallikeermetel korduvat sõna: „Помогите”¹.

Esmamulje muuseumist valmistas mulle sügava pettumuse. Eksponaate oli vähe ja needki olid segaselt seotud. Kohati oli isegi raske vahet teha, millised on lihtsalt keldriruumidesse ununenud esemed ja millised kuuluvad muuseumikogusse. Sildid eksponaatide juures olid puudulikud ja lohakalt vormistatud, minnes vastuollu ruumide enese viimistletud neutraalsusega. Muuseum tundus olevat just see, mida silt ukse kohal lubas: „muuseum”, näidis, või kui soovite, üks vähendatud sisukusega makett sellest, mis meie teadvuses muuseumi arhetüübi loob – tolm, punktvalgustid, valged seinad, ruumides tukkuvad valvurid. Kõik muu, kaasa arvatud konkreetse väljapaneku sisu, on selle kõrval teisejärguline.

Positiivne esmamulje hakkas lahtuma. Saalide labürint muutus kurnavaks. Kui ma ei oleks kohe sisenedes haaranud üht brošüüri ruumiplaneeringuga, oleksin suunataju juba lootusetult kaotanud. Arvatavasti endisest keldriboksidest ümber ehitatud valgeks lubjatud saalid olid väikesed ja klaustrofoobilised. Igast saalist hargnes eri suundades paar-kolm ukseava,

1 Appi (vn).

sundides vaatlejat pidevalt valikuid tegema ning – vähemalt senimaani – veel kordagi varem külastatud ruume läbimata.

Viimast tähelepanekut ei saa ma küll täie kindlusega kinnitada, sest nii mõnedki eksponaadid kordusid nüri järjekindlusega. Näiteks olin seni vähemalt kolme saali seinalt tuvastanud Kuzma Petrov-Vodkini õlimaali „Õunad” viletsa repro. Samuti olin vähemalt kaks korda sattunud vene böliinade illustreeritud juubeliväljaandele ning suisa viiel korral eksponeeriti Tolstoi kadunud sokke (kahtlustan, et viimased olid küll võltsingud). Ainsad, mis lubasid neis korduva mahu ja välimuse, sageli ka kattuva väljapanekuga ruumides orienteeruda, olid muuseumivalvurid.

Saalide väiksusest hoolimata oli igas kongikeses (mahtude mõttes tundub see sõna muuseumiruumi kõige täpsemini iseloomustavat) vähemalt üks vanaldane muuseumitädi või -onu, kes enamasti paistis „oma asjadega” tegelevat. Minu sisenedes küll valvurid korraks võpatasid nagu metsloomad, keda nende kodusel lagendikul ootamatu külaline viivuks ehmatas, kuid jätkasid siis oleskelu.

Salli kuduvast muuseumitädist järgmises ruumis lamaskles üsna letargiline muuseumivalvur, suu kergelt lahti, keda hoidis toolilt maha kukkumas üksnes tema keha, tooli raskuse ja maa külgetõmbejõu vahel leitud harukordne tasakaalupunkt, mis kõik valvurit ohustavad füüsilised jõud ära neutraliseeris. Alguses arvasin, et daam magab, aga tema silmad olid lahti ning uurisid vilkalt lage. Ta justkui ei näinudki minu kuju enda näo ees, sedavõrd oli ta süvenenud oma apaatsesse eemalolekusse.

„Professionaal,” mõtlesin tunnustavalt.

Seevastu järgmises saalikeses pööрати minu isikule ebameeldivalt teravat tähelepanu. Tumepunases krimpleenkleidis muuseumivalvur kargas mulle peaaegu turja niipea, kui jala üle saali kujuteldava lävepaku olin tõstnud, ning jälitas mind terve tiiru vältel vaid sammu-paari kaugusel. Tundsin tema vanainimese sooja hingeõhku oma kuklal, kui kummardusin alla, et uurida lähemalt Tolstoi kaotatud soki parandusõmblusi. Kuulsin tema kleidi häiritud kahinat, kui vidutasin silmi, et külma prožektorivalgust trotsides siiski nautida pintsli tõmbeid seinale riputatud reprod. Tema vari sisaldas minu varjus, tema sammude kaja suubus minu kajas. Nagu allilmast naasev Orpheus tundsin ühtaegu kiusatust ja pelgu selja taha vaadata, kartes, et seesinane muuseumitädi ainult mu enese meelte loodud miraažiks osutub. Kui olin tema valdustest edasi järgmisesse saali page-nud, seisis ta veel kaua kaht ruumi ühendavas avases ning jälgis mind jõuetult lõõtsutades nagu pikast jahist väsinud hagijas.

Suur oli minu kergendus, kui järgmises saalis võttis mind vastu jahe soliidsed hoiakuga härrasmees, kes hoidis viisakalt ühte nurka ning üksnes aeg-ajalt – kohmetu kõhatuse saatel – kuuerevääri tagasi lükkas, et kella kontrollida ja viisakalt teatada: „Vabandage, aga muuseum sulgeb uksed 20 minuti pärast.” Kuivõrd olin alles äsja lahtiolekuaegu silmanud, teadsin, et see info ei vasta sugugi tõele. Ometi tundsin ebamääraht kahetsust vanahärra tema töös segada ning lisasin püüdliselt sammu.

Veel kohtasin teekonnal info üleküllusest pakatavat muuseumitädi, kes mingil kummaliselt pingestatud, üksnes vaevu-vaevu alla surutud häälel mulle iga silmaulatavale oleva eseme, selle saamisloa ja muuseumihoone enese kohta arulagedalt arvurohkeid fakte ja pikantsemaid seiku sosisatas. Ühes saalis oli Jane Austeni kogutud teostesse süvenenud mees, kes iga kord valjusti „Tss!” tegi, kui sõandasin mõne reipama sammu astuda. Siis jällegi üks kergelt paranoiline või lihtsalt viletsa lühimäluga daam, kes lühikesele distantstile vaatamata mult viiel korral piletit näha nõudis. Veel ühes saalis uuriti joviaalselt, kust ma tulen, ning pajatati seejärel kamraadliku silmapilgutuse saatel isiklike mälestusi sõjaväeteenistusest Pribaltikas ning Vana Tallinna ja šampanja suhtosast täiuslikus kokteilis. Viimaste viisakas ärakuulamine võttis mul küll märgatavalt tempot alla, nii et korra tekkis juba kiusatus tagasi pöörata, kui mitte kõrvalsaalist vali killuklirin mu kõrva poleks kostnud.

Jooksin ärevalt kohale ning nägin ukselävel harukordselt frustreerunud olekuga muuseumitädi, kes ühe mummulise kohvitassi teise järel vihase meelekindlusega põrandale puruks lõi. Saali põrand krudises kildudest. Mind silmates peatus ta hävitustöös, vaatas segaduses ringi ja silus pisut kortsunud püksikostüümi. Naine punetas näost ja tema silmad välkusid meelepahast. Tegin paar abitut sammu tema poole ning teadmata, mis teda just enesest välja viis, tahtsin talle alustuseks lohutavalt öläle patutada, kui mu õhku tõusnud käsi poolel teel peatuma sunniti.

„Palun ärge puutuge eksponaatide!” kõlas resoluutne hääle saaliukselt.

Vaatasin üllatunud hääle poole ja nägin lävel seisvas lühikest paksu härrasmeest sportlikus dressis, kuid mustades läikima löödud kingades, kes nüüd reipalt sammul minu poole astus.

„Eksponaatid?” küsisin jahmunult ja vaatasin segadustundega puruks löödud tassa, läbi kildude minu poole sumavat mehikest ning hävitustööst alles toibuvat valvurit.

„Jah, eksponaate. Säilik nr 076, Nina Aleksandrovna – frustrerunud muuseumitädi prototüüp. Meie kogudesse annetatud Puškini muuseumist aastal 1982.”

„Te ... te peate muuseumitädide muuseumit?” küsisin hämmingus, „kas see keelatud ei ole?”

Mehike naeris lõbustatult.

„Aga mida siis teha maha kantud varaga? Meie tagame neile siin viisakad elutingimused, loomuliku elukeskkonna, piisavalt füüsilist liikumist ja sotsiaalse kontakti. Rääkimata võimalusest oma sisemisele, olgu või destruktiivsele, loomusele truuks jääda. Ilma meie asutusega nad välismaailmas vastu ei peaks.”

Mehike vaatas nukralt ringi.

„Nojah, ruumid on meil küll väikesed, aga see-eest kodused. Milline kultuuriasutus üldse tänapäeval ruumiküllusega kiidelda võiks?” naeris ta sunnitult.

Pidin möönma, et tal on õigus.

„Ja ... muuseumid lihtsalt saadavad oma töötajaid teie juurde? Hoiule?”

Mees vangutas pead: „Kardetavasti on see siin enamikule tööta-jaist nende elukutse lõppjaam. Tehnika võidukäik on oma töö teinud. Kaamerad, automaatteavitused, turvauksed, piletiautomaadid ... tehnika asendab inimest seal, kus vähegi võimalik. Näete ju isegi – oleme otse pungil! Hakkasime juba keldrile teist korrust kaevama.”

„Nii et koostöö muuseumidega on teie peamine kollektsiooni täiendamise allikas?” küsisin teatava kergendustundega üle.

„Jah, peamine, ent mitte ainus,” vastas väike mehike ja kallutas pea uurivalt viltu. „Muide, teil on väga hea vene keele oskus.”

Ebamugavus minus kasvas: „On või?”

„Jah, ja ilmselgelt ka märkimisväärne kultuurihuvi,” ning tema pilk libises edasi balalaikale ja Brežnevi büstile, mida ma ei olnud ikka veel osanud käest sokutada.

Tundsin alateadlikku soovi need kompromiteerivad suveniirid selja taha peita.

„Oh ei, mind jätab kultuur täiesti ükskõikseks,” valetasin kiiresti.

„Kas sooviksite meie juurdeehitust näha?” pakkus mees lahkelt.

Mida teha? Intuitiivselt tundus õigem keelduda, kuid see oleks minust hirmunud matsi mulje jätnud. Nõustumine oli küll ebamugav, ent sotsiaalselt aktsepteeritavam reaktsioon ning külalise-võõrustaja olukorras isegi ainuvõimalik. Noogutasin alistunult.

„Väga hea! Kas aitan teid sellega?” küsis mees ja sirutas käe Brežnevi büsti järele.

„Ei-ei, ma ise!” teatasin üllatava ägedusega ja surusin kuju tugevamalt kaenla alla.

Mees kõigest naeratas salapäraselt. Lonkisin tema spordidressis selga silmas pidades piki käike allapoole, tundmatusse. Lõpuks jõudsime ühte täiesti tühja valgesse kuubikusse, mille ainus sisustus oli üks nurgas lõsuv tool. Kuubiku kaks ust avanesid naabersaalidesse, kolmas alles mustavasse tühjusesse, kus oli aimata mullakuhilaid ja käigu vormitut jätkumist.

„Kuidas see tool teile tundub?” küsis mees.

„Kena,” möönsin tõrksalt.

Tool oli tõesti päris kena.

„Aga istuge, proovige, tunnetage ometi tema kumerusi ja polsterdust,” soovitas muuseumidirektor.

Võtsin poolenisti vastu tahtmist toolil istet.

„Noh, kuidas on,” päris mees võiduka agarusega.

„Tõesti on hea. Mugav ja just nagu keha järgi loodud,” tunnistasin mehikese pilku vältides.

Mu puhkeasendis käed vabastasid Brežnevi ja balalaika oma väsinud haardest.

„Need iludused paneme siia, ja ...” toimetas mehike omasoodu.

Tundsin, kuidas kontidesse hiilis meeldiv rammestus. See tüüp oli „oma”, ei olnud tarvis Brežnevi pärast muretseda. Aga kui keegi teine ...

Pikast päevast, tundidepikkusest vantsimisest ja segadusse ajavast sündmustikust hakkasid mu silmad pikkamisi kinni vajuma.

Sel hilisõhtul väljus Moskva-Tallinna rong ilma minuta.

Ärkasin alles järgmise päeva pärastlõunal. Võpatusega lõin silmad lahti ja pöörasin pilgu saali keskele – kas büst ja pill on ikka omal kohal?! Brežnev ja balalaika särasid sõbralikult neile suunatud prožektorivalguses.

Mu pea vajus rahunenult taas rinnale ja viimane, mida enne järjekordset suigatust nägin, oli valendav arhiivilipik pealkirjaga „Eksponaat nr 231. Päritolu: Pribaltika. Seisukord: hea. Tootmisaasta: 1988. Erakogu”.

MARIS PEDAJA

Kahekümnendad eluaastad

Nii palju tuli seista.

Seisin

võrdõiguslikkuse eest,
uue majanduskursi eest,
tuuleenergia eest,
päikeseenergia eest,
solidaarsuse eest,
kõigi Eesti eest,
normaalkaalu normaliseerimise eest,
kehakarvade tolereerimise eest,
kariloomade eest,
karusloomade eest,
marginaliseeritud gruppide ja vähemuste eest,
kõigis vormides armastuse eest,
rassismi vastu,
Shelli vastu,
jalg-kõril-suremise vastu,
patriarhaadi vastu,
domineeriva diskursuse vastu,
politseivägivalla vastu,
vihmametsade põlemise vastu,
korruptsiooni vastu,
vihakõnede vastu,
põlevkivi vastu
vetsupaberi järjekorras.

Jalad jäid seismisest kangeks,
tõmbusid päris krampi,
ent puhkamine ei tulnud kõne allagi,
kes siis sinu eest seisab, ah?

Mida kauem seista, seda enam
veendumused laienevad
veenilaiendeina
põlveõndlais ilutsevateks sinisteks
veendumuselaiendeiks.

*

Mäletad,
kui tahtsid sünnipäevaks alati
mõnd revolutsiooni,
laulda „Koitu” ja
käest kinni võtta
Balti ketis,
säh, siin on sulle kõik su põlvkonna revolutsioonid,
intressiga,
hoia käest palju tahad
ja ära mõtlegi istuda.

2020

Uppis aasta.

Purgisuppide aasta.

Kärbitud lennundus, rahandus, majandus,
süvenend jooga- ja aiandusagarus.

Kilekeepide aasta.

Vedelseepide aasta.

Mu käed ja pinnad

pole veel kunagi lõhnanud nõnda intensiivselt

nagu iga viiruseosakese piinarikas

Palmolive'i oliivihõnguline

hurmay surm.

Online-pidude aasta.

Mulla ja kartulivagude aasta.

Naiste turvakodude aasta.

Leivategude aasta.

(Leivajuuretis

kui abisaadetus

paljuneb kinnastatud käte vahel nagu surmade hulk „Hamletis”).

Keelumärkide aasta.

Meelemürkide aasta.

Suletud piiride aasta.

Avastage-Eestimaad-aasta.

Kuidas-videokõnes-pidžaamaga-esinduslik-välja-näha-aasta,

kuidas-koduste-vahenditega-ise-vetsupaberit-teha-aasta,

kuidas-abikaasaga-ühiseid-jututeemasid-leida-aasta,

kuidas-Windowsi-kaudu-maailmaga-ühes-hingata-aasta,

kuidas-nelja-seina-vahel-mitte-hulluks-minna-aasta,

kuidas-majanduskasvu-juurde-naasta-kuid-tekitada-vähem-saasta-aasta,

miks-Eurovisioonijumal-Uku-Suvistet-vihkab-aasta,

miks küll ometi?

???????

Ärid, millega teenin magistriõpingute kõrvalt tatrapudruraha

Õösiti

käin pesumajas salaja

tomateid kuivatamas.

Kuivatusmasinasse viskan

Maied, Green Zebrad, Tolstoid,

Tiny Timid ja Lemon Boyd.

Itaalia päikesekuivatatud tomatite asemel

toodan ausaid Eesti

Electrolux My PRO WE 170 PP kuivatatud tomateid.

Nimetan neid

(pesus) väikesekskuivatatudtomatiteks.

Olen iseenda CEO

(või maakeeli: paki-ise-vea-ja-seo),

kojuvedu alates neljandast kuivatusmasinatäiest tasuta.

Tomatipurkidel ilutseb isetehtud silt

„parim päikesekuivatatud tomatite laadne toode”,

ja menu on meeletu.

*

Mu kelder on täis haput kurki ja värsket õhku.
Hoian mõlemat
kolmeliitristes õunamahlapurkides.

Värske õhu müün maha eBays.
Ekspordin Hiinasse ja Indiasse
Eesti männimetsa-, turbasambla- ja 5G-hõngulist
konserveeritud värsket õhku
6 eurot liiter
ja kontsentreeritud hapnikku
30 eurot liiter.

Eesti värske õhu tagavarade
ja Eesti metsandusarengukavade
üle pole tarvis pead murda –
Valkast toon öö varjus
kaheeurose liitrihinnaga sisse
värsket Läti õhku
ja lasen salamisi
Valga männimetsas lahti.

Lennelge, Läti värske õhu molekulid,
ja segunege Eesti kohal asuvas
Eesti-kujulises stratosfäärikihis!

Eesti värske õhu iive on igavesti positiivne.

*

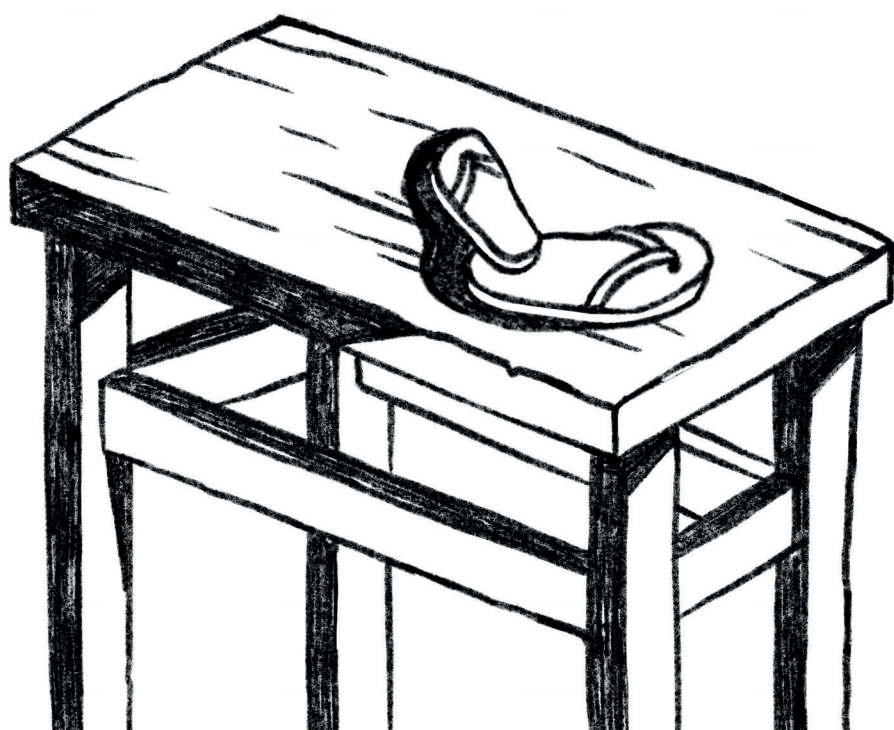
SAHide ajal töötan Kaubamajas
ihupesukaitsjana.

Turvan A-, B-, C- ja D-korve
palaviku ja külmetuse eest,
köha ja jumeetuse eest,
unetuse ja punetuse eest,
mäluaukude ja põiepidamatuse eest,
üldise kõnevõimetuse eest,
leetrite, mumpsu ja rõugete eest,
kõrvetiste, lestade, täide eest,
nohu ja nõdrameelsuse eest,
liigse kidakeelsuse eest,

petja sündroomi ja kartsinoomi,
basalioomi ja melanoomi,
luude hapruse ja
luule nakkuse,
healoomuliste nahamurede ja
pahaloomuliste rahamurede eest.

Kraadin uksele kõiki sisenejaid
ja lasen sisse üksnes ostupalavikus kliendid.

Palava ilmaga viskan kraadiklaasi nurka ja registreerin end töövõimetuks.
Selle kuumaga
tuleb mu ninasõõrmeist ja kõrvust
sulavate ajude lõhna
ja suust
ainult ajuvabadusi.

SÕNAD

*SAARA LOTTA
LINNO*

I hommik tühja paberilehega *mõistus ja tunded*

Ta hakkas sigaretti vastu kulunud lauaplaati kustutama. Lauaplaadi vasak nurk oli tillukestest mustadest ringidest juba kirju, ent seekord Ada peatus – meenusid pehme üllatusega hüüatatud „Miks sa nii teed?” ja Sonja soe käsi, mis tema lõpunipõlenud koni kümme sentimeetrit edasi alustassi juurde juhtis – ja ta kordas seda liigutust vaikse naeratusega. Sonja. Sonjaga meenus ka põhjus, miks ta laua taha istus. See kiri. Enne klaasistunud pilgul aknast välja vahtimist ja neljanda sigareti süütamist oli tal ju plaanis Sonjale kirjutada. Kunagi ühel konverentsil vestlusringis lobisedes viskasid mingid keskealised akadeemikud õhku justkui kerge ja aksiomaatilise tõe: „Armastusest ei tasu küll kunagi kirjutada!” Aga armastuskiri – see A4-suurune kliše, juba miljoneid kordi kirjutatud ja sellisena ebaisiklik – lebas ta ees laual ning lausa nõudis lõpetamist. Ja alustamist. Kes teab, võib-olla oli neil targutajatel õiguski. Võib-olla ei ole armastus miski, millest kirjutatakse. Kaob ju sõnal mõte, kui teda piisavalt palju korrutada.

Ent ei – selle kirja peab ta ära kirjutama. Tal on vaja oma tunded kuidagi Sonjale edastada. Enne kui ... Kui mis? mõtles Ada irooniliselt. Enne kui maailma lõpp tuleb? Enne kui viimne kohtupäev koidab? Enne kui tolerastist puusepapoeg istub troonil ning saadab hingi vasakule ja paremale? Või enne kui saabub päev, mil indiviidi alati olemasolev valik langeb lõpuks vabaturu kasuks, sest elu on elamisväärne üksnes 1% inimeste jaoks? Või enne kui mõni vanemas keskeas võimust pime mees vajutab punast nuppu oma kontori tagaruumis? Või enne kui õhk saab otsa või enne kui vesi saab otsa või ... Apokalüptilises mõtteviisis pole midagi uut, tõdes Ada. Midagi uut oli hoopis viirusepandeemia, milles mitu kümme-kond aastat stabiilselt töötanud „süsteemi” ütleb võib-olla lõpuks ometi üles. Päris tõeline väike maailma lõpp, mis tooks pisikesele sotsialistile ta sisimas küll palju õnne, ühiskonna kodanikuna aga tekitaks pigem halvat hirmu.

Ja muidugi see, et nad ei saa kohtuda. Sonja saadeti koju, riigipiiri taha. Tema aga on kodus, riigipiiri sees. Nende viimane kohtumine oli rutakas, lõppedes kahe peidetud pisara (tema) ning ühe sooja ja niiske põsesuudlusega (Sonja).

Tõtt-öelda ei teadnud Ada, kust kirjaga pihta hakata. Tal oli tunne, et mõtted hõljuvad pea ümber ja kohal, põrgates katusekorterit viltuse lae vastu, õrritades lendlevalt. Ajukeerdude vahelt välja keeranud, lauba

tagant minema lupsanud. Kättesaamatud, hoomamatud. Sest tunda, et kedagi armastad, on lihtne, aga kirjutada? Kuidas tabada tundeid, mida julged vaevu endalegi tunnistada? Ja kui see ainus inimene, keda sa tahad iga päev kogu oma ülejäänud elu näha, on kaugel ja sa ei pruugi teda eales enam kohata? Millest armastus üldse koosneb? Äkki koidab päev, mil meile armastusest aitab? Või paneb ta meid paika? Või kuidas see Eplik lauliski?

Ada lükkas tuseselt pliiatsi seina poole veerema. Aknast piilus sisse hommikupäike, kes tõmbas kiirega pliiatsi helkima ning küttis toa vaikselt ja salaja soojaks. Ada tõusis laua tagant ja avas akna. Ta peaaegu nägi, kuidas täpsed ja kättesaamatud sõnad sealt sooja vabadusse sööstavad. Paberileht laual ei tundunudki enam väga kutsuv. Pealegi, kes kirjutab armastuskirja hommikuvalguses? Püüda helendavas toas oma hingehämarusi paberile panna ... Ada asus mööda tuba edasi-tagasi kõndima, tundes, kuidas põskedele ilmuvad punased varjud. Tunded Sonja vastu tekitasid temas alati mingit seletamatut piinlikkust. Tal hakkas iga kord häbi, kui ta pisut kauemaks Sonjale otsa vaatama jäi. Justkui näinuks Sonja ta sisse, näinuks, kuidas ta süda taob ja kõht keerdub tagurpidi. Kuidas ta tahaks Sonja sooja embusesse haarata ja talle igal hommikul pannkooke küpsetada. Või kohvi keeta.

Ada pikk kuju heitis hommikupäikese käes maha rahutu varju. Sasipäine vari seisatas pärast mõningast ringitammumist ukse juures ja ringutas. Kell oli seitse. Ta otsustas kodust lahkuda, sest kell seitse pole inimesed veel hakanud kartma, et nad jäävad millestki maha; isegi nüüd, valitsuse kehtestatud eriolukorra ajal, mil kõigil palutakse kodus püsida, tormavad inimesed, kui vähegi võimalik, asjalike nägudega tänavail ringi. Nagu nad saaksid midagi päästa, midagi muuta, vältimatu katastroofi saabumist peatada oma lihakonservide ja oapürkidega. Ka Ada püüdis kodus püsida – tema peatas katastroofi oma tindiplekilistes joonistustes, nagu ta endale pooleldi naljaga, pooleldi kurvalt tunnistas –, ent lubas endal kümne-ruutmeetrise katusekorteriga seinte vahelt välja pääsemiseks paar korda nädalas jalutamas käia. Ja kell seitse on jalutamiseks hea aeg. Ada suundus läbi pisikese korteri toolile kuhjatud riieten, pani mantli selga ja keeras salli kaela, komistas teel ukseni ühe paberirulli otsa, astus jahedasse koridori ja suundus välja.

Kui Sonja veel siin oli, käisid nad tihti jalutamas. Nurgakohvikutesse kohvi järele või niisama, mõtteid selgitamas. Sonja rääkis siis kohvitassi taga mõnikord oma uurimistööst, milleks ta tollel sügisel siia oli sõitnud.

Sonja päevad koosnesid arhiivis istumisest ja Kirjanikuhärra paberite uurimisest. Ja neist algul harvadest, hiljem järjest sagedamatest jalutuskäikudest. Sonja kirjutas mingil põhjusel seni kirjutamata jäänud monograafia Kirjanikuhärrast, kes oli küll Sonja kodumaalt pärit, ent elas suure osa oma elust Ada kodumaal. Tihti ütles Sonja Adaga kohtudes naljaga pooleks, et Ada on ainus pärisinimene, kellega ta veel suhtleb. Päevi arhiivis mööda saates ei olnud Sonjal just palju võimalusi uurimistöös pausi teha ja end Kirjanikuhärra mõttemaailmast välja elada.

Mõnikord oligi Sonja nõnda oma uurimuses, et suutis ka Adaga kohtudes vaevu muule tähelepanu pöörata. Adat ei morjendanud see vähimalgi määral, kuna Sonja rääkis oma tööst alati elavalt ja huvitavalt. Tänu temale oli Adal Kirjanikuhärrast juba üsna selge kujutluspilt: patriarhaalne härrasmees, kes kirjutas intellektuaalseid ja elufilosoofilisi teoseid, millesse kahjuks tema mehekeskne maailmapilt samuti tugevasti üle kandus. Noh, kui aus olla, siis mis elufilosoofiast saab tegelikult juttu olla, kui su maailmapildi vundamendiks on üksnes kolm sugu: mees ehk inimene, naine ehk müsteerium ja naine ehk abikaasa. Sellegipoolest oli mehel mingisugune omapärane oskus püüda kirjutistesse osavalt mõistuse ja tunnete vaheline iroonia, mistõttu teda ikka ja jälle loeti ning kirjanduses esile tõteti. Ka Ada oli tema teoseid lugenud, ning ehkki mõistuse ja tunnete vastandamine ei olnud talle kuigi sümpaatne – maailma jaotamine kahesteks vastandusteks, millest üks tähistab selgust ja teine hägu, on liialt lihtne mudel –, pidi ka tema tõdema, et Kirjanikuhärra töödes oli midagi võluvast. Nad olid Sonjaga vaielnud, kas ebameeldiva maailmapildiga kunstnike töid tuleks kiita ja levitada. Sonja väitis, et kui see varustada asjakohase kriitikaga, rikastab igasugune kunst inimese maailmapilti ja on seepärast fundamentaalselt vajalik; Ada aga leidis, et on nõnda palju kunstnikke, kes pole teiste seas esile pääsenud oma arbitraarselt allasurutud ühiskondliku kuuluvuse tõttu, et on ebakohane tõsta veel kõrgemale pjedestaalile neid, kes juba niigi minevikus sinna roninud on. Ent Sonjaga vaidlemises oli üks magusvalus külg – nad mõistsid alati üksteist liialt hästi, et täielikult vaidlusse laskuda. Ta nõustus Sonjaga, Sonja nõustus temaga, ning nad jõudsid igal korral kuldsele ja hallile keskteele oma vastakate arvamuste vahel. See oli ka üks põhjus, miks ta ei usaldanud vanamehi, kes jaotasid maailma neile sobivalt mõistuse ja tunnete vahel: mõistus ja tunded kohtuvad selsamal tuhmkuuldsel alal, mis nende vahele jääb, nende loomuses on põimuda ja üksteist emmata; neid lahutades ei ole kuidagi võimalik Tõeni jõuda. Nõnda Ada uskus.

I öö tühja paberilehega

isolatsioon

Ada pani sullepea lauale ja raputas väsinult kätt. Pärast hommikust jalutuskäiku oli ta terve päeva – mõned sigaretid, kaks kohvitassi, kaks paberilehte ja viissada tindiplekki – tegelenud järgmiseks kuuks tellitud töödega. Tolle hommikuse paberilehe oli ta asetanud eemale, raamatuvirna otsa, ootama inspiratsiooni ja paremaid sõnu. Pilte on paberile manada võrratult lihtsam kui sõnu. Ent kui avaldada armastust inimesele, kelle jaoks keel ongi armastus, tundub just see tee kõige otsemalt tema südamesse viivat. Omavahel suhtlesid Sonja ja Ada inglise keele põhjal sündinud segakeeles, milles oli elemente nii Ada eesti keelest (Sonja mõistis seda küll enam-vähem lugeda, aga mitte kõnelda) kui ka Sonja vene keelest (Ada põhikooliaegne vene keel jättis tugevasti soovida). Ada oleks seega võinud kirjutada eesti keeles, ta oleks võinud ka vene keeles purssida, aga kuna nad omavahel neis keeltes ei suhelnud, tundus see talle ka kaugeks jäävat. Sonja oli ühel veinisel sügisõhtul – nende esimesel – talle pidanud hingestatud kõne sellest, kui oluline ja rikastav on tunda eri keeli, kui eriline on inimeste omavaheline suhtlusviis, mida saab tõlgendada nii visuaalselt kui ka foneetiliselt. Kas ei võiks Sonja veendumused nüüd ka tema omad olla?

Ada põrnitses tühja lehte raamatuvirna otsas. Lehe alt piilus Tove Janssoni kelmikas naeratus, Tove Janssoni all vahtis Adat Dostojevski „Kuritöö ja karistus”; ülejäänud raamatud hajusid videvasse hämarusse. Ada sirutas käe raamatuvirna poole, tõmbas Janssoni naeratuse tühja lehe alt välja ja sirvis seda süvenemiseni.

Ta ärkas raamatust uuesti alles siis, kui tundis, et on selle silmile ohtlikult lähedale tõstnud. Tuppa oli langenud pimedus, küünal laual lõpuni põlenud. Ada tundis, et varbad külmetavad, ning otsustas puid tuua ja pliiti kütta. Ja õhtusööki valmistada. Kõht oli vahepeal tühjaks läinud.

Kui eriolukorra väljakuulutamisest oli möödunud nädal, andis üksindus end lõpuks tunda. Nüüdseks oli aga eriolukord kestnud juba kuu aega ega ilmutanud lahkumise märke, pigem näis, et see ootamatu kevadküaline kasutab külalislahkust veel seni, kuni viisakusreeglid vähegi lubavad. Ja ilmselt kauemgi veel. Keegi ei osanud seda täpselt öelda, nakatunute ja juba ka surnute arv kasvas päev-päevalt. Kui eriolukorda veel ei olnud, oli Ada harjunud päeval kitsukese korteri seinte vahelt välja minema ja mõnes odavamas kohvikus istuma. Nõnda nägi ta oma sõpru enamasti pooljuhuslikult näost näkku, kuna ka neil olid sarnased harjumused.

Nüüd aga oli kogu suhtlus järsku kolinud vaeivate ekraanide taha. Ühelt poolt tundus Adale, et see on kaasa toonud mingi seninägematu siiruslaine internetisuhtluses. Sõbrad kirjutasid üksteisele, küsisid retsepte ja toimetulekunippe, tundsid huvi üksteise tunnete ja mõtiskluste vastu. Sotsiaalmeedias jagati pilte loetud raamatutest või lemmikloomade vempudest, nüüd järsku ei mõjunud lõputu koerapiltide vool enam tüütu eputamisena, vaid teretulnud sissevaatena ligimeste isoleeritud ellu.

Teisalt jäi internetisuhtlus ikkagi internetisuhtluseks – kõrvaliseks paralleeltegevuseks, ei iial prioriteediks muude toimetuste kõrval. Ja noh, teisejärguline suhtlus ainult rõhutab fakti, et pisikese helendava ekraanita oled teadmata ajaks ikkagi pöördumatult üksi. Adal ei olnud ka lemmikloomi, ta mahtus vaevu ise oma korterisse ära. Vanemate juurde pöördumist takistas asjaolu, et nad elasid lahutatuna omi elusid, uute peredega. Ehkki Ada suhtles sõbralikult nii ema kui ka isaga, pidi ta tõdema: kui su vanemad on leidnud uue armastuse ja sünnitanud uued lapsed, ei tunne sa pandeemia saabudes, et saaksid koju tagasi pöörduda. Sest kodu on minevikus, mälestustes, kodu on kaotanud materiaalse kuju ja elab edasi metafüüsilis. Nõnda nähtub järjest enam, et see kunagine kodu tähendas sinu, su ema ja su isa jaoks täiesti erinevaid asju. Mälestus ja kontseptsioon kodust laguneb täpselt nagu siis, kui vanemad su köögilaua taha istuma kutsusid ja ütlesid, et kolivad lahku.

Ada tassis sületäie puid korterisse, lasi neil pliidi kõrvale maha vajuda, tõmbas siibrid lahti ja ladus puud harjunud liigutusega koldesse. Taevas oli veel heleda varjundiga, ent ei peegeldanud enam tuppa valgust. Videvik langes üle toa. See meenutas Adale lugusid vanaemadest, kes videviku ajal lapselastele lugusid jutustavad. Ta pani pliidi all tule põlema, asetas maha matsaka küünla, süütas ka selle; kuldne ja soe kuma valgustas põrandat ja voodiraami puidust nurka. Ada ajas end püsti, tõi laualt poolelijäänud eluloo, istus pliidi ette kägarasse ja asus lugema, pidades omaette videvikutundi. Eks üksindusel ole ka toredaid külgi: keegi ei saa manitseda, et küünlavalgel lugemine rikub silmi.

Enne eriolukorda meeldis Adale öö. Seda piiripealset perioodi kahe päeva, kahe toimetuspuntra ja kohtumisahela vahel. Kui autod ei sõida, kui sigaret pillab pimedas helendavat tuhka, kui tema kööginurgas peidavad end iidsed nägematud vaimud, ahjus võib-olla mõned keskoised küpsised ja pliidi alla poeb salaja karvane esivanem. Kui valitseb näiline üksindus. Ta tundis nüüdki, et öö on talle kallim kui edev ja ere keskpäev või ennast täis unine pärahlõuna, ent nüüd, sunniviisiliselt kodus istudes,

oli üksindus kogu aeg kohal, mitte ainult öösel. Üksindus oli nõnda raskelt kogu maailma peale vajunud, et oli mingil hetkel märkamatuks üksilduseks üle läinud. Ada teadis, et varsti muutub üksilduse paks vatitekk lämmatavaks; teadmises, et ta ei näe päev läbi kedagi tuttavat, mitte kedagi peale enda, oli midagi heidutavat. Eriti kuna nüüd oleks ta andnud palju, et ühe kindla inimesega kas või kordki nädalas kohtuda. Teisel pool tuba lösutas seina najal katkise nurgaga suur kandiline peegel, kust Ada võis oma kõssitavat kuju hämaras küünlavalguses piielda. Sellega enamasti tema kontakt inimestega piirduski.

Ada sulges raamatu ja süütas sigareti. Ta tundis, kuidas pliit ta külge soojendab, ja vaatas aknast välja. Seal, kust hommikul tulvas sisse värsket kevadõhku, levis nüüd selge kevadöö õrnalt tähitud tume taevas. Talle meenus, kuidas nad Sonjaga kord talve alguses ühe järjekordse jalutuskäiguga Raadile jõudsid. Surnuaias ekseldes tõstis Sonja pilgu korraga laotu-sele. Kui Ada talle otsa vaatas, nägi ta Sonja pilgus kummalist kurblikku läiget. Ada, hetkeks Sonja niiskeisse silmisse – nii selged, helehallid, pime-das otsekui kiirgavad silmad! – kinni jäänud, rebis pilgu lahti ja vaatas üles. Ta nägi novembritaevast: tähed lõikusid taevasse nagu augud lõuendisse, moodustades muistseid mustreid, kirjates taevast mingis loetamatus, ent tunnetuslikult arusaadavas keeles. Mõnda aega seisis nad seal niimoodi vaikuses, kui Sonja sõnas:

„Ma pole end ammu nii tähtsusetu ja väiksena tundnud. Ja üksildasena. Sügisel tähti vaadates tekib alati selline ... elu täieliku mõttetuse tunne. Aga ta on omamoodi ilus, see tunne. Kurb ja ilus.”

„Ma tean täpselt, mida mõtled,” vastas Ada. Ta tundis peale selle kurb-ilusa tunde oma rinnus pesitsevat üht novembriöö pakasega võitlevat kirjeldamatult sooja tunnet. Sonja naeratas ja värises järsku. Ada naeratas talle vastu ja heitis käe hetke ajel ümber Sonja õlgade: „Tule, ma näitan sulle Betti Alveri hauda.”

Nüüd, istudes pliidi kõrval põrandal, sai Ada aru, et tunneb end samamoodi nagu tol sügisel Sonjaga tähti vaadates. Seekord ei sünnitanud seda tunnet öine taevas: elu absurd oli end järjest tugevamini ilmutanud juba pool aastat. Selles võis süüdistada toda imepisikest lõngatuustilaad-set objekti, mis usinalt inimkonna ühiselt rajatud süsteeme lammutas. Ja too tunne, mis novembrikülmas Adat soojendas – noh, tollest tundest oli nüüd saanud põletav leek tema rinnus.

Tühi kõht tuletas end valju korinaga meelde. Ada hõõrus veel hetke mõtlikult kõhtu, pööras siis klaasistunud pilgu tähistaevalt kõrvale, tõusis püsti ja pani vee pliidile keema.

II hommik tühja paberilehega

peegeldus

Ada lamas näoga seina poole, padi kägaras pea all. Tekk kurguni. Hommikuvalgus imbus ettevaatlikult aknast sisse, ent ei tekitanud Adas ühtegi emotsiooni. Ta ei tundnud üldse midagi: ei rõõmu, ei kurbust, ei kirge, ei vastikust. Kui Ada oleks pidanud ennast ja oma tundeid iseloomustama, oleks ta kirjeldanud mahajäetud maja, kus imekombel töötab küll endiselt veevõrk, aga kraanist jookseb sogast, metallimaitsest ja leiget, kohutavalt keskpäraselt leiget vett. Samasugune veri voolas Ada soontes, samasugused mõtted keerlesid ükshaaval Ada peas nagu laisad kärbsed lämmataval suvepäeval, samasugune tunne istus kuskil sügaval Ada sise-muses. Leige, sogane, metalline. Ja raske.

Ada keeras end voodis aeglaselt näoga toa poole. Tekk põimus ebamugavalt ümber puusade ja jalgade, ent tal polnud jaksu seda kohendada. Padja kõrval vedeles kõhuli raamat, raamatu kõrval helendas rütmiliselt telefoniekraan. Silmi kissitades nägi Ada, et mingis grupivestluses toimub südamete edasi-tagasisaatmine ja igatsushüüded. Ohe vallandus Ada huultelt. Oleme kõik nii tihedas ühenduses, aga kas me oleme üldse sõbrad? Kas me tunneme üksteise vastu midagi paar kraadi soojemat kui see kohutav leigus, mis praegu mu kõhus istub? On see üldse võimalik, kui igaüks püüab endale nii kirglikult isiklikku identiteeti konstrueerida, et ei märkagi, kuidas ta ehitab lihtsalt peeglit, millest paistab aeg?

Ta keeras telefoni ümber, et mitte näha valendavat ekraani. Sonja polnud talle ikka veel kirjutanud. Arusaadav, ilmselt oli tal kojujõudmisega tükk tegemist, võib-olla suhtles Sonja praegu rohkem kodumaiste sõpradesugulastega. Võib-olla tundis Sonjagi, et internetisuhtlus ei lähendaks teda niikuinii kellegagi. Aga võib-olla Sonja lihtsalt ei tundnud seda, mida Ada ... ta tõesti ei teadnud.

Raske ja metalline tunne kõhus muutus tugevamaks. Ada vidutas silmi ning lasi pilgul aeglaselt üle toa rännata. Katuseakna hägusest valgusest peeglini, peeglist vetsuukseni, siis laual valitseva segaduse piirjooni mööda riitulini laua kõrval, välisukse ees vedeleivate kevadporiste saabasteni, sealt

edasi leige pliidini. Lõpuks jõudis Ada pilk sasipuntrani voodi jalutsis, teki ja jalgade ühtepõimumiseni. Ta ei tahtnud endiselt mõelda suurema liigutamise peale ja pööras pilgu jälle jalgadelt eemale. Ada silmad kohutusid järsku teise tumeda silmapaariga, mis piidles teda lühikese tumeda juuksepahmaka alt. Silme alla oleks keegi nagu kritseldanud kaks tumedat sõõri. Peegeldus.

Ühel talvisel päeval, enne kui viirus Eestisse jõudis, oli Ada viinud Sonja Tartu teaduskeskusesse. Nad tahtsid käia planetaariumis, lamada pehmetel istmetel tähtede ja planeetide vahel. Sonjat, kes polnud planetaariumisse varem sattunud, huvitas, kas projekteeritud tähistaevas suudab alal hoida kauge tumeda taevakanga müstilisust ja mõju. Ta pidi pettuma. Planetaarium oli kitsas ja täis tuubitud kooliealisi jõnglasi. Laele projekteeritud pilt oli hall, mitte läbitungimatult sügavmust, laekonstruksiooni kruvid tõmbasid rohkem tähelepanu kui Mars ja Veenus. Viimaseid tutvustas venival häälel oma tööst tüdinenud ja laste nihelemisest ilmselgelt häiritud planetaariumitöötaja. Etendus kestis pool tundi, lõppedes tunglesid lapsed (täis elujõudu ja uudishimu kõike muud huvitavat avastada) ümmargusest mängutoalõhnalisest ruumist välja. Lastekarja kohal kõrgusid Ada ja Sonja, kes püüdsid samuti kitsast ruumist kiiresti välja pääseda.

„Noh, kuidas meeldis?” muigas Ada kõveralt.

„Arvestades seda, et ma pole kunagi varem pool tundi järjest kuppel-lage vaadelnud, olen ilmselt nüüd kuplikonstrueerimiskspert, aga see on ka kõik. Võib-olla inimene ikkagi ei peaks tahtma kõike endale lähedale tuua ja mudeldada. Eriti kui see miski on tegelikult hunnik tühja ruumi.”

„Nojah, kõike võib-olla tõesti mitte. Aga iseenesest on see ju see, millega ka mina iga päev tegelen: mudeldan, üldistan, rõhutan üht, jättes teise tagaplaanile. Joonistus on ju ka omamoodi maailma mudel ...?”

„Õigus, seda küll,” Sonja mõtles hetke. „Ju siis on kunstis midagi teistsugust, midagi enamat. Ma ei tea ... Kas sa teed joonistades ainult hädavaliklike lihtsustusi? Üritad oma „mudelites” maailma nii täpselt jäljendada kui võimalik?”

„Ega vist. Enamasti püüan esile jätta väikseid endale tähenduslikke detaile. Ja noh, tunnetust püüan ikka edasi anda.”

„Endast lähtudes?”

„Kellest siis veel?”

Arutledes olid nad jõudnud suure konstruksioonini, mis veikles igas suunas valguskiiri ja peegeldas möödaminejaid.

„Peegellabürint!” hüüatas Sonja rõõmsalt. „Lähme sisse!”

Ja juba kadus tema hele pea – peegeldudes hetkeks kuuest küljest – labürindikeerdude vahele. Ada järgnes talle ja kõndis enda arvates Sonja poole, ent pörkus klirinal vastu väidetavalt nurga taha keeravat teed, mis, nagu välja tuli, oli tegelikult peegel.

„Ai!” kostis pärast vaikset tümpsu labürindist ka Sonja hää. Ada püüdis hääle poole minna. Teda ümbritsesid igast küljest teised Adad, siin ujus pruun silmapaar, seal üks kõrv, sassis lühikesed tumedad juuksed kordusid laes, paremal, vasakul, ees ja taga. Must T-särk näis olevat end Adalt seljast rebinud ja keksles kuuest küljest nüüd tema ümber. Ada tundis end üsna ebamugavalt. „Hei, Sonja, kus sa oled??”

„Siinsamas,” kostis Sonja hää teiselt poolt üht peeglit. „Mul on siin hea seltskond.”

Ada kõndis, kokkupõrgete ennetamiseks käed ette sirutatud, veidi vasakule ning pööras ümber nurga. Ta nägi Sonjat, kelle ümbrus paistis olevat veidi tühjem. Labürindi keskpaigas oli ümmargune avar ruum, mida ümbritsesid samuti igast küljest peeglid. Sonja seisis keset seda ruumi ja vaatas teiste Sonjadega tõtt. Märkas siis Adat. Muie.

„Veider ruum, kas pole? Aga milline suurepärane metafoor!”

„Uuh, ma ei jõudnud sellele mõeldagi. Olin liiga häiritud sellest, et nägin end korraga viiest küljest.”

Sonja naeris nukralt: „Jah, minagi. Siin oled nagu mingis valgusprismas lõksus, kõik mitmekordistub ja mitte kuidagi ei saa välja. Aga kui aus olla, tunnen end tavaelus üsna samamoodi. Mõtlen, et leian tee olukorrast välja, pääsen piiravast kitsikusest – aga tegelikult on mu ees peegel, mis varjab väljapääsu ja näitab hoopis midagi kolmandat.”

„Jah, see on küll tõsi, ka mina ...” oli Ada nõus. „Ja siis jääd vaatama, mis peegeldub ja kust – ja unustad ära, et tahtsid välja pääseda. Nüüd aga tahaks küll üksi olla. See tähendab, mul pole su seltskonna vastu midagi, ent nõnda mitme enesega aega veeta on väga veider. Oih, see on vist natuke paradoksaalne ...?”

„Hm, ei ütleks. Peegelpilt on ju üksnes pealiskaudne mulje, mingi pinna-pegeldus, mis ei anna tegelikult midagi tähenduslikku edasi. Peeglist ei paista ju isegi hää, su armas naer,” Sonja punastas siin õrnalt, või kujutas Ada seda ainult ette? „rääkimata siis mõtetest ja tunnetest. Eks sellepärast see võõritav tunne tekibki. Sa ei näe seda, kuidas ise maailma tajud, ega tegelikult ka seda, kuidas keegi teine maailma tajub ja sind näeb. Näed mingisugust ümberpööratud pinnapealset peegeldust.”

„Eks ta ole.” Ada vaatas ringi. Kümme-konna Sonjaga koosolemise vastu poleks tal midagi. Sonja oli tol päeval keset peegellabürinti seistes nii ilus, heledad juuksed kergete lainetena õlgadeni langemas, pilgus naer ja soojus, põsed labürindis ekslemisest õrnalt õhetamas. Ja nõnda kümneid, sadu kordi kõikjal Ada ümbruses. Adade pilgud kohtusid peeglis Sonjade hallide silmadega, mis tõmbusid naerul kissi.

Ada pöördus uuesti näoga seina poole. Ta ei tahtnud enam enesega tõtt vahtida.

II öö tühja paberilehega

suhestu, suhestu, suhesta end

Paber paberi peal. Tindikiht tindikihil. Pintsililöök pintsililöögil. Lipp lipi peal, lapp lapi peal; lehed virvendasid Ada silme ees. Need katsid ta laua ühtlase musta-valgekirju vaibana. Ada heitis pilgu kellale: oli pool kaks. Vaikses tindilõhnases öös krabises tema joonistustevaip lärmakalt iga kord, kui Ada mõnd paberit kohendas. Ta oli tellimustöödega järjel. Hommikune tuimus oli õhtuks veidi järele andnud, võimaldades Adal aegamisi voodist välja ronida ja laua taha vajuda. Lõpuks oli ta otsustanud, et parem on tegeleda millegagi, mille juures mõte liiga vabalt lendama ei hakka. Nõnda istus ta laua taga ja püüdis oma joonistuste seas korda luua. Nüüd oli ta sellega viimaks lõpule jõudnud ja tõdenud, et kohustuslikus korras loomine on läbi, kõik tellitud tööd valmis ning vaba aega rohkem kui vaja.

Ainus, mida nüüd karta, oli tellimuste järsk vähenemine. Kes siis ei teaks, et nõudlus ja toetus kaovad esimesena sealt, kus kunstnikud niigi vireledes ja põlve otsas töötades vaevu ots otsaga kokku tulevad. Virelemine oli tõesti pidev. Juba siis, kui kriisiaimudus alles bensiinilõhnaselt õhus hõljus ja polnud veel kunstinike vesivärvilompe õlilaigulise vikerkaarena katnud. Kui ainus värvide mäng, mis paletilt paistis, oli külge külje kõrval lebasklevate õrnalt kokku puutuvate, ent puhaste toonide harmoonia. Juba siis iseloomustas kunstielu pidev kiratsemine. Ada ei olnud alati ainult must-valgelt joonistanud. Eneselegi märkamatuks oli ta alles viimase paari kuu jooksul kõik värvid maha jätnud ja asunud tööle sügavalt öökarva musta tindiga. Tahe sirutada pintsli punase, sinise või kollase järele oli vaikselt kustunud. Kollane oli tahes-tahtmata kättesaamatu, see õige, maagiline, alkeemiline kollane; teda polnud mõtet taga ajadagi.

Tegelikult poleks Ada isegi väga kurb, kui keegi enam ühtki tööd ei teliks. Ta ei saakski seda olla. Ta mõistaks loobujaid liigagi hästi. Mälestus Sonjaga peegellabürindis käimisest ja vestlusest meenutas talle midagi, millele ta polnud pikka aega mõelnud, aga mis mingil veidral moel siiski alati teda kuskil kuklas pakitsedes painas. Painaja ütles talle, et kunst on tahes-tahmata, paratamatult ja pöördumatult vaid ühe inimese peast välja rebitud elutunnetuse õrn virvendus paberil. Vaid peegeldus, mis pöörab kõik tagurpidi, ent on siiski sügavalt isiklik ja inimesest lahutamatu. Aga mis on inimese elutunnetus? Kas mitte oma kaasaja nukker peegeldus? Kunstnik-geenius oli ju ainult romantikute nukker unelm. Iga kunstnik ütleb ainult seda, mida peab ütlema, näitab ainult seda, mida on sunnitud näitama. Ta peab ilusaks ja näitab ilusana seda, mis peegeldab otse tema enese elukogemust. Kunstniku identiteedi loob tema elu keerdkäik, mis omakorda keerdub seal, kus teised inimesed, raamatud, puuoksad ja päikseloojangud seda riivavad. Miks peaks just tema elu hädine paberile pandud peegeldus kedagi köitma?

Ja vaene kunstikogea ei otsi ju ka tegelikult kunstist geeniust, vaid iseenda elu, oma mälestusi. Ajavaimu.

Kui Sonja oleks siin ... Ada kujutluses istus Sonja tema selja taga, Ada voodi äärel. Laua taga olles näeks Ada teda vasakult peeglist, näeks, kuidas voodi äär vajub Sonja raskuse all kergelt lohku; tema üks jalg oleks voodiservale tõstetud, raamatuga hajameelselt vastu põlve koputades, kulm kergelt kortsus, istuks ja kuulaks, kuidas Ada laguneb, kuidas tema tahet, tõekspidamised kukuvad kolinal põrandale. Sonja näeks, kuidas Ada ainus tõeline armastus, kunst (ha! nii arvaks ainult Sonja, mõtles Ada, ta ei tea, ta ei teadnud, ta ei saa kunagi teada, kuidas ma end tegelikult tunnen; Ada kartis järjest rohkem, et Sonja ei saagi iialgi teada, et ta ei kirjuta seda kirja lõpuni ja leht jääbki alatiseks tühjaks), niisiis kunst lehviks pintslilöökidena mööda tuba laiali ja sulaks ööga ühte.

Kui Sonja oleks seal ja kõike seda kuuleks, küsiks ta Adalt, miks siis on olemas kunst, mis säilib ja mida hinnatakse läbi aegade. Ta küsiks, miks loetakse ikka „Don Quijotet” – poetaks siis ilmselt naerusel häälel, et ega väga ei loetagi, aga küllap Ada mõistab, mida ta öelda tahab –, miks da Vinci maalide õrnad varjundid võluvad inimesi, miks Ateena Parthenoni sammaste vahel seistes jääb hing kinni.

Oh, kui ta oleks siin ... Ada teadis, et ta oleks õnnelik, nii kirjeldamatult õnnelik, kui keegi talle käe ulataks, et ta ei peaks üksinda kuristikku

kukkuma. Ta suunurgad tõuseks aegamisi, ent kindlalt üles, tema pilk kohtuks peeglis Sonja selgete silmadega.

Ometi ei veennud selle kujuteldava Sonja sõnad teda. Ada vaidles talle mõttes vastu: don Quijote hullused ei huvitagi enam kedagi. Kui huvitavadki, siis ainult sellepärast, et temas on võimalik näha midagi, millega suhestuda, mingit peegeldust. Kõigi teistega on niisamuti. Me nimetame kunsti ajatuks siis, kui ta juhuslikult, kogemata tabab mitut ajavaimu korraga. Don Quijote on huvitav siis, kui Pierre Menard ta 20. sajandi alguses uuesti elama paneb.

Mille peale Sonja ilmselt vastaks ... Mida? Mida Sonja talle vastaks? Sonja kuju oli tal nii selgesti silme ees, ent vaikis. Kui Ada üritas oma kujutlusvõimet koondada tedretähnidele Sonja ninal ja põskedel, hajus kujutlus sootuks. Sonja lahkumisest oli möödas kolm nädalat ja Ada kartis, et varsti jalutab Sonja ka tema peast minema. Ada heitis otsiva pilgu peeglisse. Sealt paistis üksnes tühi voodi.

Tundes, et midagi muud ei jää üle, tõmbas Ada aeglaselt paberivirnast tühja lehe välja ja asetas selle ettevaatlikult joonistuste vaiba peale. Võttis sulepealt korgi. Pani sulepea jälle lauale, sobras avarate pükste kodustes taskutes, leidis välgumihkli. Tõmbas laualt suitsupakist sigareti ja süütas selle. Tõstis pilgu akna poole. Täna oli aken kinni, täna ei saanud sõnad minema lennata. Sigaretisuits ähmastas pimedas toas asjade piirjooned. Ada hakkas, sigaret suunurgas, sõnu paberile panema. Algul kobamisi, aeglaselt, katsetades, siis järjest kiiremini. Leht kattus vaikselt paisu tagant pääsenud sõnade mäsleva vooga.

Ada lebas avasilmi pimeduses. Vihm rabises katusel, nagu lööks kari tige daid haldjaid saatanlikku tantsu. Ada tundis, nagu hõljuks ta oma keha ja sassis väikese korteri kohal. Ta nägi oma üksindust, meeleheidet, segadust, mis katsid paksu tolmu kihina ta toa. Selle kõige all nägi ta ka väikest sooja leegikest oma rinnus.

Nad ju said Sonjaga üksteisest nii hästi aru. Mõistsid üksteist ... suhestusid teineteisega. Aga nüüd järsku ei teadnud ta enam, kes Sonja on. Ta nägi Sonjas ainult ennast – kui ta armastaks päeva, mitte ööd, kalduks eufooriasse, mitte melanhooliasse, loeks raamatuid, mitte ei illustreeriks neid. Kes on Sonja? Ta näeb ju Sonjat ka ainult iseenese silme läbi. Ta näeb Sonja helehallides silmades omaenese tumedate silmade peegeldust. Ada oli oodanud, et kirja valmimisel tunneb ta mingit pääsemist, vabanemist. Aga kellele ta üldse kirjutas?

I hommik armastuskirjaga

allaandmine

Ada puhus auravale tee peale ja rüüpas siis. Kuum tee tegi seest soojaks nagu sügisöine vein. Piparmündihõng tungis ta sõrmeisse. Ada toetas voodil istudes selja vastu seina. Täna hommikul laotas aknast sissetunginud õrn ja soe päiksekiir end tema ninale ning äratas Ada üles. Ada avas aegamisi silmad ning tundis, et pea on ootamatult selge. Midagi oli selja taha jäänud, eilne leigus ja meeltesegadus olid kuhugi kadunud. Ada tundis end jälle endana – kes iganes see ka oli. Leigus oli asendunud mingi vabanenud leppimistundega.

Vaikselt ja rahulikult tuli Ada voodist välja, tegi pliidi alla tule ja sõi hommikust. Tänane hommik meenutas talle põuajärgset kerget ja jahe-dat vihma-sadu, mis annab kuivetonud taimedele värskuse ning paneb õhu mullaselt ja maiselt lõhnama. Mai pidigi peagi kätte jõudma ja päike, mis peaaegu ebaviisakalt aknast sisse trügis, tuletas seda järsku rõõmsalt meelde.

Nüüd teadis ta, mida Sonja oleks talle eile rahustuseks öelnud: „Ära ometi nii mõtle. Nii mõtlemine aitab teoks saada sellel, mida sa kardad.” Ja seda oleks Ada ilmselt uskumagi jäänud.

Pärast hommikusööki tegi ta tassi teed, haaras laualt ühe A4-formaadis tihedast kirjast muustrilise kliše ja istus voodile. Siin ta nüüd siis oli ja lasi silmil üle armastuskirja ridade rännata. Ta ei tundnud neis sõnades ära ei ennast ega oma tundeid. Selle kirja oli kirjutatud keegi mee-leheitel, lootusetu ja piinlikkuse-ni dramaatiline armunu. Päevavalguses näis kirjutatu lausa mannetu. Ada luges kirja lõpuni, pani ohates kõrvale ja neelas suure sõõmu teed. See kiri kõlbaks vaid siis, kui ta tahaks Sonjat ära hirmutada. Punnitatud ja ebaloomulik.

Rohkem aega viitmata pani Ada tassi kõrvale, libistas end kirjaga voodilt alla ja istus pliidi ette maha. Seal põles vaigse leegiga veel paar tukki. Puhtale paberile väljavalatud hingepiinad söötis Ada nüüd sütele, kes selle peale tänulikult põlema lahvatasid. Ada tõusis püsti, sirutas end ja kiikas aknast välja.

Vastasmaja aknale, kus tavaliselt varjasid vaatevälja tumedad ja ras-ked kardinad, nõjatus vana hallipäine mees. Tema nägu kirjasisid väsinud kanavarbad, laud vajusid silmle. Pikk ja kõhn vanamees nõjatus lahtisele aknale, vaatas ringi ja suitsetas. Mehe nägu oli nukker. Ada kujutas ette, et

ilmselt on vanamees üksildane nagu temagi. Võib-olla veel üksildasemgi; võib-olla ei ole tal lapsi või on nad ta lihtsalt unustanud, ja nüüd, kriisiajal, on mees tuppä suletud ega kohtu kellegagi. Ada kujutles, mis tunne on olla 80aastaselt maailmas täiesti üksi. Aknaklaasidel peegeldus mehe kurblik kuju. Vanamees vaatas mõtlikult taevasse ja puhus aeglaselt suitsu suust välja. Ada hõõrus väsinult silmi. Küllap nõjatub temagi viiekümne aasta pärast aknale täpselt samamoodi. Rauges leppinud üksinduses.

Ent siis ilmus vanamehe selja taha keegi: kuldkollases kleidis eakas daam suure lokipahmaka ja kavala naeratusena. Vanamees polnud teda veel märganud, aga juba võttis naine tal hellalt ümbert kinni ja piilus mehe õla tagant õue. Vanamehe näole ilmus ootamatu naeratus, ta kustutas sigareti, viskas koni aknast alla ja pöördus naise poole. Mees sirutas käed ümber naise ja toetas oma põse ta pealaele. Naine ütles midagi, mida Ada ei kuulnud, ja nad kadusid toahämarusse. Mõne hetke pärast tuli naine tagasi aknale, sulges selle ja tõmbas rasked kardinad taas ette. Adale tundus, et enne kardinat ettetõmbamist peatus naine viivuks ja vaatas talle otsa. Ja pilgutas silma.

Ada rinda lõi roideid ja hingetoru kõrvetav tunne. Ta ahmis õhku. Mis vahet sest on, et elu keerdkäikude vastu ei saa, mis vahet sest on, kui elu ongi üks suur kulgemine, pörkumine ja möödumine. Peegelduste ajal elamine ei vähenda ju veel lokilise naise ja tema nukrate näojoontega mehe õnne ega muuda nende rõõmu vähem tähenduslikuks. Miks otsida nägematuid kõrgusi ja hirmutavaid hämaraid sügavikke sealt, kus olulised on väikesed asjad: tedretähn Sonja nina otsas, jagatud veinipudeli puutesoojad kumerused; naer, mis end pidevalt Sonja heledatesse silmadesse peitis ja sealt Ada näolegi peegeldus, samuti nagu kandus lokilise naise kaval naeratus tema kurva kuju rüütli näole. Lõputud jutuajamised, arutlused, sõnad; koos vaadeldud pildid, vaated, värvid. Sügise ühiselt kogetud kuld ja kõdu, talvine külm, mis ninad ja põsed roosatama paneb. Ja poolelijäänud kevad, mil õhus on teadagi mis.

Ada tuulas paberites, leidis sealt viimaks ühe mustvalgelt illustreeritud postkaardi. Ta istus laua taha ja kirjutas postkaardi tagaküljele kolm sõna. Miks raisata sõnu, mõtteid, paberit, kui kogu selle mäsleva lõõma ja põletava igatsuse saab mahutada neisse kolme sõnasse? Väiksed sõnad, väiksed pildid. Suured tunded. Paratamatus.

Ada kleepis postkaardile margi ja kirjutas Sonja koduse aadressi. Sellesama väikese kaardi libistas ta veel samal päeval oranži postkasti embusesse.

AUTORIST: SAARA LOTTA LINNO (21)

Su jutustuses loob pinget koroonaaajale väga iseloomulik igatsus teise inimese järele. Kas pandeemia on muutnud seda, kuidas inimesed üksteist armastavad?

Arvan, et armastus ise on läbi ajaloo kulgev punane lõng, mille muutmiseks on tarvis palju suuremat nihet kui pandeemia siiani on olnud. Küll aga on viimase poolaasta jooksul armastuse tähtsus kõvasti suurenenud, mispärast ehk tõesti muutus ka see, kuidas inimesed üksteist armastavad. Mina tajun seda vähemalt enda puhul: hoolimine, mis on minu jaoks igasuguse armastuse vältimatu tuum, muutus varasemast väärtuslikumaks. Ja kuidas saanukski teisiti – selleks et jagatud elamispiind ei muutuks vanglaks, tuleb ta mingil viisil teha oma kindluseks. Üksteisest hoolimine on selleks üsna tõhus vahend. Ma ei saa küll kellegi teise eest rääkida, ent usun, et armastus muutus paljudele meist oluliseks ellujäämismehhanismiks. Olgu siis hoolimine iseendast või kellestki teisest.

Õpid kirjandusteadust. Kui mina ülikooli kirjandusteadust õppima läksin, öeldi esimese asjana, et „te ei tulnud siia kirjanikuks õppima”. Ometigi leidub selerialal palju neid, kes ka ise ilukirjandust loovad. Kas ja kuidas on ülikool sind loometegevuses aidanud?

Jah, see lause on mullegi tuttav. Sellegipoolest pean tõdema, et ülikool on ikka aidanud, isegi nii palju, et seda on raske kuidagi kokku võtta. Kõige olulisem ja ilmselgem on vast see, et kirjandustudengi jaoks on vältimatu lugeda kohutavates kogustes ja samas süvenenult. Lugemisest on igale vähegi kirjatööga tegelevale inimesele palju kasu; ma ei ole veel kuulnud, et keegi kirjutaks tahtlikult tekste, mida ta ise lugeda ei taha. Muidugi tulevad kasuks ka ülikoolist saadud teadmised kompositsiooni, struktuuri, tähendusloome rikastamise viiside ja kõige muu toreda kohta ning ega loovkirjutamise kursus ka mööda külgi maha ei jooksnud („Sõnad” on samuti selle käigus kirjutatud).

Kui spekuloida, miks kirjandustudendid ikka ja jälle kirjutama satuvad, siis muu hulgas võib see ju olla ka trotsi pärast.

Mõni lugemissoovitus?

Häid või vähemalt huvitavaid lugemiskogemusi leidub õnneks kogu aeg. Viimase aja kõige põrutavam tekst oli minu jaoks Roland Barthes'i „Tekstimõnu”, mida kavatsen kindlasti tulevikus veel uurida-puurida, sest ühest korrast lihtsalt ei piisanud.

MANNA

Ma ei tea

Paljud küsivad, mida teen pärast kooli. Vastan, lähen kutsekasse kartulikoorijaks. Saatus hägune nagu prillid jaanuaris, beebirasv ehib minu karvaseid sääri.

Minu elu on nagu üks suur lõngakera, sa ei tea, kes türa seal lihtsalt elab. On see lutikas või koerad või teod või hiired, on need emad või isad või kõik mu algkooli viied.

Ma nii noor, et tulevik on *stand up*'i nali ja või leiva peale sama rõve nagu kali ja ema laenab mulle kommiraha siiani ja olen loll kui lauajalg, see on lihtsalt nii.

Ma ei tea, ma ausalt ei tea.

Mu elu on nagu trepist alla kukkumine ja sama mõttetu kui oma pöidla lutsimine.

Ma ei tea, ma ausalt ei tea.

Leib ja sai on minu jaoks samad, need erinevad ainult värvi poolest. Merevaik on minu jaoks sama mis pesto, ainus faking vahe on, et üks on kodus, teine restos.

Ma ei tea, ma ausalt ei tea.

Minu arvamus kellelegi nagunii ei loe ja ma oleks mõttetu, kui ma su emale ei poeks, ja ma olin kõigi lemmik, kuni sain seitsmeseks, siis öeldi: maksa üüri ja kasva lõpuks suureks.

Ma ei tea, ma ausalt ei tea.

mainkräft
(ft meisterjaan)

vähkren ma voodis ja und ma ei saa
raske on süütundega elada
tegin midagi, mille tagajärg on paha, aga maha ma ei maga, tilgutan ma vaha
sinu rinnale
vaikselt

transpordiauke otse pikataka ossa
kaup läheneb, kõrge vilin, pea tossab
kujuta ette, et oled õnnelik
naljade peale naerdakse

kivirahnude vahel seon end kinni
hämarus neelab mu vuittoni kingi

*või äkki mängiks hoopis mainkräfti
ma tunnen seda mängu hästi
lähme sügavale koopasse
ja kaevandame teemante*

labidad, vikatid ja mullaplokid
tüütud külaelanikud ja kullast sokid
leban kärbseseente vahel, käes puidust mõök
õhtusöögile läks ta viimne löök

sest ma ei jaksa kaevandada
aga lambaid pole lähedalt kuskilt võtta

kamoon, lähme siit edasi natuke

*jah, mängime täiega mainkräfti
ma tunnen seda mängu hästi
lähme sügavale koopasse
ja kaevandame teemante*

taevasse
(ft reket)

liigun vastu tormituuli püüdes jääda iseendaks
hoian kinni enda hingest et see ära ei lendaks
hoian kurssi rangelt ees mänguliselt käpp on sees
tuuled sasivad mu juukseid lained lämmitavad nuukseid pori määrab minu uusi
botaseid
minu meeled veel ei kõigu võtan väikseima lõigu kuna nii on mind loodud

sihin taevasse taevasse
ainult kõrgele kõrgele
sest muudmoodi ei saa
muidu maetakse sind maha

*kriibin küüntega ma vastu kirstu sisekülge
karjun pisaraid ja sülge käed on kasutud kui hülgel
küünte alla pugenud on pinnud ja viha
sest nagu linnud ja liha
mind toidavad hirmud ja iha
a see kanakarja kisma viis mind hauda millest tõusen
et naasta sinna kust ma tulin nagu bellingshausen
ega ma iga vastutuule peale käega löö
meil on aega täpselt võrdselt
öösel algab päevatöö
ma ei hädaldaks kui teeks seda ainult korra nädalas
navigeerin ses tormises vees maast madalast
sa mõtled mis ma räägin a kuni sa netis läägid
ma olen serveriruumis taskus hekikärid
lõikan su juhtmeid nagu õrna õunapuud
pea silmi ja pea suud
pea hoogu ja pea lõualuud
hävivad tõprad ellu jäävad vaid haprad
kelle võtan taevasse kaasa sest
suhted on haprad*

käed libisevad mööda selga allapoole
armastan vastamata soole

olen enda peale võtnud sinu hoole
teen kindlaks et keegi seisma ei jää
hoian püsti ainult teisi
elu nülib inimesi nagu lihunik veisi

Eemalt

Vaatan hetkesid kõrvalt, kael öieli
Kogun kohvrisse, kritseldan märkmeid
Ise valin, kuis maanduvad lõuendil
Ja maal saab reaalsusest täpsem

Reaktsioonid on kinni mu peas
Kas näen mahedat vihma või padukat
Kõigi tagaaed seesmiselt hea
Natuur valib eesaia paruka

Olen alati peljanud üksindust
Põland pidusid, lembinud istumisi
Reede õhtute õpitud üksluisust
Joominguid, teesklust ja kiskumisi

Ent ma kogun neist kilde, mis kannavad
Pause, mu tükkides hiilates
Kuidas inimloom püüdleb ja armastab
Elu, murdlainetes kilgates

Ja millised toonid sest saavad,
Kui elukuma läbib vaimu kadalipu?
Ehk kogetus vaid ulma-aastad
Ning me eksime kanarbikus? (huh)

Vahel võiks vaadata eemalt
Et mõista, mis arendaks teemat
Vahel võiks vaadata eemalt
Et mõista, mis mõista, mis mõista ...

Melu keskel ei jätkugi õhku
Ja mõistus võib vastu pead saada
Kõle kesköö või liigutav õhtu
Loeb, kuidas neid külje pealt vaatan

Sel maailmal on kauneimad silmad
Mille pilgud saan väljastpoolt kaasa
Mälupiltides paremad ilmad
Mida postkaardil sulle võin saata

Ja see on tõesti perspektiivi küsimus

Astuda eemale, vaadata väliselt
Nii võib jõuda veel millegi suurema jälile
Mitte üks tõde ei ole tulnd päriseks
Horisont paika, ma võtan end käsile

Vahel võiks vaadata eemalt
Et mõista, mis arendaks teemat
Vahel võiks vaadata eemalt
Et mõista, mis mõista, mis mõista ...

Tinnitus

Mu pea sisemus on nagu
Tippunni tramm täis inimesi
Ja lõdvestunult elada on valus
Justnagu puhates ma hilineksin

Juba nädala ma nutan magama
Postkast punane ja kätes parkinson
Palju krokodillipisaraid on vaja valada
Et selgelt näha, mis su elu alltekst on

Kuid ärkel täis on ülepaisutatud prahti:
Konkurentsi, kadedust, võltskatastroofe
Oma unelmast ei ole maha jääda mahti
Sihita ruutvalsisammudesse kajab hoone

Muusikat rohkem kui kuulata jaksad
Infot veel enam kui süvitsi viitsid
Vaadata, rääkida vahetuid muljeid
Ja vaikust on vähem kui eales

See heliseb kõrvus
Edasi-tagasi-tagasi-edasi-tagasi
Heliseb kõrvus
Tagasi-edasi-tagasi-edasi-tagasi

Ta seisis paduvihmas Poska tänaval
Ja tundis, et on õiges kohas
Ma seisan äärimeeli koduväraval
Vaevalt märkan, kuidas õisi lokkab

Festina lente ja kõik tagatiseta
Endapettused ning võõra võlad
Kuis murda edasi ka magamiseta
Ja anda endast nahk ning kõrvad

Too maraton on võistlus oma varjuga
Kardan jääda enesega ühte ruumi üksi
Nüüd tuli takus, nüüd on hilja harjuda
Poonpõrandale peotants jooni trükib

Muusikat rohkem kui kuulata jaksad
Infot veel enam kui süvitsi viitsid
Vaadata, rääkida vahetuid muljeid
Ja vaikust on vähem kui eales

See heliseb kõrvus
Edasi-tagasi-tagasi-edasi-tagasi
Heliseb kõrvus
Tagasi-edasi-tagasi-edasi-tagasi

Vähe sest, sa oled ületöötand
Kõike ei saa valmis ühe ööga
(Ja su hinge sees on mürareostus)

Samad fraasid ses peakolu tagatoas
Kajamas seintelt kui tennisepallid
Kordus ammugi minetand tagamaad
Sisu ja kinnisideede helk halliks

Pärastlõunal on jälle proov
Pärnad vapuvad nagu tuukrid vihmas
Need tiivad on tuules saand hoo
Mida aastate pärast hoopis vihkan

Kui see sentimentaalne ja jäme
Puhub eemale viimaselt rannalt
Valgeid laevu, mis särasid kätte
Kui rutiiniga püüdsin neid saada

Ei jaksa kuulata albumeid
Lõpuni täispikalt algusest
Fookus nii laialivalguv, see
Oota korra ... mu tähelepanu hajub

Ma võiks lugeda raamatuid, aga mu
Püsivus reostunud paraku
Minut ja peale on maraton
Oot, keegi kirjutas mulle midagi ...

Oodata

Ootame, et saabuks

Mõned soojad sõnad
Selge karge sügistuul
Pikk nädal vahetub ja aeg läeb aeglaselt
Hallid ilmad, kaunid kõlad
Helge malbe üksildus
Paar tundi kohvikute vaateakendel

Kauge etteaste müra
Tekst, mis saab kord valmis
Õövarjud põskedel jääkülmas korteris
Raugev laintemüha
Tekk unes peale pandud vargsi
Seistes muuliotsal nagu tootemid

Aeg jääb paigale
Ja ta ei kulge lineaarselt
Sama päev käib ringi nurgelistes tsüklites
Kui palju annaks, et
Saaks uksest minema, sest
Ehk iga hetk on üksnes unenäona tühi kest
Kus oodata, oodata midagi suurt

Ma ei pea kirjutama enam
Ühtki rida, mitte ühte, õieti
Sest olen õnnelik, nüüd tõesti õnnelik
Ja ei pea, me ei pea ...

Ootama, et saabuks

Vaikne pilk hommikul
Hetk enne äratust
Küünarnukid vaheliti teatri tagapingis
Valge vihm koidikul
Vaimustund välgatus
Keegi olemise sisu hetkeks haaras kinni

Äratundmine, viibe
Pikad mõttepausid
Muie, mis end lõplikult on põue pugenud
Sulnis unine ilme
Mantlid kõrgel nagis
Enne und mu juukseid silub õige õnnetunnetus

Oodata, oodata midagi suurt

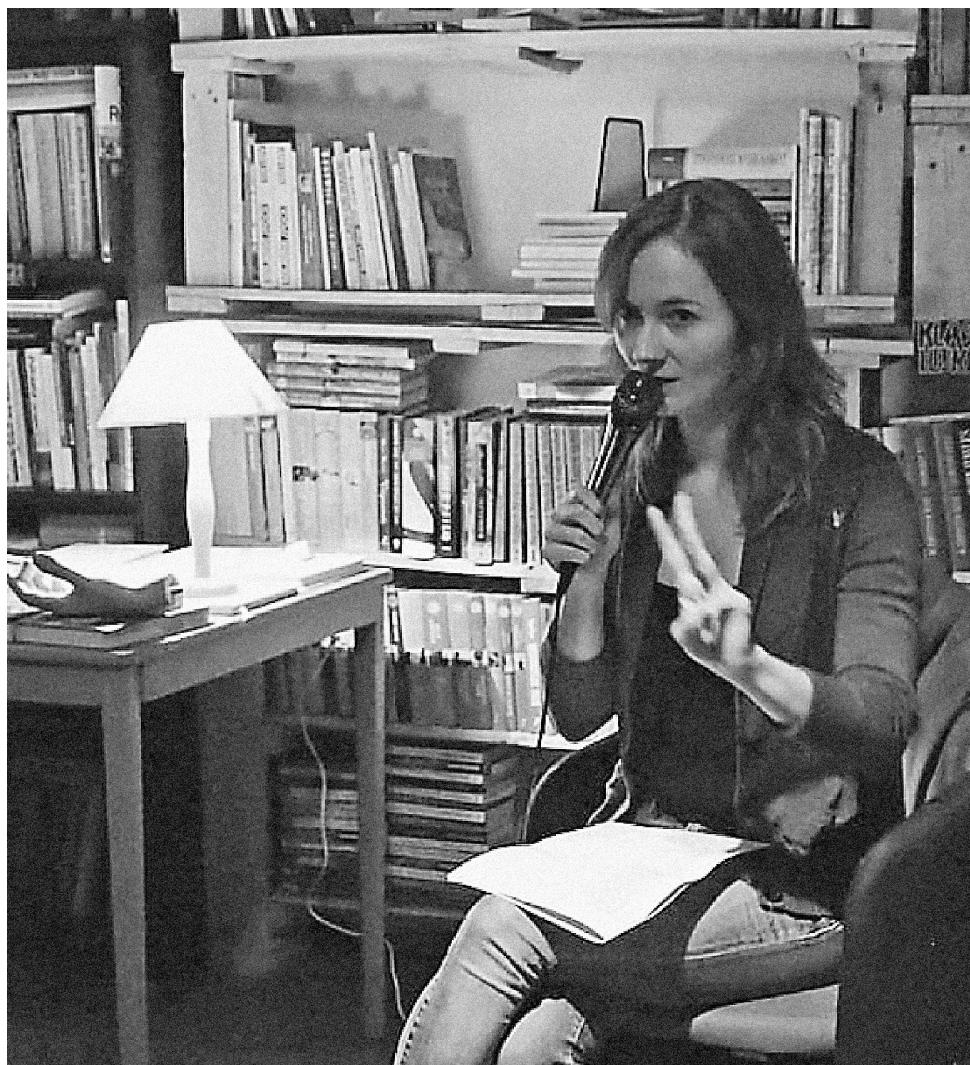
Ma ei pea kirjutama enam
Ühtki rida, mitte ühte, õieti
Sest olen õnnelik, nüüd tõesti õnnelik
Ja ei pea, me ei pea ...

Ma ei pea kirjutama enam
Ühtki rida, mitte ühte, õieti
Sest olen õnnelik, nüüd tõesti õnnelik
Ja ei pea, me ei pea ...

HUUMOR AITAB ASJADEST RÄÄKIDA

INTERVJUU TEELE LEMBERIGA

Joosep Vesselov

Septembris ilmus Värske Raamatu sarjas Teele Lemberi debüütliku „Süstemaatiline unistaja”. Arutasime sel puhul Teelega tema loomingut ja ka üldisemalt luule üle.

Praeguseks oled slämmide ja ajakirjade kaudu juba tuntud luuletaja, aga lühikese uurimise tulemusena selgub, et kirjanduse juurde oled sattunud hoopiski juuraelu rüpest. Millest selline suur muutus? Kuidas sa luuleni jõudsid?

Ma ei ütleks, et see on muutus – sahtlisse kirjutasin juba teismelisena. Juura on see, millega leiba teenin. Üks ei välista teist.

Huvi poolest oleksin tegelikult tahtnud bioloogiat õppima minna, aga see laideti maha – jätvat nälga. Juuraga oli minu ajal nii, et sai juba teisest-kolmandast kursusest erialasele tööle, korraliku palga peale. Enam muidugi mitte, nüüd on kõigil kesisem. Praegu küll kahetsen veidi oma valikut – ütleksin igale noorele, et järgige oma huvi ja kirge, ärge kuulake näljajutuajajaid. Kuidagi elab ikka ära, kui teed oma asja hinge ja järjepidevusega. Peaasi, et elu ei muutuks tüütuks.

Kuidas luuleni jõudsin? No eks ma olin lugemishuviline juba väikesest peale ja kes loeb, see kipub tihtipeale ka ise kirjutama. Luulet hakkasin kirjutama vast seetõttu, et olen üsna laisk ja püsimatult inimene ning luuletus on hea lühike vorm.

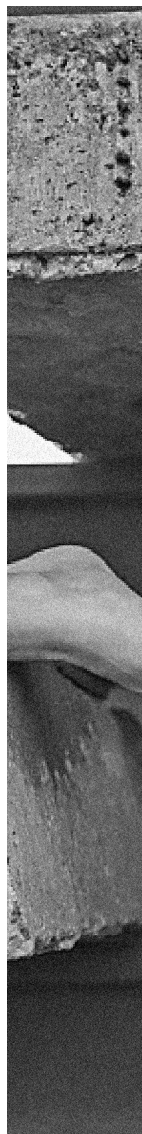
Mulle tundub, et sinu luuletekstid on väga tugevasti emotsionaalselt laetud, justkui vastandumaks tüüpilise juurakeele tuimusele. Kas ma eksin?

Eks niinimetatud juurakeel ole tihti lihtsalt väga halb kantseliit. Juurakeel ei tohiks tegelikult olla tuim – see peab olema täpne ja mõõdetud. Sealhulgas väljendama nii palju emotsioone kui parasjagu vaja on (näiteks õigusvaidlustes on tihtipeale just vaja emotsioone esile tuua). Täpsust ja väljamõõdetust hindan ka luules – seega ma ei ütleks, et vastandun juurakeelele, pigem üritan mõnes mõttes sellest eeskujut võtta.

„Süstemaatiline unistaja” näib olevat olnud kaua töös – mõni tekst ilmus Värskes Rõhus juba 2016. aastal. Kuidas see luulekogu kujunes? Mis sulle kirjutades korda läks, inspiratsiooni andis?

Need ongi senimaani kirjutatud tekstide paremik, n-ö aegade algusest peale. Vaatasin, et on kogunenud piisav mass, mille hulgast valida, ning mõnes mõttes tahtsin ehk ka joont alla tõmmata ja edasi liikuda. Kipun vahel vanade tekstide otsas ikka uuesti istuma ja neid muudkui kohendada, või siis mõne teksti puhul üldse ära unustama, et see mul oli. Kui kogu kokku panna ja välja anda, siis on üks etapp korrastatud ja lõpetatud. Ma ei kirjuta väga palju, pigem harva – kui inspiratsioon peale tuleb. Kui ideest kohe midagi terviklikku ei sünni, siis kustutan teksti ära. Eks seda, mis parajasti inspiratsiooni andis, saab igast luuletusest aimata – need on igasugu erinevad asjad. Kõik, mis tekitab tugeva emotsiooni, võib pakuda ka inspiratsiooni. Vahel samas ka mitte: ma olen näiteks väga kehv armastusest kirjutaja. Nässu läinud armastusest midagi veel tuleb, aga kui kõik on ülihästi ja tunne iseenesest vägev, siis see emotsioon mul luuleks millegipärast ei muundu. Kadestan inimesi, kes seda oskavad (niimoodi muidugi, et läägeks ei lähe). Samuti ei ole mul palju sellist nii-öelda väikeste asjade märkamise luulet, mis tundub üldiselt väga levinud olevat. Olen mõelnud, et võib-olla olen luuletaja kohta üks tuim tükk, et ei saa pilvede või muru vaatamisest piisavat emotsiooni. Mul peab ikka igal asjal lõpuks põhjapanev ja laiaulatuslik point olema, ei saa jääda lihtsalt niisama hetkekirjelduseks. Kuigi ükskord üks pörnikas oli ... aga selle õnnetu pörnika keerasin ka ikkagi lõpuks mingiks filosoofiaks ära.

*Võib-olla olen luuletaja kohta
üks tuim tükk, et ei saa pilvede
või muru vaatamisest piisavat
emotsiooni. Mul peab ikka igal asjal
lõpuks põhjapanev ja laiaulatuslik
point olema, ei saa jääda lihtsalt
niisama hetkekirjelduseks.*

Seda küll öelda ei saa, et sa armastusest halvasti kirjutad – pigem just ausalt ja otse. Tänapäevalikult tabavalt. Näiteks „mu muusa” (lk 62) ei ole tõesti tekst, mis rangetele traditionalistidele peale läheks, aga minu meelest avaldub sinu luules uutmoodi intiimsus, mis ei tee armastust ülemäära pühaks, vaid sa julged teemat käsitleda ka mõnusa irooniaga. Sinu luulekogu rikastabki läbivalt hea ja kohati mahedalt valus huumor: „mul jällegi on kogu aeg naljakas / see ei ole huumorimeel / vaid mingi sündroom” (lk 28). Milline on huumori roll luules?

„Mu muusa” ei ole minu meelest armastusest, vaid konkreetselt seksist, ja need kategooriad ju päriselt ei kattu. Seksist meeldib mulle kirjutada oma-moodi protesti mõttes, sest Eestis on naiste seksuaalsus endiselt väga alla

surutud ja kammitsetud – õnneks enam mitte niivõrd institutsionaalselt ega seadustega, küll aga ühiskonna kirjutamata reeglitega. Naine võib seksist rääkida, aga kui lähemalt vaadata, siis näeme, et „lubatud” viis seda teha on ainult mehe vaatevinklist, ja kui selle vastu eksida, siis peetakse seda vulgaarseks. Lihtne katse on otsida nn naisteajakirjadest seksiteemalisi artikleid – neist on hästi näha, et põhirõhk on ikkagi sellel, kuidas mehe jaoks ahvatlev olla. Isegi ilukirjanduses on naine minategelasena siiaaani enamasti objekt ja teenindaja (või vahel ka jalust nõrgaks võetud ja hästi rahuldatud, aga seda ikkagi eelkõige mehe oskuste illustatsioonina). See on niivõrd normaliseeritud, et seda ei märkagi, kui just spetsiaalselt tähelepanu ei pööra. Küll aga märgatakse kohe, kui keegi sellest nähtamatust piirist üle astub, siis ühed kiidavad ja teised tänitavad. Õnneks astutakse üle piiri järjest enam ja loodan sellele ka omalt poolt hoogu anda. Eestis vist puudub praegu sel teemal laiem diskussioon, kuid analoogia korras võib jälgida arutluskäike, mis on kerkinud Cardi B ja Megan Thee Stallioni loo „WAP” ümber. Ühesõnaga, mulle meeldibki neid rolle meelega teistpidi keerata, panna naissoost kirjutaja või lugeja subjekti, tegija ja võtja rolli. Seda on kusjuures üllatavalt raske teha, sest mehe keha kohta tundub eesti keeles olevat vähe erootilist sõnavara. Ehk ka seepärast kipun selleteemalised tekstid meelega huumoriks pöörama, sest muidu kukub pelgalt kohmakuse tõttu kogemata välja naljakas, ja siis on juba kehvasti. Mainin lisaks, et see jutt käib kõik ikka Harju keskmise heteroseksu kohta, muud sorti seks (ja naine selles subjektina) paneks vist meie peavoolu kirjandusringkondadel pea päris plahvatama. Mina kahjuks siin edasi aidata kah ei saa, küll aga tahan, et oleks palju rohkem mitmekesisemat lugemist.

Üldiselt aga huumor luules – ma ei ütleks, et see mulle lugejana väga oluline on. See peab olema omal kohal, sest vahel kipub see olema ebavajalik raudrüü, mille taha varjutakse, kui ei juleta päriselt oma

*Seksist meeldib
mulle kirjutada
omamoodi
protesti mõttes,
sest Eestis
on naiste
seksuaalsus
endiselt väga
alla surutud ja
kammitsetud.*

mõtteid ja veendumusi rahva ette tuua. Näiteks n-ö onu-heino-luule, kus poetakse lorilaulu vormi taha. Aga eks ma ise kasutan huumorit vähemalt igas teises tekstis, ja lorilaul on ka täitsa olemas, nii et ei saa siin väga teisi kritiseerida.

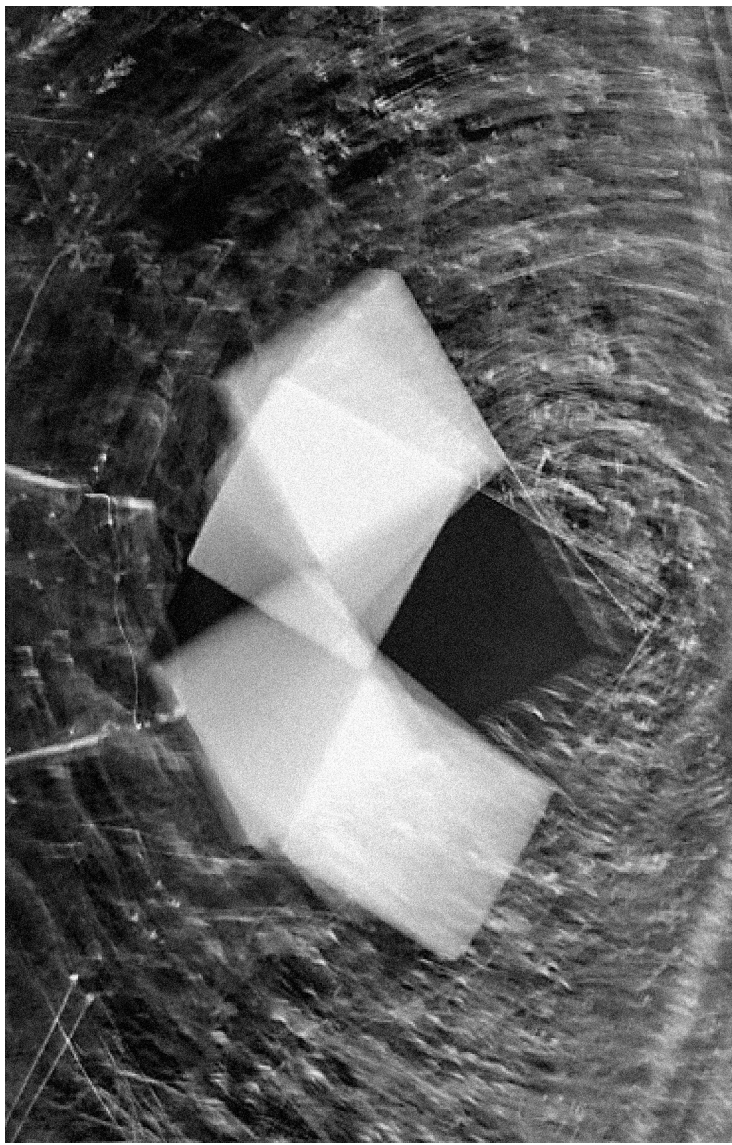
Vahel aitab huumor rääkida asjadest, mis oleksid muidu ehk liiga valusad ja tõsised – et päris itkuks ja halamiseks kätte ära ei läheks.

Lavaluules on huumor ehk olulisem kui paberil. Vähemalt minu jaoks, kui esinen, muidu ei saa ju aru, kas ikka kuulavad ka. Eriti kui endal on projektor silma keeratud ning inimesed saalis kained ja vagurad.

Kogus esineb tekste, mis on slämmipublikule juba tuttavad, näiteks „tere vana hea eesti mees”. Paberil mõjuvad nad küll niisama tugevalt, ent siiski veidi teisiti kui sinu enda ettekan- des. Kas kirjutad slämmiteksti kuidagi teisiti?

Lavaluule ja paberiluule on kindlasti erinevad, aga minu meelest eelkõige niipidi, et kõik tekstid lavale ei sobi, paberile saab panna aga iga teksti, vajaduse korral väikeste kohendustega. See, kellele meeldib kõnekeelsemat teksti lugeda ja kellele mitte, on maitse asi. Aga on luulet, mida minu mee- lest on suulises esituses liiga raske jälgida, kui ei ole enne lugenud, või ei ole tekst samal ajal paberil ees – kuna see on lihtsalt nii mõttetihe või struktuurilt liiga kaugel sellest, kuidas me tegelikkuses räägime. Võib-olla on aga probleem lihtsalt minus ja teised suudavad igat sorti tekste jälgida ka suulises esituses.

*Mulle meeldib rolle
meelega teistpidi
keerata, panna
naissoost kirjutaja
või lugeja subjekti,
tegija ja võtja rolli.*

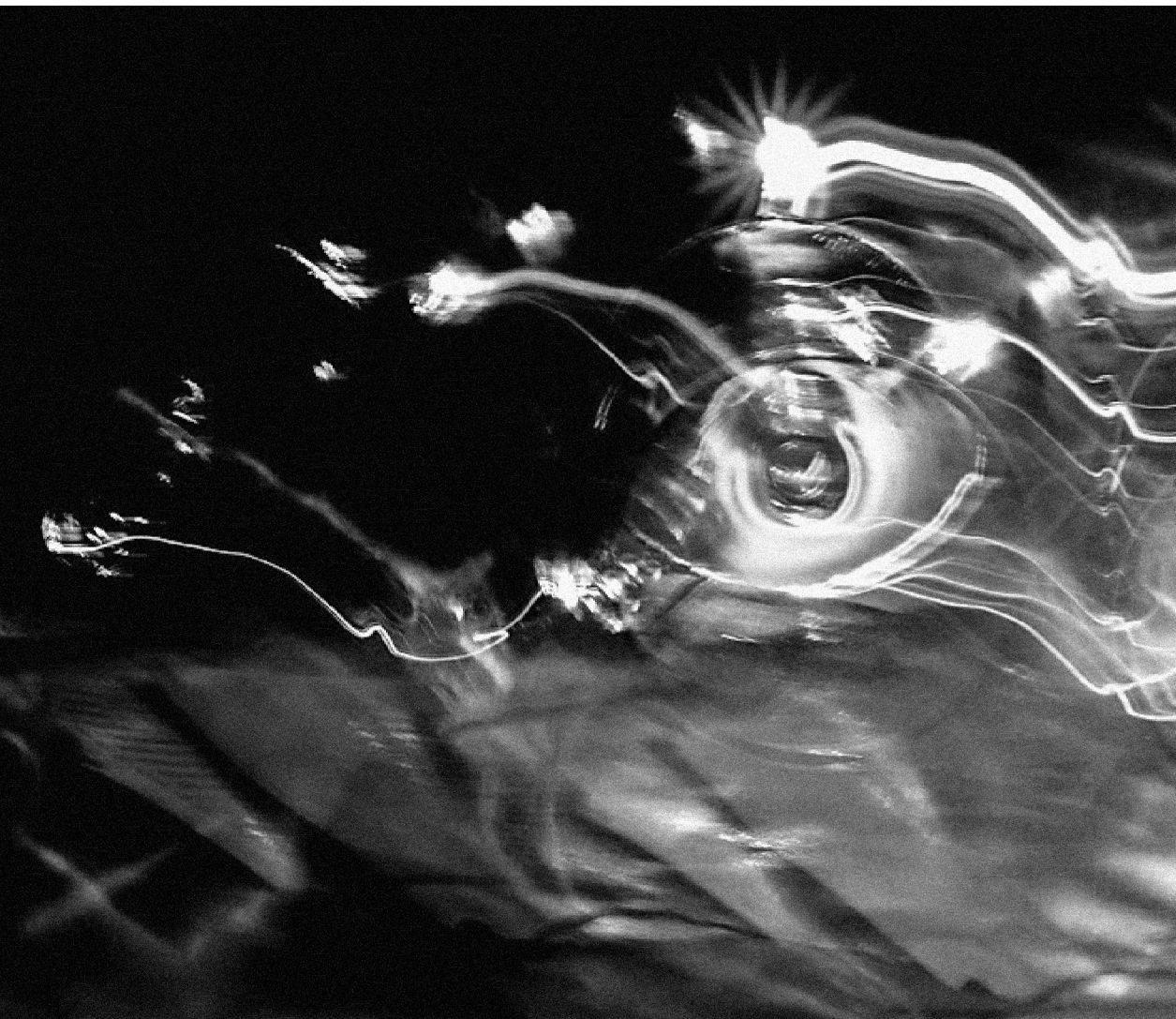

Arvestades asjaoluga, et kõik on enam-vähem perses ja maailm lõppeb juba varsti, siis mis on sinu meelest kirjutamise mõte, „kes see tänapäeval // enam viitsib?” (lk 8) Kas ei ole praeguse põlvkonna kirjandus justkui hüüe põlevas majas, mille seinad lagunevad enne, kui meie hääl kajada jõuaks? Kellele me täpselt kirjutame, kui järgmistel põlvedel pole ilmselt aega klasisikuidki lugeda?

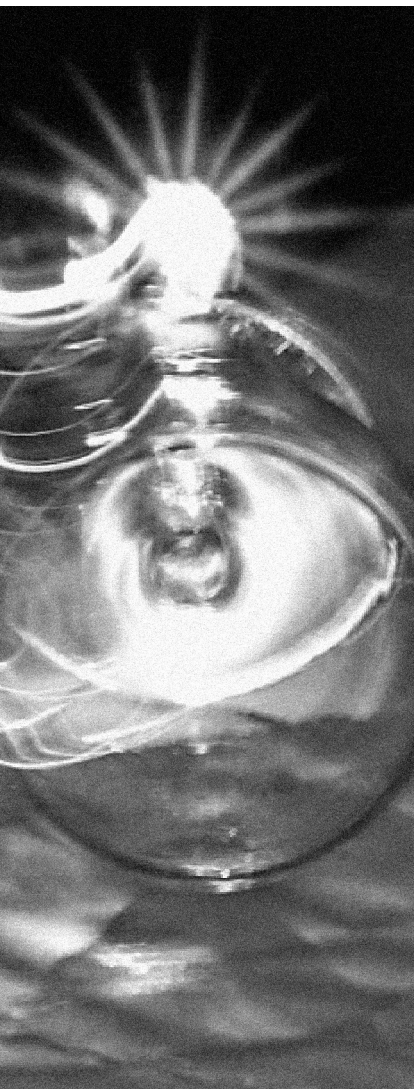
Kirjutamise mõte on kirjutamine ise. Ma ei tee seda ju mingi agendaga, vaid siis, kui tuleb. Ja kui tuleb, saab minna Viimasele Neljapäevale teistega koos jaurama. See on siin ja praegu, elav sõna ja elav meeleolu. Ma ei arva, et mu hääl peaks tingimata kuskile aegade taha kajama. Kui luuletus vähemalt ühte inimest nüüd ja praegu kõnetab, on tekst oma eksistentsi välja teeninud.

See konkreetne tekst, millele vihjad, ei olnud tegelikult kirjutamise hetkel nii-öelda maailmalõpukas – ta on üsna vana, vist enam-vähem ajast, mil Eesti aktuaalseimaks sotsiaalseks probleemiks olid Tallinna tänavaaugud. Pidasin siis silmas eelkõige seda, et kõik on läinud kuidagi pealiskaudseks, sealhulgas ma ise – ei süveneta ei endasse ega teistesse ega ka millessegi piisavaks ajaks ja piisava põhjalikkusega, et midagi lõpuni valmis luua, või isegi ära oodata, et see päris oma looming hakkaks tekkima. Nüüd ma sellepärast nii väga ei muretseks, tundub, et majanduse jahtumine on seda meeletut tormamist ja pealiskaudsust kui elustiili natuke pidurdanud. Aga eks seda luuletust võib lugeda mitme nurga alt, praegu näiteks muretseksin sellepärast, et inimesed on kohutavalt üksi, loeksin seda näiteks vaimsest tervisest lähtudes.

Tõenäoliselt tundis ka teise maailmasõja aegne kirjutajate põlvkond end kui hüüdjad põlevas majas – nüüd on nad kohustuslik kirjandus. Ega see

va maailm nüüd kohe täitsa otsa lõppe, ega ka inimkond kui selline, ja kui inimkond kestab, elab edasi ka kirjandus. Halvimal juhul hävivad praegune süsteem ja eluviis mingil hetkel suure pauguga, parimal juhul jõuame süsteemi ja eluviisi ise enne ära muuta. Küll aga kaasneb mõlemal puhul mõõtmatus palju kannatust ja surma, haigusi ja sõdu – see ongi, mis hinge valutama paneb.

*Ma ei arva, et mu hää
peaks tingimata kuskile
aegade taha kajama.
Kui luuletus vähemalt
ühte inimest nüüd ja
praegu kõnetab, on
tekst oma eksistentsi
välja teeninud.*

Mulle siiski tundub, et „Süstemaatiline unistaja” ei ole loodud ka täiesti niisama ainult kirjutamise pärast. Siin on ju sügavalt isiklike luuletuste kõrval ka tugevalt ja otseselt poliitilised tekstid (mainitud on tõrvikumarssijad ning „Jürid ja Mardid”). Aga ehk ongi tema teatav päevakajalisus ka tema võlu – siin-ja-praegu-luule?

Nagu enne mainisin, siis kirjutan pigem tugeva emotsiooni pealt. Ja poliitika kipub viimasel ajal kahjuks järjest tugevamaid emotsioone tekitama. Päris mitu poliitilist teksti jäid kogust välja, sest teemad hakkasid korduma ja üldmulje muutunuks liiga plakatlikuks. Õnneks on neid hea laval välja kraamida, sest seal on teatud plakatlikkus tihti just pluss.

Viimane Neljapäev tundub nagu Tallinna lavaluuletajate kolle. Milline seal meeleolu on ja kuidas erineb ta Tartu TarSlämmist?

Kõvni on vaba, seal puudub võistluslikkus, ei tekitata pingeridu, ei selgitata välja võitjaid ega kaotajaid. TarSlämmil (ja üldse slämmidel) on kindlad ja üsna kitsad reeglid. Kõvnil ei pea isegi tingimata luulet ega proosat esitama, võib ka laulda, tantsida, räppida või kasvõi niisama teatraalselt röökida. Samas on TarSlämmil kindlasti tase ühtlasem ja keskmiselt kõrgem – publik teab, mida oodata.

*Kirjutamise
mõte on
kirjutamine
ise. Ma ei tee
seda ju mingi
agendaga, vaid
siis, kui tuleb.*

Kes on sinu eeskujud slämmi- ja üldisemal luulemaastikul?

Lavaluules kindlasti Steven Vihalem, kes on Viimase Neljapäeva looja ja isa. Tema loomingus meeldib, et ta ajab oma asja isemoodi, mõtlemata sellele, kuidas on tavaks või millised on „reeglid”.

Muidu aga on raske loetleda, neid on palju, ja mul on nimede peale kohutavalt halb mälu. Aga kohe kinnisilmi võin esile tõsta näiteks Sveta Grigorjeva, Tuuli Vellingu, Triin Tasuja, Kristiina Ehini ja Jüri Kolgi.

Grigorjeval ja Tasujal on selline mõnus, kohati agressiivne, aga samas õrna hingega vaib, millega ma päris palju samastun. Vellingu luulekogud on ühed tabavaimad, mida lugenud olen, ta märkab elu jube hästi, lugedes valdas pidev *jaa!*-emotsioon. Ehinit ei pea kommenteerima, kõik ju teavad, kuidas täpselt ta imeline on. Võib-olla see, et tal on pigem teistpidine tunnetus, kohati nagu kinžall siidsallis, ja see on väga nauditav. Jüri Kolgi puhul on kihvt, kuidas ta oskab kirjutada ka selliste tegelaste vaatevinklist, kes ei ole temaga sarnased. Kuigi see on mulle silma jäänud vist rohkem tema proosas kui luules. Alati muhe lugemine.

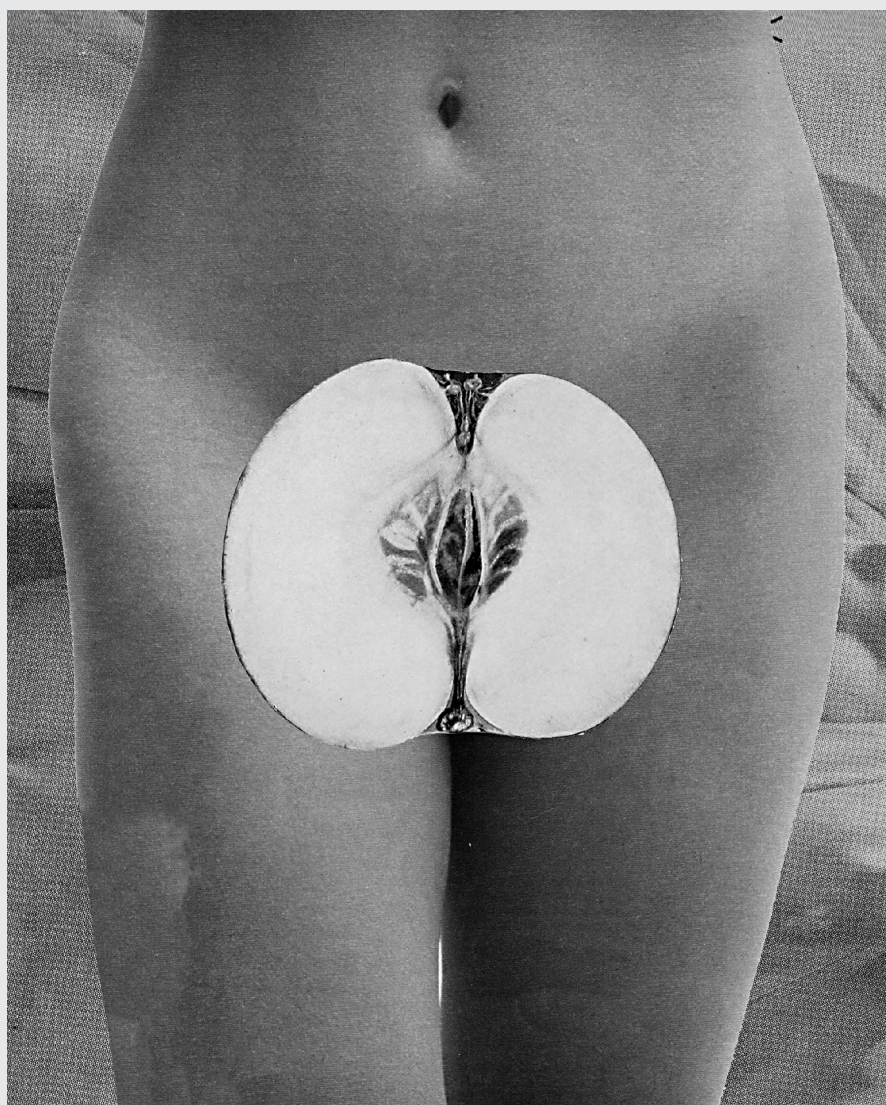
Tugev debüüt on ilmunud – mis edasi? Mitte ainult kirjanduses, aga teistelgi aladel.

Eks tulevad uued inspiratsioonihetked ja tasapisi hakkab jälle kogunema tekste, mille hulgast annaks millalgi raamatu kokku panna.

Kindlasti käin luuleüritustel ja kui lubatakse, ronin ka lavale.

Muus osas on praegu peamine plaan, et kui see paganama katk lõpuks ühele poole saab, siis tahan korralikult reisida.

ADELAIDE IVÁNOVA

portugali keelest Carolina Pihelgas

külaskäik

*kõik voodid mõistnud on hukka
mitte moraal ega seadus
vaid aeg
– Anne Sexton*

nii palju kosisid
ämblikke täisid
ja muid elukaid
sigib elutseb
külaliste madratis
mille Humboldt jättis toomata
teeseldes hajameelsust
kuni oligi liiga hilja
ja me olime liiga armunud
et katusekambrist
külaliste madratsit
tooma hakata nii et
ajasime niisama läbi

kui palju kosisid
ämblikke täisid
ja muid elukaid
tunnistab ühes teises
neetud madratis:
teine madrats
teine külaskäik
mürtsatus
kirk
veri
no mitte veri aga

vallandumine
ja siis vaikus

liiva võrgu tolmu sambla
hallituse ämbliku pärast
hüppasin teise voodisse
kus teised elukad
olid juba saanud mind
maitsta sipelgad
lestad Kalad
lutikad lihtsalt
koid ja Humbolt
ei keppinud mind

aastaid enne seda needust
hoolimata liivast võrgust tolmust
samblast hallitusest ämblikust
ei suutnud ma enam iial
sellest voodist lahkuda
on hullemaidki elukaid
kui koid on häänid
sügelised kalad maod
kui külaliste madratsil
on kaks leidub alati
üks kes ei ole
süütu.

raisakotkas

corpus delicti on
väljend mida kasutatakse
kui on rikutud
seadust ja leitud
kuriteo jälgi
kehast saab
toimumispaik ja kuriteost
omadussõna uurimine
tähendab et sa näed
ja et sind nähakse (samuti
nagu peol)

leban kandraamil
neli arsti minu ümber
räägivad limaskestast streigist
ja et plasttopse on vähe
nad arutavad minu harkis jalge
ees kas minna pärast tööd
kõik koos baari
kohtuarst kirjutas aruande
vaatamata mulle
otsagi ise rääkis
samal ajal telefoniga

minul on keha ja kohtuarstil ka
ja midagi ühist on meil veel:
meile meeldib telefoniga rääkida
ja baaris käia
arst on inimene
kes tegeleb surnukehade
ja elusate naistega
(nimetades neid asi-
tõenditeks).

ümbrik

armastan ümbrikuid lakkuda
mulle meeldib liimi maitse
ümbrikuserval paberi
lakkumises on
pühendumust kui
seal sees on
advokaadiga allkirjastatud
paberid minu
versioon faktidest
lakun seda ümbrikku püstijalu
sest see lakutud paber
on keel
ja revolutsioon.

vasar

magan vasar
padja all
juhuks kui keegi jälle tuleb
ja alatult mu tuppa hiilib
niigi on vastik
hoida kätt padja all
kus on külm metall
ja siis veel üks piinlik lugu:
Humboldt ei saa kunagi
üllatama tulla muidu
saab vasaraga
ja siis sureb või jääb elama
(vasaralöögist
vabanev
energiatulk
võrdub vasara mass
jagatud kahega ja korrutatud kiiruse
ruuduga löögi hetkel).

abielunaine

istun
ringis
nii nagu
üritusel
kohane
kulistan
veini
oliivi-
kivid
panen
kõrvale
haldan
oma
fertiilset perioodi
teesklen
et olen
registreeritud
vaktsineeritud
ilus
koduloom
ülistan
banaalsusi
osalen
vestluses
lähen ära
viiakse koju
sõidan tummalt
peas keerlevad
väiksed asjad
seks
bikiinid
žiletid
reisisid
oliivid
salvrätid
munad
magusad mandlid
jääkarud.

taltsutaja

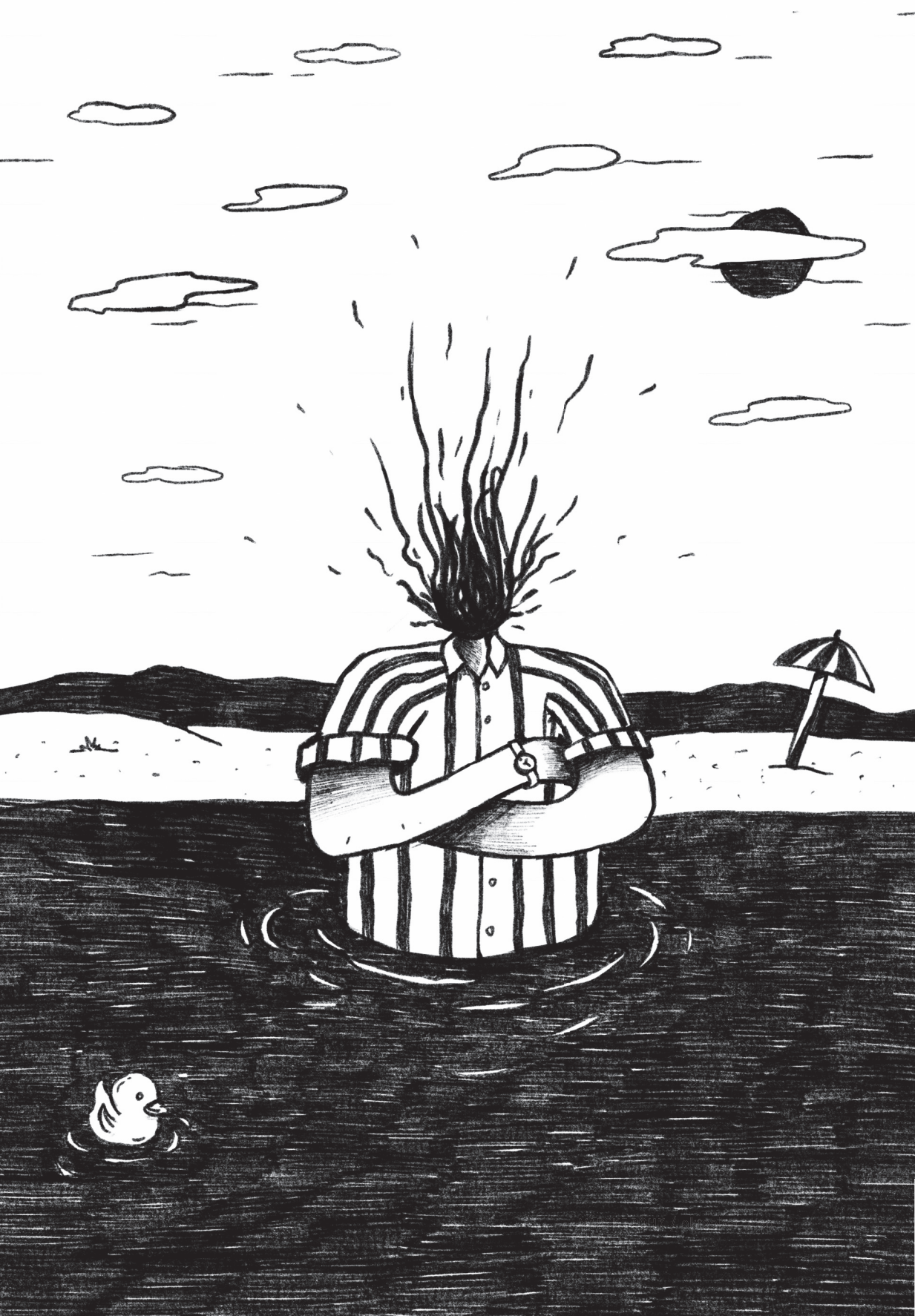
vägistaksin sind
nüüd tean küll
ma saan aru viimasest
rooma printsist
kuningapojast
kes vägistas toatüdrukuid
tema naine allutas kanu
vägistaksin sind
Humboldt
nüüd tean küll
puhtast vihast
et sa mind ei taha
kuigi lõin end üles
ja peaaegu anusin
kuigi sellist asja ei anuta
vägistaksin sind
Humboldt
tiigritaltsutaja
sinu voodi
päevateki maastikul
vägistaksin sind
kui saaksin
kättemaksuks
tänan ei eest
korviandmise eest
aga mul pole
vastavat keha
ma ei suuda hästi uskuda
et minu lihast ja luust
piinaja olekski see viimane
rooma prints
neljas viies kuues
tarquinius kes mind vägistas.

vasar (II)

kui paavst sureb
koputatakse talle
vasarakesega
otsa ette mina pole
kunagi kedagi
vasardanud
ei paavsti printsii kuningat
kui protsessioon
edasi läheb
koputab ninamees
kolm korda
vastu kandetooli ja
kandjad lähevad edasi
vasar
on kangelaslik kümmesilbik
kus rõhud on kolmandal
kuuendal ja kümnendal silbil kui
sportlane lõpetab oma
kolmanda pirueti
ümber iseenda
võib ta vasara
lendu lasta
see kaalub seitse kilo
ja kakssada kuuskümmend grammi
marx ei rääkinud kunagi
vasarast
kas on kunagi kuulnud
oma sümboliga filosoofilisest
koolkonnast milline oleks olnud frankfurdi
koolkonna sümbol kui
selle oleks valinud adorno?
kui thor oma vasaraga
lajatab
on see vihma ja äikese märk
aga sammaskaktuse õied
ennustavad kõrbes vihma aga vasarhai
vasar
funktsioneerib tiivana

stabiliseerides tema
liigutusi vasarhaide
paaritumisrituaal on muide
väga vägivaldne
sotsialistliku albaania
lipul asendati
vasar
püssiga
vasar
on parim asi
see aitab hästi magada
ja naelu sisse lüüa.

JANAR SARAPU

Sitaks hea mass 101!

Masenisti päevaraamat

Pidin sündima, nagu ikka sünnitakse,
aga ei viitsinud passida üsas.

Pistsin pea varem välja,
küsisin: „Mis kamm on?”
Endal polnud juukseidki peas.

*

Laman voodis ja mõtlen,
kuidas elu küll nii perse läks.
Ma ei teinud ju mitte midagi.

*

Muljun sõrmede vahel poolikut nõöpi.
Iseenesest pole ju viga,
aga midagi oleks nagu puudu.

*

Ootan inspiratsiooni.
Joon energiajooki.
Sööb krõpsu.
Teen tööd.
Harilik marineeritud sitt.

*

Täidan hinge tühjust
odava Hiina pasaga.
Rutiin on tavaline.
Kaks pudelit veini,
AliExpress
ja kuu aega ootamist.

*

Nutan veits.

Suht norm.

Nutan veits veel.

Vihkan elu.

Mõtlen.

Unustan mõtte.

Leian juutuubist video.

*

Munn on juba nagu poolkõva.

Ah, ei viitsi.

*

Me aia ääres tänaval
ma kusen vastu planku
ja külammid kisavad:
„Küll on kena ankur!”

*

Ma ei vihka luulet.
Tunnen sellele kaasa.

*

Üks mees ütles ühele luuletajannale:
„Seksime, muidu kahetsed.”
Väga kahetsusväärne mees.

*

Kui ma kohe ära ei sure,
suren õnnetult elu lõpuni.

*

Mu *top*-10 edetabel suurimatest hirmudest

1. Sinu kaotamine
2. Sinu kaotamine
3. Sinu kaotamine
4. Sinu kaotamine
5. Sinu kaotamine
6. Sinu kaotamine
7. Sinu kaotamine
8. Sinu kaotamine
9. Sinu kaotamine
10. Ämblikud ja pimedus

RICHARD
ANNILO
RICHARD

ANNILO
RICHARD
ANNILO
RICHARD

uinumismantra

ei
pähh
siia jään
kleepuv keha
kuivad higipiisad
ihu madratsiga üks
hambad pesku end ise
teksapüksid on ka pidžaama
voodis ma sündisin, voodis ma suren!
mu padjapüür, mu õnn ja rõõm
minu juuksed on rasvased
aga sina oled pehme
seepärast minagi
jään siia
alati

eile nägin ma enda päevaplaani

eile nägin ma enda päevaplaani
teadmiste talletamise süsteeme
ideekorjeks kasulikke artikleid
tervist toitvaid soovitusi
välimust edendavaid tooteid
eile nägin ma enda päevaplaani

eile nägin ma enda päevaplaani
kohustusi ja võlgnevusi
plaane kaugeks tulevikuks
adekvaatseid finantsnõuandeid
üldse liiga palju mõistlikkust
eile nägin ma enda päevaplaani

eile nägin ma enda päevaplaani
täna ma seda näha ei taha

unejutt kosmiliselt tähtsusetule indiviidile

me ei näe, kuidas mäed jooksevad
kuidas Maroko kõrb tormab uisapäisa Sitsiilia
poole, nii et kohe-kohe põrkab kokku
kuidas Himaalaja teeb kõrgushüpet või
kuidas Austraalia valmistub külakuhjaks
ei.
meie jaoks on mäed liikumatud.

samamoodi aga
ei näe mäed ka väevõimuga, kuidas nende
silme all siblivad puud
lausa iga aastaga kasvatavad ja
langetavad lehti
silme alt läheb kirjuks!
isegi puude võrsed kasvavad veel kiiremini, kui
mägi suudab silmaga pilgutada

ja kes oleme siis meie?
mägede silmis
meie – inimesed?
kübe!
eluvälgatus
käib kiiremini, kui langeb päike
kiiremini veel kui valgub äike
millest me üldse räägime
meie elu algab ja lõpeb nii kiiresti
et seda on raske registreerida üldse millekskigi

seepärast meie ei näe, kuidas jooksevad mäed
ja mäed elavad edasi õndsas teadmatuses
meiesugustest bioloogilistest plahvatuslikult
kiiretest reaktsioonidest

*

tähendab
mida ma päriselt öelda tahan
läbi kõikide nende mitmekihiliste metafooride
ja kavalalt asetatud reavahetuste

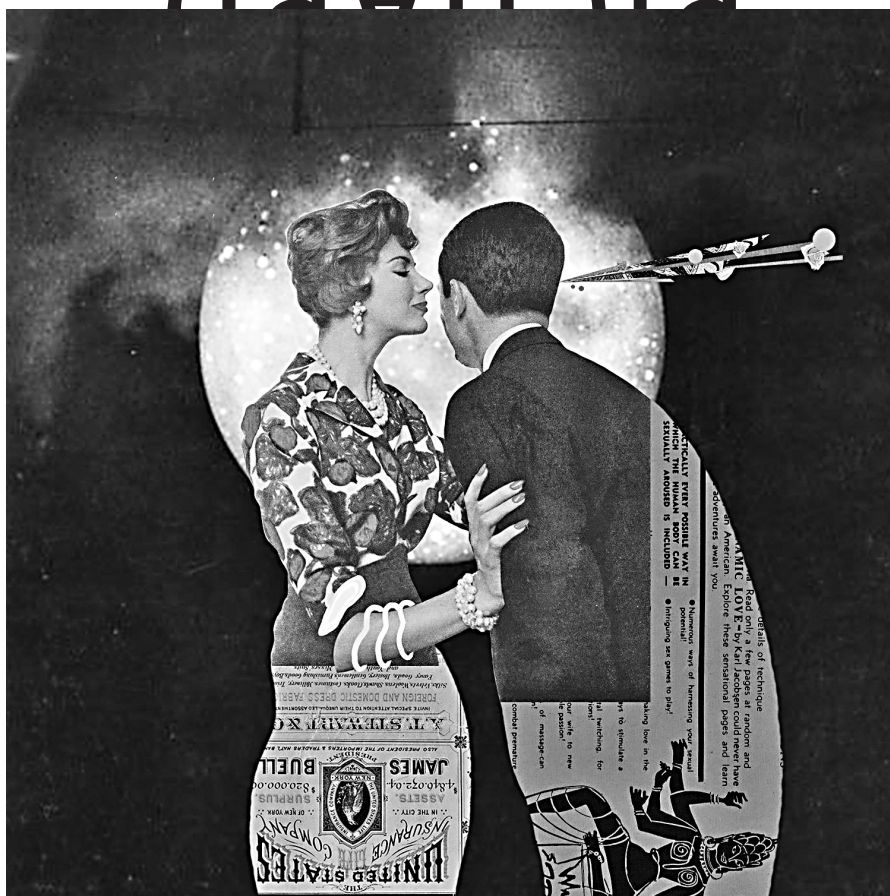
mida ma päriselt öelda tahan?

on vist see, et inimestel on
omapärased emotsioonid
ja siin on mõned minu omad
ja see on huvitav
see on vahel meeldiv
vahel ebameeldiv
aga huvitav

ja kui me paneme need tunded ridadesse
ja vaatame neid telefoniekraanilt
või märkmikupaberilt
ja sildistame nad kui „tekst” või „luule”
siis ei tundu nad enam nii tõsised
ja nii kõikehõlmavad
vaid lihtsalt ...
mõned huvitavad read paberil

jah

aga mida ma päriselt öelda tahan
on see, et ma ei plaaninud tegelikult midagi päriselt öelda
ja ma arvan, ma ei peagi siin tegelikult midagi päriselt ütlema

PÕRANDA ALL TEGUTSEV KURB ÜSIK MEES (KES ARMASTAB SIND)

Joosep Vesselov

Jaanus Saar

„Internetis radikaliseerunud kuri valge mees (kes armastab sind)”

Steven Eomois, 2019

„jaanus saar / mis loom see on”

„Internetis radikaliseerunud kuri valge mees (kes armastab sind)” (edaspidi: „Kuri valge mees”) on luuletaja ja muusiku Jaanus Saare kolmas luulekogu, üks tema kahest 2019. aastal ilmunud raamatust. Tema debüütteos „Kosmosest näeb”¹ ilmus veidi kahtlase väärtusega kirjastuses² ega pälvinud erilist tähelepanu, teine luulekogu „Ühe seieriga kell”³ sisaldab muu hulgas tekste esimesest ning on esikteose lihvitum, konkreetsema kontseptsiooniga ja kompaktsem variant. „Kuri valge mees” on Saare värskem, isekirjastatud raamat. Juba mõni aasta tegutsenud ja mitu raamatut avaldanud autorina on Saar pälvinud vähem tähelepanu, kui ta looming väärt on.

Siinkohal oleks mõistlik ka mainida, et Jaanus Saar on pseudonüüm⁴, võibolla isegi *alter ego*. Või tema enda sõnul: „jaanus saar on minu projekt jääda ellu” (lk 14). Seega võtan arvesse, et Jaanus Saare ning tema füüsilisest isikust teisiku vahel võib olla teatav distants.

„ainult vihkan vihkan vihkan vihkan”

„Kuri valge mees” on näide 21. sajandi internetipõlvkonna transgressiivsest kirjandusest, milles kajastub „nelja seina vahel internetimaailmas / üles kasvanud halvava suhtluse hõlbega ebardi” (lk 6) valusalt kibestunud mõttemaailm. Kibestumus on „Kurja valge mehe” otsene taotlus, mille võtab hästi kokku avatekst „dilemma”, kus minategelane seab eesmärgiks enda „isikupuuduste” parandamise või nendega leppimise ja vastu tahtmist ühiskonna liikmeks asumise asemel „internetis radikaliseeruda” (lk 5).

Radikaliseeritus väljendub armuvalus vaevleva depressiivse Saare passiivse *alt-right*-meelsusena, millel on ka märgatavad *incel*’likud kalduvused. Nõnda on suur osa „Kurja valge mehe” tekstidest monoloogilised argielukirjeldused ja introspektiivsed mõttearendused, mis pakatavad

- 1 Jaanus Saar. „Kosmosest näeb” – Metsakasti: Paljasjalg, 2017.
- 2 OÜ Paljasjalg (ja teisedki sarnased väljaanded) on ilmselt rohkem panustanud süsiniku jalajälje suurendamisse kui eesti kirjanduse rikastamisse, olles turule paisanud „suure hulga toimetamata ja kujundamata luuleraamatuid, mis vanasti levisid käsikirjaliselt ja suguvõsades”. (Siim Lill. „Raamatus on tekst ehk Üks esoteeriline luuletölgenduse katse” – Värske Rõhk, nr 64, 2020, lk 112.)
- 3 Jaanus Saar. „Ühe seieriga kell” – Pärnu: Jumalikud Ilmutused, 2019.
- 4 Selles võib kahtleja veenduda, lugedes impressumit.

vägisõnadest ning vihast: „vihkan seda ühiskonda meele-
tult / kuidas te üksteisega / debiilsusi räägite mõttetust
pasast” (lk 15). Luulekogu ajendav konflikt on transgres-
siivsele kirjandusele omaselt vahetult lämmatava ja tühise
ühiskonna ning sellest tulpinud kodanik Saare vahel. See
konflikt on nähtavasti programmline, minategelase lange-
tatud otsus, katse suunata häiritud minategelase enesevii-
kamist välise maailma vastu.

**Suure osa „Kurja valge mehe”
tekstidest moodustavad mono-
loogilised argielukirjeldused ja
introspektiivsed mõttearendused, mis
pakatavad vägisõnadest ning vihast.**

Luulekogu viimastes tekstides toimub
aga ühetoonilises ärrituses märgatav nihe:
Saar tunnistab, et tema sihilik radikali-
seerumine läks luhta, sest ta ei saanudki
vähemuste peale pahaseks ega saatnud
korda vägivaldseid tegusid. Tekstis „täitsa
okei” jõuab flanöörlusest kirjutamistörke
vastu abi otsiv luulemina järeltulele, et
kui otsideski ei leia midagi, mille peale
närvi minna, on kõik ju tõesti ... täitsa okei.

Nii jõuab Saar algusesse tagasi ning viha
varjust kerkib esile vana tuttav kurbus uues ja veidi lepli-
kumas kuues.

Saare „radikaalsusest” jääb kohati siiski pingutatud
mulje. „Kaagutavad eided”, „kräunuvad animetüdrukud”
ning erisugused rassistlikud vaenunimed mõjuvad pigem
kas odavate katsetena lugejat šokeerima või lihtsalt labaselt.
Raamatu taotluslikku transgressiivsust arvestades on rün-
dav suhtumine küll oodatav, kuid radikaalse hoiaku veenvus
eeldab mõjuvat põhjust. „Kurjas valges mehes” jätab Saare
tühi viha niisiis tihti pinnapealse mulje.

„kas ma / igatsust mainisin?”

Kuigi „(kes armastab sind)” on raamatu pealkirjas sulgudes,
on armastus ja selle lõpp Saare luulekogu kesksam teema
kui radikaalsus („tahad näha v / kuidas terve elu / sinust
kirjutan / preili allikas”; lk 20). Kibedust paistabki põhjus-
tavat igatsuse viha alla matmine ning kõige veenvamalt
mõjuvad tekstid, mis vahetult igatsusega tegelevad. Saar
leiab „Kurjas valges mehes” armuvalu väljendamiseks palju
värskeid lahendusi: „kodu on sinu kõrval // ja aastad ilma
sinuta / kodutus” (lk 9).

Samas on Saare armuvalu ka juba ülalmainitud
incel’likud kalduvused: „huvitav kas sihukest kivi ka on / mil-
lega selle chicki endale saaks // või pisut suuremat / millega
lõmastada oma pea” (lk 20). Näotu suhtumine vastassugu-
poolde ei ole „Kurjas valges mehes” haruldane, kord on naist
nimetatud „3d sigakoeraks”, juba järgmisel leheküljel lolliks
blondiks. Selline suitsiidne ja toksiline igatsus intiimse lähe-
duse järele on isoleeritud ja depressiivsete noorte meeste

seas üle maailma kasvav probleem, mida toidavad suletud anonüümsete internetiportaali kajakambrid.⁵

Aga tekstides, milles autor pöördub armastatu poole ning väljendab oma aastaid kustumatuna püsinud kirge, on tunda siirast ja inimlikku hoolimist, mis lausa liigutab lugeja südant. Saar lubaks panna kogu maailma koos iseendaga põlema, ent palub muusalt: „astu ise kõrvale / ma ei taha et sa / kõrvetada saaksid” (lk 13). Julgen väita, et „Kuri valge mees” on transgressiivsuse taha varjuv ilus armastusluuletuste kogu.

„ma ei osanud / midagi kirjutada / nii et läksin välja”

„Kurja valge mehe” suurim tugevus on autori osav keelekasutus, mis on „halvava suhtlushälbega ebardi” kohta isegi vapustav. Luulekogu pikemad tekstid annavad ruumi bukowskilikule soravusele, tänu millele ongi rusuvast kibedusest ja eemaletõukavusest hoolimata seda raske käest panna. Hea näide on tekst „sitt päev”, mille süžee on kohu-

tavalt argine – lekkiv toru, puuk kõhul ja apteegis käik –, aga Saare mõttearendused on väljendatud niivõrd sujuvalt ja leidlikult, et läbivalt nõme meeoleolu ei väsita.

Saare tabavad kirjeldused ja kujundid hoiavad ka kõige tülgastunumat ja autori maailmavaatega vähim nõustuvat lugejat kütkes. Näiteks jaapani animeporno-kisenduste onomatopöale järgnev värvik-

as võrdlus hentaihelinduse kirjelduseks: „mingi kummikutega seenemetsas lindistatud heliefektid / kõlab nagu keegi aerutaks nõukaaegse kummipaadiga / ja tõmbaks võhandust rõõvvõrku välja” (lk 53).

Saare keel on hälbekirjanduslikult kõnekeelne, aga seda täiesti omaselt 21. sajandi internetipõlvkonnale. Nii rikastavad Saare luulet erisugused anglitsismid-neologismid (nt väga leidlik „thatsfainidus”) ja loomulikult internetislang. Kõige rohkem meenutabki kirjapilt foorumipostitusi või reavaherohkeid Facebooki vestluse monolooge ega jäta seejuures sugugi amatöörlikku muljet.

Niisamuti nagu seda olid Bukowski ajal baarid, on Saare-aegse kõnekeele arengu kõige viljakam pind anonüümsete internetinurgad, kus vestluskaaslastele äratemiseks ja vaidluste võitmiseks kõige kasulikum lihas on keelekasutuse eest vastutav vasak ajupool. Veebi täielikus väljendusvabaduses lokkab keeles tohutu värskus, mida Saar meisterlikult rakendab.

„Kuri valge mees” on transgressiivsuse taha varjuv ilus armastusluuletuste kogu.

5 *Incel*’lusega tutvumisel aitab kaasa Hans Alla päevik Värskes Rõhu 2019. aasta augustinumbris (nr 60, lk 56–66), milles autor võtab asja tabavalt kokku: „Sõna tähistab inimest, kes ponnistustest hoolimata ei saa kedagi nõusse endaga magama ja süüdistab selles maailma olemuslikku ebaõiglust, mitte ennast.”

Samuti on hariv Vice’i lühidokumentaali „This is what the life of an incel looks like”.

„täitsa okei”

„Internetis radikaliseerunud kuri valge mees (kes armastab sind)” tekitab küll palju vastakaide tundeid, ent on lõpuks põnev lähivaade kasvava ja probleemse uue subkultuuri mõttemaailma, mis tavaliselt kinnistest internetiportaalidest eriti välja ei kipu. Samas tekib küsimus, mil määral on Saare häiritud ellusuhtumine puhtalt kirjanduslik, sest sarnast hoiakut esineb ka tema eelmistes luulekogudes. Maailmavaade selle luulekogu väärtust aga ei vähenda, eriti kuna see on kindlasihiline projekt, mis täidab oma eesmärgi suurepäraselt.

Jaanus Saare luulet pärsib üksnes ehk emotsioonide piiratus. Pidev kibedus muutub üsnagi pika ja tiheda luulekogu lõpuks monotoonseks, kuid ilmselge keeleline võimekus ja hea naljasoon hoiavad teose kvaliteeti. Tõesti – noil kordadel, mil Saar labasusteni ei lasku, väärib tema (enese)irooniline huumor kiitust.

Aga tulevases loomingus on autoril siiski ees valik: kas avastada ka ülejäänud emotsioonispektri kirjanduslikke võimalusi või jääda oma vihas kindlaks ja tõusta eesti *incel*-luule lipulaevaks. Igal juhul tasub Saare luulel ka edaspidi silma peal hoida.

NÄHTAMATU PAINAJALIK ÕÕV

Eliisa Puudersell

Samanta Schweblin

„Nähtamatu niit”

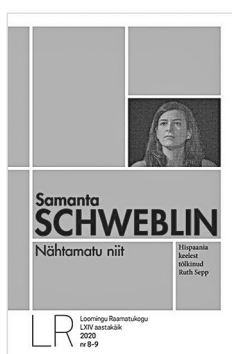
Tõlkinud Ruth Sepp

Loomingu Raamatukogu nr 8–9, 2020

Argentina kirjaniku Samanta Schweblini apokalüpsisehõnguline esikromaan „Nähtamatu niit” (hisp „Distancia de rescate”) nägi trükivalgust 2014. aastal. Tänavu kevadel, keset üleilmset isolatsiooni ning hirmu- ja košmaariärevust (millest nüüdseks on otsapidi saanud reaalsus), ilmus tekst ka eesti keeles. „Nähtamatu niidi” teemad on mitmekihiliselt ühendatud, mis avaldub teose painajalikus atmosfääris. Iga lugemiskorraga rullub üha jõulisemalt lahti niit, mis jookseb lõpuks tekstist välja ning näib meid nähtamatult siduvat. Ühelt poolt küsib romaan maailmas olemise kohta, teisalt tulevad mängu ühiskondlikud ja poliitilised teemad. Neid tasandeid ühendab hirmust ja õudusest tingitud äng, põlvkondlikud sootsiumit ühendavad mustrid ning keskkonna-probleemid, mis on Ladina-Ameerikas endiselt aktuaalsed ja panevad inimsuse pärast muretsema.

Nii muutub teose pealkiri „Nähtamatu niit” igati tähenduslikuks. Autor on ühendanud õudusfilmilikult rõhuva, justkui lõppematu pingul niidi nii vormis kui ka sisus. Lõpus niit katkeb, saabub katarsis ja selgus. Nagu on saatesõnas kirjeldanud ka Ruth Sepp, käsitleb Schweblin teostes samu teemasid, tuues pinnale inimsuhete ja -psühholoogia lõputu keerukuse.¹ See muudab tema teoste olustiku peaaegu alati painajalikuks ja tumedaks.

Katkendlikus dialoogivormis üles ehitatud romaani tegevus toimub ühes hädises Ladina-Ameerika külas ning jutustab sellest, kuidas peategelaste, kahe noore naise – Amanda ja Carla – ning nende perekondade elu muutub õudus-unenäolise miljöö ja saatuse tumedate keerdkäikude tõttu täielikult. Teost läbib Carla poja Davidi ja Amanda kiirabipalatis toimunud vestlus, seejuures on tõlkija saatesõnas dialoogi tabavalt iseloomustanud, nentides, et nad viibiksid justkui „elu ja surma vahetsoonis” (lk 76). Nii David kui ka Amanda ja tema tütar Nina puutuvad vee kaudu kokku saatusliku, geneetiliselt muundatud sojaubade väetamiseks mõeldud mürgiga ning haiglavoodil rulluvad lahti selle katastroofiga seotud lood. Palavikudeliriumis Amanda üritab üksikasjalikult meenutada,

1 Ruth Sepp. „Samanta Schweblini toksilised maailmad” – Samanta Schweblin. „Nähtamatu niit”, Loomingu Raamatukogu, nr 8–9, 2020, lk 75–76.

mis üldse juhtus ja miks tema tütar kannatada sai. David aga suunab naist olulisimani, et katkendlikes meenutustes ükski oluline detail märkamata ei jääks: „*täpne hetk peitubki mõnes üksikasjas*” (lk 11). Mürgitus on reaalne kataklüsm, mis valandab paanika ja hirmu ning muutub sisemiseks hävinguks.

Inimesed ainult süvendavad üksteise sõgedust, mitte ei leevenda seda. Individuaalne hullumeelsus, mida saadab hirm, võib muutuda ka ühiskondlikuks (ja vastupidi) ning Schwebliin käsitleb kollektiivset hirmukülvamist oskuslikult. Ühel hetkel lausub Amanda Davidile: „Ma tahan öelda, et kui

Autor on ühendanud õudusfilmilikult rõhuva, justkui lõppematu pingul niidi nii vormis kui ka sisus.

ma ei laseks end sinu ema hirmudest eksitada, oleks see kõik jäänud olemata. [...] Minu kaudu saab sinu ema oma sõgedusele üksnes kinnitust.” (lk 34) Aga mida või keda üldse kardetakse? Kust hirm tuleb ja milles peitub selle jõud? Kas ja mil viisil saab oma õudu ületada? Nendele küsimustele püüabki „Nähtamatu niit” vastu-seid leida. Näiteks tunneb Amanda hirmu

selle ees, et ei suuda tüdruku ohtude eest piisavalt kaitsta, ja põrub seetõttu emana; Carlat painab aga kartus, et mingi tumeda jõu tõttu on David ära neetud ning see neede põhjustab kurja kogu külale.

Perekondlik hirmu projitseerimine on inimestele loomuliku omane – Amanda ja Carla hingesoppides pulbitseb pidev hirm, nagu midagi peaks kohe-kohe juhtuma. Eriti kõnekalt väljendub see Davidi küsimuses: „*Miks emad seda teevad? Mida? Püüavad ohte ette aimata, mõtlevad päästekaugusele*. Sest varem või hiljem juhtub midagi hirmsat. Mu vanaema sisendas seda minu emale kogu tema lapsepõlve, mu ema minule, kogu mu lapsepõlve, nüüd tuleb minul Ninaga tegeleda. *Aga teil jääb kõige tähtsam märkamata*.” (lk 52) David ei ütle, mis on olulisim, ent seda võib aimata. Näiteks mainib Amanda mitmel korral sõna „päästekaugus”: „... nii nimetan ma varieeruvat vahemaad, mis mind mu tütrest lahutab, ja ma tegelen selle arvestamisega vähemalt poole oma päevast” (lk 15). Eeldatav päästekaugus on aga pelgalt konstruktsioon – see ei hoia näiliselt kaitstud inimest reaalse ohu eest, vaid ainult süvendab illusoorset hirmu iseenese ees. Julia Kristeva lahkab oma essees abjektsioonist hirmu olemust ning leiab, et see on karje inimlikkuse järele.² See mõte näib kehtivat ka Schwebliini romaanis, milles peitub ühtaegu vaikne ja kisendav humaansuseigatsus ning tolle hõllanduse eestkõneleja on David – väike poiss, kes üritab valehirmus liiga sügavale keritud niiti viimaks ometi katki lõigata. Näidata, mis on päriselt tähtis.

2 Julia Kristeva „Jälestuse jõud. Esse abjektsioonist” – Tallinn: Tänapäev, 2006, lk 203.

Peategelased Amanda ja Carla on neid ümbritsevas kaoses kaotanud iseenda ja seeläbi on nende jaoks tundmatud ka teised. Mitmel korral jookseb romaanist läbi motiiv, kuidas keegi vaatab iseennast või oma jäsemeid (eelkõige käsi) ega tunne end ära. Näib, et see on inimeksistentsi olemisviisile sügavalt omane. Teos algab motoga, mis pärineb Jesse Balli romaanist „Komandanditund”: „Esimest korda üle pika aja langetas William pilgu ja nägi oma käsi. Kui te olete midagi sellist kogenud, siis saate aru, mida ma mõtlen.” Eriti ilmekalt iseloomustab seda hetk, kui David astub pärast mürgitada saamist välja „rohelise maja naise” ehk posijamuti toast: poisi käed on mustad, vigastatud, ning segaduses „jäi ta oma käsi vaatama” (lk 21). Ravitseja jaoatas poisi vaimu kahe keha vahel ära, sest uskumuse kohaselt saab ainult nii mürgist jagu saada, ja ühtäkki on David võõras nii endale kui ka oma emale, kes teda pojana enam ei tunnista. Tõenäoliselt võiks seda eelneva kontekstis tõlgendada kui ebainimlikku kataklüsmi, subjekti kunstlikku võõrandumist iseenesest, mis on samuti teost läbiv oma-moodi paralleelne salaõmblus.

Romaanis on hirm niivõrd hoomamatu, et ainus, mida tegelased veel teha suudavad, on otsida õudsetele juhtumitele põhjust enda ümbert ja seest. Tegelikkuses pole need ajendid üldse tähtsad, mida rõhutab korduvalt ka David. Seetõttu on „Nähtamatu niit” pinev ja kohati isegi vastik. Niisugune tumedus on aga taotluslik mehhanism, millest saab kõikehaarav lugemisnauding: tekst töötab lugejaga täiel võimsusel. Näiteks võib tuua stseeni, kus Amanda seletab üksikasjalikult Davidile, kuidas nad Ninaga mürgitada said:

„See ongi. See ongi see hetk.

Ei või olla, David, midagi muud tõesti pole.

Nii see algab.

Püha jumal.

[---]

Ära jäta Ninat üksi. Nüüd see juhtubki.” (lk 38)

Hirm haarab endasse ka lugeja. Näib, nagu vaataks David kirjeldatavat sündmust pealt, samal ajal kommenteerides Amanda lünklikke mälestusi, suunates naist hetkeni, mil ta mürgitada saab. Kuna Amanda on oma sõgedusest niivõrd haaratud, toimib Davidi häälmomoodi katalüsaatorina ning juhib naise tähelepanu sellele, mida ta ise näha ei oska. Teksti muudavad pingeliseks ka katkestused, mis ühelt poolt mahendavad tempot, teisalt aga hoopis kiirendavad seda.

Nii võtabki romaan painajaliku õudusunenäo mõõtmed, kus killustunud mälupildid segunevad sellega, mis toimub päriselt. Näiteks ütleb Amanda keset vestlust äkitselt: „David, ma tunnen kätes midagi imelikku. *Kätes? Praegu?* Jah, praegu.” (lk 43) Sedasorti ootamatused rõhuvad ja lisavad süngust, sest dialoogi lõppedes ei selgita Schweblin, mis Amandaga äsja juhtus, vaid jätkab keskse narratiivi jutustamisega. Jorge Luis Borges lahkab essees „Painajalik unenägu” košmaari olemust, leides, et see on kirjanduse üks kauneim ja seega vältimatu element.³ Õudusunenägu seletab pelgalt rõhumistunnet, mitte hirmu ega selle põhjust. Muide, inglise keeles on teose pealkiri „Fever Dream” ehk palavikuline unenägu, sonimine, millest ei puudu õudusmoment ning mis võib Borgese järgi avalduda ükskõik kuidas. Otseloomulikult näeb teoses

Tumedus on romaanis taotluslik mehhanism, millest saab kõikehaarav lugemisnauding: tekst töötab lugejaga täiel võimsusel.

Amanda ka õõvastavat luupainajat, kus Nina kehasse on satunud Davidi hing – tekib fantastiline õudusfilmi atmosfäär ja reaalsustasandid lähevad nihkesse.

Kristeva märgib, et kirjandus ei ole „tähtsusetu äärealal, nagu üldsus näib üksmeelselt arvavat, vaid meie sisimate ja raskeimate kriiside ja apokalüpsiste ülim väljendus”.⁴ See mõte resoneerib ka Schweblini loomingukreedoga: ainult kirjanduse kaudu on võimalik sukelduda kõige tumedamatesse ja painavamatesse teemadesse, „kõigesse tundmatusse ja sõnastamatusse, ning naasta seejärel tegelikkusesse mingisuguse uue teadmise ja nii terve nahaga kui võimalik”.⁵ Seetõttu tekibki teda lugedes tunne, nagu hakkaks õhk otsa saama, ning lugeja on jäetud täiesti üksinda painava õõva keskele, mis läbib kõiksust ja mille eest ei saa põgeneda. See on aga kogu maailma haigus ja huum. Lõpuks, kui niit on katkenud, valdab sügav ja kõikehaarav paratamatuse- ja leinatunne – siis saabub tühjus. Sisemine valu on välja paisatud ja alles jääb üksnes rahunemine, kirjanduse ehe kaunidus.

3 Jorge Luis Borges. „Valik esseid” – Tallinn: Vagabund, 2000, lk 226.

4 Julia Kristeva. „Jälestuse jõud. Esse abjektsioonist”, lk 298.

5 Ruth Sepp. „Samanta Schweblini toksilised maailmad”, lk 75–76.

KUMMITAVAD ILMUTUSED ARGIELUST

Olaf Hendrik Tamm

„Teatavate piiride poorsusest”

David Foster Wallace

Tõlkinud Aet Varik

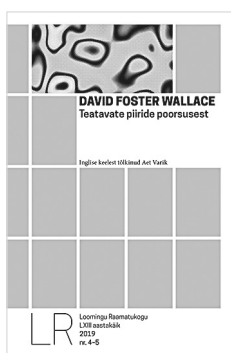
Loomingu Raamatukogu 4–5, 2019

David Foster Wallace'i kogumikust „Lühikesed intervjuud ilgete meestega” („Brief Interviews with Hideous Men”, 1999) on Aet Varik välja valinud ja tõlkinud 14 lühijuttu. Väljaande järelsõnas mainib Raili Marling, et suhtumine David Foster Wallace'isse on vastuoluline: on inimesi, kes peavad teda geeniuseks, aga leidub ka arvamusi, et ta meenutab šovinistlikku meessõpra, kellest tuleb ajapikku üle saada.¹ On tõsi, et ta tekstid tekitavad eriskummalisi mõtteid ja tundeid ning neist pole lihtne sotti saada, ent ainult teksti arusaamatus ei tee autorist geenius. Wallace tabab hetki ja annab inimeste siseelu täpselt ja väheste sõnadega edasi.

Wallace'ile paistab meeldivat lõhkuda neljandat seina, jagades lugejale tekstis kommentaare. On tekstikatkeid, kus allmärkused võtavad enamiku leheküljest. Näiteks lühijutt „Tunnikontroll 9” on vormistatud kantseliitlikus keeles eksami-küsimustena, ent selle allmärkused on vastupidi väga mitteametlikud: on vandumist, palju lauselaiendeid ning otsekohest tekstikriitikat. Tekstile keerab vindi peale tõik, et Wallace kirjutab sinavormis ühtlasi ka sellest, kuidas kirjutada lühiteksti, sedasama, mille lugemine parasjagu pooleli on. Autor on isegi nii meta, et arutleb ka neljanda seina lõhkumise ja selle üle, kas metatekstuaalsus on lihtsalt üks viis, kuidas oma andetust peita. Samas tekitab eneseiroonia ja -teadvustamine tunde, et lugejast veidi üleolev autor teab täpselt, miks ta kasutab äraleierdatud kirjutamisvõtteid: nimelt ei hägusta isegi etteaimatav vorm tema mõtteid.

Kogumikust leiab lühijutte, mis ei räägi näiliselt mildestki – näiteks „Igavesti kõrgustes” jutustab kolmeteist-aastase poisi esimesest vettehüppest, või „Surm ei ole lõpp” kirjeldab kuulsa poeedi basseini ääres vedelemist. Neid on üsna võimatu ümber jutustada, sest olulisem on loo kirjutamise viis, mitte lugu ise. Wallace on tihti erakordselt napisõnaline, öeldes ainult seda, mis on vajalik olukorra mõistmiseks, või isegi vähem.

„Igavesti kõrgustes” on kirjutatud sinavormis ning lugedes on tunda kolmeteist-aastase nägemisulatust ja tema maailma suurst. Tekstiloomika laguneb selle järgi,

1 Raili Marling. „David Foster Wallace: kirjaniku portree noore geeniusena” – Loomingu Raamatukogu nr 4–5, 2019, lk 93–98.

mida kõrgemale poiss ronib ja mida enam ta enda otsuses kahtlema hakkab. Tempo kiireneb ning seotus kaob, alles jäävad uitmõtted, tundmused ja hirm. Lausedki muutuvad järjest lühemaks, vahetult enne hüppehetke on need muutunud ühesõnalisteks mõttejuppideks. Ka aeg läheb veidi sassi, ettekujutused sellest, mis tunne on alla jõuda, segunevad vestluskatketega torni otsast. Jäin tööpoolest uskuma, et seisan redeli otsas ja vaatan alla, tundsin vastumeelsust edasilugemise vastu, sest hakkasin kõrgust kartma.

Jutus „Surm ei ole lõpp” kirjeldatakse seevastu sama stseeni aina uuesti ja uuesti, lisades üha kummalisemaid detaile. Autor kirjeldab erudeeritud luuletajat basseini ääres pikutamas, kuid kummalisel kombel lisandub teksti edene-

Wallace on tihti erakordselt napisõnaline, öeldes ainult seda, mis on vajalik olukorra mõistmiseks, või isegi vähem.

des luuletajale auhindu ja tema tähtsus kasvab. Järjest paremaks muutub ka ilm ning kaunimaks ümbritsev aed. Viimane joonealune märkus annab aga teada, et „[s]ee ei ole läbinisti tõsi”, täpsustamata, kas tõsi pole roheluse ainukordsus või on ka teised kirjeldused tekstis kahtlase väärtusega. Nii ei pruugi päevitustoolil istuda mitte kordumatu poeet, vaid hoopis suvaline tüüp. Keegi, kes otsustas, et

ei hakka lihtsalt kirjutama, vaid kirjutama suurepäraselt, nii suurepäraselt, et ta peakski juba kuulus olema.

Jutukatketes „Järjekordne näide teatavate piiride poorisusest” on esialgu raske mõista, miks kannavad need pealtnäha nii erisugused lood sama pealkirja, mis on tekstide tagamõte ja missuguseid piire on pooristatud. Võib-olla ühendab neid lapseks olemine ja sellega kaasnevad hirmud? Kuigi ainult ühes tekstis (XXIV) on selge, et minajutustaja on laps, on ka teistes tunda lapselikku lihtsust ning jämedakoelisust. Näiteks XI jutu minategelane käib küll tööil ja on suhtes, ent tunneb seletamatut hirmu pimedaks jäämise ees. Luges ei teki silme ette mitte mures täiskasvanu, vaid pigem laps, kes ei oska kõrvaltvaataja jaoks ebaratsionaalse hirmuga midagi peale hakata. Mees rahuneb ja veendub oma nägemisvõimes alles siis, kui tüdruksober teda emalikult lohutama asub. VI jutt on üleskirjutus abielupaari vestlusest, kes lähevad lahku ning jagavad maist vara, sealhulgas ühist last. Kuna kumbki vanematest last ei soovi, visatakse kulli ja kirja. Taas on tegu olukorraga, mis oleks iga lapse õudusunenägu. Ehk uuristavad piire vaimse tervise probleemidest või narkouimast tingitud pettekujutelmad, mida ei saa Wallace'i tausta arvestades välistada? Sel juhul on nende juttude ühine pealkiri loogiline: reaalsuse piirid lasevad pooleldi läbi, lubades (pseudo)mälestustel ja lapsepõlvhirmudel kummitama tulla. Kuna nagu

lühijutudki, kannab ka kogumik pealkirja „Teatavate piiride poorsusest”, võiks arvata, et iga siinne lugu on omamoodi ilmutus või luul, argireaalsuse mõjutusteta, mille poole Wallace ka püüdis.

Tundub, et David Foster Wallace'i tegelaste iseärasuste ja vildakuste unenäolised kirjeldused äratavad igas lugejas täiesti isesuguseid tundeid ja seoseid – lugedes teiste arvustusi, ei olnud ma kohati kindel, kas oleme ikka sama raamatut lugenud. Ei saa Wallace'i sõnade, lauserütmi ja tekstiloogikata edasi anda tunnet, mis lugedes tekib. See on kummastav (eba)mugavus, mis tuleb alles pärast mitmekordset ülelugemist, aga mis ei taha enam kaduda.

LOOD LOOTUSTEST JA LOOTUSETUSEST. HUGO AUHINNA LÜHIJUTU KATEGOORIA NOMINENDID 2020

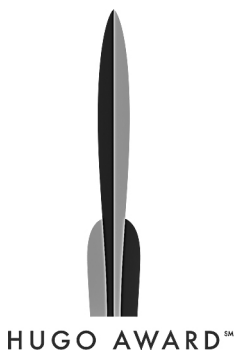
Tõnis Hallaste

1953. aastast jagatavad Hugo auhinnad on ulmekirjanduse Oscarid. Ehkki olulisi ulmeauhindu on teisigi (näiteks Nebula ja Locus), on märges „Hugo auhinna võitja” hoopis teise kaaluga kui üksnes „rohkest auhinnatud ulmeteos”. Hugosid ei vali mitte professionaalidest koosnev žürii, vaid fännid, ning võiduga ei kaasne rahalist preemiat, vaid üksnes au ja kuulsus (kui mitte arvestada võidule järgnevat läbimüügi suurenemist).

Hugo auhindade kategooriaid on mitu ja kuigi terviklikuma pildi USA ulme hetkeseisust annaksid romaani- või lühiromaani kategooria nominendid, on lühijutu kandidaatidega lihtsam tutvuda, sest neid saab veebist tasuta lugeda, seejuures on jutud piisavalt lühikesed, et neid mitte ümber jutustada. Eesti ulmeauhinna Stalkeri statuut on määranud lühijuttude kategooriale mahupiiriks 15 000 sõna, seevastu Hugo lühijutu nominendid on kuni 7500 sõna. Kõige lühem tänavustest on koguni alla 1500 sõna.

Parima lühijutu Hugole kandideeris kuus küllaltki eripalgelist novelli. Ehkki see on teadusulme tähtsaim auhind, ei saa ühtki nomineeritud teksti õigupoolest teadusulmeliseks pidada. Pigem võiks neid liigitada fantaasiakirjanduseks (välja arvatud üht, mida on tutvustatud alternatiivajaloolisena), ent laiemas mõttes kuuluvad need kõik ulmežanrissse. Ulmekirjandusel on lühijutuvormiga eriline suhe. Ulmekirjanikud peavad kandma hoolt selle eest, et näidata, mil moel erineb kirjeldatav keskkond igapäevast. Mida lühem on jutt, seda vähem jääb olustiku kirjeldamise kõrvalt mahti loo teistele elementidele ja seda tähtsam on see, kuidas on autor maailma üles ehitanud. Teksti lühiduse kaudu tuleb igapäevaelu harjumuspärasuse ja kujutletud tegelikuse erinevus hästi välja. Nii saab küsida: mida püüab autor öelda maailma kohta, kus ta elab? Kuue nomineeritud lühijutu vaatlemise ja võrdlemise põhjal on võimalik järeldada, millised tähelepanekud, mõtted või hoiakud USA ulmekogukonna arvates esiletõstmist vääriavad.

Lühijutt pakub hea võimaluse mängida vormiga, mis on ka Nibedita Seni lühijutu „Kümme katkendit Ratnabari saare kannibalinaiste annoteeritud bibliograafiast” tugevaim

külg¹. Sen on öelnud, et kirjutas ülikoolis töötades sageli annoteeritud bibliograafiaid² ning ühel hetkel mõistis, et objektiivsustaotluse kiuste on need siiski konstrueeritud narratiivid: teadlase tekstivalimist moodustub lugu, mis paljastab nii mõndagi ka uurija enda kohta.³ Nii otsustas Sen kirjutada teistmoodi vormiga novelli, tsitaatide kogumi väljamõeldud annoteeritud bibliograafiast. Lääne akadeemiliste vahendite kasutamine andis talle võimaluse esitada provokatiivseid küsimusi nende vahendite endi kohta. Kultuuride kokkupõrge ei toimu üksnes vormis, vaid ka sisus – lugeja saab ülevaate kannibalismist, genotsiidist, võõra fetišeerimisest, assimilatsioonist ja võimatu- sest pöörduda tagasi lätete juurde. Seda kõike vähema kui 1500 sõnaga.

Eksperiment on küll huvitav, ent viib ainult poolele tee. Lugu piirdub mõne katkendliku kirjeldusega ja lünklikult kujutatud skandaaliga ning lõppeb jõuetu manifestiga. Stiilijäljendusi on huvitav jälgida (mõni „tsitaatidest” on

**Teksti lühiduse kaudu tuleb igapäeva-
elu harjumuspärasuse ja kujutletud
tegelikkuse erinevus hästi välja.
Nii saab küsida: mida püüab autor
öelda maailma kohta, kus ta elab?**

sajandi algusest, üks „katkend” on india kirjandusteadlase Gayatri Chakravorty Spivaki moodi kirjandusteooria, üks aga blogipostituslik arvamusemedia) ja need on isegi veenvad, ent samas võiks küüniliselt tõdeda, et vormiekperiment pakub ennekõike võimaluse esitada kontsentreeritud kujul kõiki märksõnu, millega tabada ajastu vaimu. Loo põhjal saaks hästi kirjutada sellest, kuidas postkolonialistlikku diskursusesse tuuakse mängu feministlik

diskursus ning millisel moel kugistab valge mehe hegemonia „tsivilisatsiooni” ja „pärismaalaste” kokkupuutel ainult naistest koosneva ühiskonna liikmeid, söimates neid seejuures kannibalideks. Sellest lühijutust on hea kirjutada, aga see ei paku (ega ole mõeldudki pakkuma) ilukirjanduselamust.

Alix E. Harrow’ „Ära vaata tagasi, mu Lõvi”⁴ on lugu patsifist Eefast keisririigis, mis on sõjast hullumiseni haaratud, ja tema sõjardist elukaaslasest Talaanist, kes jääb loo alguses rasedaks. Esile võib tõsta mõningaid feministlikust perspektiivist tähelepanuväärseid valikuid. Autor on otsustanud teha naistegelasteks mitte üksnes klassikalist naiselikkust kehastava Eefa, vaid ka kuulsa sõdalase ja väejuhi Talaani ning vallutushimulise keisrinna. Samas ei räägi lugu amatoosonidest ehk naissõdalastest, keda iseloomustab leppimatus arhetüüpse koduhoidja rolliga

1 Vt <http://www.nightmare-magazine.com/fiction/ten-excerpts-from-an-annotated-bibliography-on-the-cannibal-women-of-ratnabar-island/>.

2 Annotatsioon on raamatu, artikli või muu kirjutise lühike tutvustus, mis annab mõnikord ka hinnangu; kui see esineb bibliograafias, on see annoteeritud bibliograafia.

3 Vt <http://www.nightmare-magazine.com/nonfiction/author-spotlight-nibedita-sen-2/>.

4 Vt <http://www.beneath-cea-seless-skies.com/stories/do-not-look-back-my-lion/>.

ja vastandumine meestele, vaid on hoopis novell sõjast ja sõjardlusest, mille kõik olulised tegelased juhtuvad olema naised.

Kahjuks pole lugu ise kuigi märkimisväärne. Autor ei jõua kaugemale tõdemusest, et sõda on ebameeldiv, ja tegelased püsivad nii tugevasti oma arhetüüpide raamides, et süžee areng on nagu formaalsuse täitmine. Ka psühholoogiliselt ega filosoofiliselt pole lool midagi uut öelda. Oleksin soovinud suuremat metafoorset peensust, sest mõned asjad on tehtud liigagi puust ja punaseks ette (peategelane Eefa kummar dab rahujumalannat, kes huvitava kokkusattumuse kombel näeb välja täpselt nagu tema; tema naine meenutab kõigile sõjajumalannat Ukhelit). Samas ei kirjuta Alix E. Harrow otseselt halvasti (eelmisel aastal sai ta Hugo-auhinna lühijutukategoorias koguni peapreemia) – nii mõnigi lause on tabav ja õigupoolest pole ükski stseen kunstiliselt kohmakas. Sellest jääb paraku väheks.

Fran Wilde'i „Tormide kataloogis”⁵ ründavad üht väikest kaljulinna inimvaenulikud hävitajatuuled. Jutustaja Sila jälgib, kuidas tema õest saab *weatherman* ehk inimene, kes võitleb tuulte vastu, karjades neile nende nimesid, kaotades selle käigus oma inimlikkuse. Näiteks muutub esimene *weatherman*, peategelase vanatädi, lõpuks välguks. Jutustavate katkendite vahele on pikitud lühikesed tormide kataloogid ehk loetelud eri tormiliikidest ja nende definitsioonid. Autor paistab lähtuvat mõttest, et kui oskad vaenlast nimetada, siis tead ka, kuidas temaga toime tulla.

„Tormide kataloog” ei anna ilukirjanduslikku vormi üksnes kliimamuutustele (sellist käsitlust leiab mujaltki), vaid ka näo ja ilme raevunud Loodusele, kes maksab kätte. Ehkki pole põhjust arvata, nagu oleks loo tegevuspaik Maa, ei mõju sündmused läbinisti fiktiivselt, selleks on teema liiga päevakajaline ja käegakatsutav. Samas ei osuta autor võimalikele süüdlastele ega püüa üldse lahendusi leida. Pigem on see lihtsalt kurb lugu, millest jääb kostma tõdemus, et ükskord me kaotame niikuinii.

Shiv Ramdasi novell „Ja nüüd isand naerab”⁶ mõjub konkurentidega võrreldes ehk liigagi klassikalisena. Teise ilmasõja aegses Indias nõutakse patriarh Apalt, et ta valmistaks inglasest kubeneri naisele džuudikiududest nuku. Apa keeldub ja see viib kohutavate tagajärgedeni. Kui ta saab nuku kinkimiseks uue võimaluse, palub ta üksnes võimalust ihaldatud ese ise üle anda, sest ainult

tema on võimeline nuku naerma ajama. Kui Apa nukuga härrasrahva ette jõuab, surevad nad vägivaldselt. Selmet toetuda vormiekspperimentidele või luua heljuv-poetiline õhustik, kulgeb

5 Vt <https://uncannymagazine.com/article/a-catalog-of-storms/>.

6 Vt <http://strangehorizons.com/fiction/and-now-his-lordship-is-laughing/>.

lugu vormipuhhta lõpu poole usaldusväärse sujuvusega. Minu hinnangul oli kõik väga hästi doseeritud: probleem oli huvitavalt konstrueeritud ja lahendustki hea lugeda, ka dialoogid olid lodusasti kirjutatud. Samuti leiab siit humoorikaid stseene, näiteks kärbse kohta, kes lendab ja pirsib ja keeldub lahkumast, mõtleb Apa: „Ilmselt on britt.” Ühtekokku oli see äärmiselt korralikult kirjutatud stiilipuhas õudusnovell.

Võib-olla pärsib loo üdini klassikaline kirjutusstiil või dušansse. Kuna Ramdas on kirjutanud peaaegu arhailise korrektsusega, võib jutus käsitletud probleem mõjuda veidi iganenult: praegu on aktuaalsed hoopis teised teemad. Küllap on „Ja nüüd isand naerab” näide teosest, mille vormi vähene uuenduslikkus mõjutab ka sisu tajutavat värskust.

S. L. Huangi novell „Viimane, mida ma tunda võin”⁷ vastab ilukirjanduslikus vormis ühele küllaltki sageli esitatud küsimusele: mis oleks, kui tuumariigi president peaks tuumakoodide kättesaamiseks tapma ühe vabatahtliku⁸? Stalini

„Tormide kataloog” ei anna ilukirjanduslikku vormi üksnes kliimamuutustele, vaid ka näo ja ilme raevunud Loodusele, kes maksab kätte.

lause puhul, et ühe inimese surm on tragöödia, aga miljoni inimese surm statistika, tuleb silmas pidada asjaolu, et miljon elu saab surma saata ainult riigijuhi laua tagant, eeldatavasti hästiistuv mehis ülikonnas, tapmist isiklikult nägemata. Surmad ei muutu statistika osaks mitte nende arvu ja sellest tingitud inimelu väärtuse devalveerumise tõttu, vaid Suure Punase Nupu vajutaja (või võtme keeraja või allkirja panija) füüsiline ja emotsionaalne distants ohvritest. Mis saab aga

siis, kui ta peab ohvrile silma vaatama? Mis saab, kui Suure Punase Nupu vajutamise eeltingimuseks on isiklik ja käega katsutav vastutus üheainsagi inimese surma eest?

Huangi loo muudab lugemisväärseks (ja ehk ka auhinnavääriliseks) asjaolu, et jutustaja fookus on peaaegu täienisti tüdrukul, kes on mõeldud „ohvritalleks”. Keskendudes tegelas(t)ele suure kaasaelamisega, muutub kontseptuaalselt laetud süžee tundlikuks pilguheitiks ühe probleemi eri tahkudele. Mis saab siis, kui ohvritall pole üksnes isikupäratu ohvrikujutus, vaid luuletaja – inimkogemuste erk tajuja ja jäädvustaja? Mis saab, kui avalikkus lepib seadusega, ent mõistab hukka teo? Mis saab, kui riigipea ehtinimlik soov tüdruku elu säästa ei ole poliitiliselt ega sõjaliselt kasulik?

Huangi novellil on toekas kontseptsioon, mis mõjub haaravamalt kui teiste nominentide põhiideed. Samas on oht, et domineeriv süžee tõmbab ootushorisondi

7 Vt <https://www.tor.com/2019/10/23/as-the-last-i-may-know-s-l-huang/>.

8 See on juuraprofessor Roger Fisheri idee aastast 1981 (vt Bulletin of the Atomic Scientists, märts 1981).

liigagi kitsaks – sedavõrd toekat kontseptsiooni poleks mõtet dekonstrueerida mingite pööretega, sest see õõnestaks algidee väärtust. „Viimane, mida ma tunda võin” on küll kenasti teostatud, aga lõppude lõpuks jääb novell ikkagi üksnes selleks proovikiviks, milles poliitik peab tuumapommi kasutamiseks oma käega tapma süütu hinge.

Rivers Solomoni „Veri on teine sõna nälja kohta”⁹ võiks vähemasti pealkirja poolest olla vampiirijutt, ent see on hoopis poeetiline sissevaade sellesse, kuidas kätemaks ei vabasta inimest raevust. Juba novelli esimesse lõiku mahub terve realistliku romaani jagu materjali – olles teada saanud majaperemees Alberti surmast, tapab orjatüdruk Sully läbi une perenaise ja tema neli tütart. Realism asendub üsna pea maagilisusega, sest koletu veretöö tagajärjel sünnib tema üsast sajandeid manalas viibinud teismeline tütarlaps Ziza. Ziza ja teiste temataoliste abiga asub Sully valgeid tapma, et teisigi „tagasi sünnitada”. Iseasi aga, kas see mäss pakub Sullyle mingitki lohtu.

Mis saab, kui Suure Punase Nupu vajutamise eeltingimuseks on isiklik ja käegakatsutav vastutus üheainsagi inimese surma eest?

Esmalugemisel rabavad jutu süžee-pöörded ja selle kulgemine, aga ka poeetiline keelekasutus, mis samal ajal ei muutu pelgaks keelenautlemiseks sõnarõõmu pärast. Usaldus autori vastu tekib sama hõlpsasti nagu Shiv Ramdase jutu „Ja nüüd isand naerab” lugemisel, ent Rivers

Solomoni postkoloniaalne lugu raputab rohkem ja on metafoorselt nauditavam. Aga kui käsitleda novelli USAs nüüdseks kuid kestnud massimeeleavalduste kontekstis, avaneb see hoopis teisest perspektiivist. Avalikkust sütitav küsimus „Kas vägivald võib olla õigustatud?” avas minuski selle loo lugemisel allegooriaid otsiva lugejapilgu. Kas Sullys ei kehastu ehk viimse piirini aetud frustratsioon? Kas pole optimistlik Ziza õnnis tulevikulootus, mis lasub teisel pool (rassi)revolutsiooni? Selliseid küsimusi saab esitada hetkeni, mil jõuad probleemini, mis ei sobitu allegooriamudelisse piisaval määral. Selmet otsida novellist USA rassiprobleemide poeetilist ümberjutustust, tuleks seda lugeda kui metafooriküllast lugu rassivõitluse motiividel. Esmapilgul on see kõigest nüansivahe, ent siin on kaks lugemismudelit: esimesel juhul tuleks lugu pidevalt millekski selgepiiriliseks, aga suletuks ümber „tõlkida”; teisel juhul jääb mõningane ebamäärasus, kuid suurem tõlgendamisrõõm.

Hugo auhinnad jagati 1. augustil¹⁰ ning lühijutu kategoorias võitis S. L. Huangi novell „Viimane, mida ma tunda võin”. See on hea näide huvitavast filosoofilisest ideest, mis oleks otsekui oodanud, et keegi selle lõpuks

9 Vt <https://www.tor.com/2019/07/24/blood-is-another-word-for-hunger-rivers-solomon/>.

ilukirjanduslikku vormi valaks – see ei vähenda aga kuidagi autori panust. Mul on mõnevõrra kahju, et Huangi asemel ei saanud auhinda mõni vormiliselt, stiililiselt või temaatiliselt uljam tekst (näiteks pälvis Rivers Solomoni novell „Veri on teine sõna nälja kohta” eelviimase koha!). Samas on tore, et võitis tekst, mis rakendab ulmekirjandusele eriomast vahendit – huvitavate filosoofiliste ideede ilukirjanduslikku sõnastamist –, olles seejuures eelkõige kantud tegelaste hingelistest läbielamistest.

Ka teiste nominentide puhul võib täheldada kalduvust üldjuhul naiselikuna tajutud tundlikkusele. Siin tõuseb esile teisena enim hääli saanud lugu „Ära vaata tagasi, mu lõvi”. Militaarulme on küll klassikaliselt maskuliinne alažanr, ent Harrow on selle lahendanud fookusega feminiinsete väärtuste alalhoidmisele sõjas. Kuuest lühijutust viie autor on naine ning kuuendas („Ja nüüd isand naerab”) on peategelane naine. Mingile olulisele tendentsile osutab võib-olla seegi, et kõik tänavused Hugode romaanikategooria nominendid on naised. Ehk nõutakse USA ulmefännkonnas aina rohkem senisest tajutavamast naiselikkusest? Mõneti seksistlik oleks aga eeldada, et nais autori kirjutusstiil peaks tingimata olema naiselik. Pigem on tegu teemadeväljaga, mille nüansseeritud käsitlemist – kas või implitsiitsel moel – oodatakse ja hinnatakse.

10 Tulemustega võib tutvuda siin: <http://www.thehugoawards.org/wp-content/uploads/2020/08/2020-Hugo-statistics.pdf>.

AUTORID

Manfred

Dubov (34):

„Kirjutan päevikut ja luuletusi maalimise vahel. Maalin kiirabi-valvete vahel.”

Richard Annilo (22):

„Õpin informaatikat ja mõtlen, kuidas maailma paremini paremaks muuta. Vahel kirjutan mõtted üles ja vahel tundub, et neid võiks Värskesse Rõhku saata.”

EiK (20)

on luuletaja ja muusik, kes seob oma loomingu emakeelsed värvid ja poeetilise hiphopi. Ta on avaldanud neli plaati: „uinak” ja „äratuskell” (2017), „unerohi” (2018) ning kogumik „EiK” (2020). Ta on teinud koostööd artistidega nagu Jarek Kasar, Sander Mölder, Stig Rästa, Arop ja Sammalhabe. Tekstide kirjutamine on tema jaoks omamoodi teraapia, võimalus korrastada hinge jäänud pilte kindlalt piiritletud lühivormideks.

Mikk Grins (30)

on sageli sõnatu.

Tõnis Hallaste (33):

„Küsisin poja käest: „Kes on Tõnis Hallaste?” Algul vastas ta transkribeerimatu häälikuga, seejärel nuttis poolteist tundi. Lapsesuu ei valeta.”

Saara Lotta Linno (21),

vt lühiintervjuud lk 61.

Janika Läänemets (30)

armastab aeglust ja algriiimi.

manna

on laulja ja räppar, kes seab õhulise vokaaliga ritta siidiseid või vähem siidisemaid sõnu. Ta seikleb peamiselt RnBs ja hiphopis ning selle eri harudes.

Adelaide Ivánova (38)

on brasiilia luuletaja, fotograaf, ajakirjanik ja poliitiline aktivist. Tema neljas luulekogu „vasar” („o martelo”, 2016), kust pärineb ka siinne valik, pälvis maineka Rio kirjandusauhinna Brasiilias ning on tõlgitud inglise, saksa, hispaania ja kreeka keelde. Praegu elab ta Berliinis. Ivánova on novembris toimuva Hullunud Tartu festivali üks külalistest.

Maris Pedaja (24):

„Neil harvadel kordadel, kui ma pole parajasti saunas, kirjutan.”

Taavi Pint (23):

„Sündides pandi mulle nimeks Taavi aga ma küll ei tea miks. Ma teesklen, et oskan joonistada, läksin isegi nii kaugele et käisin kunstikoolis, kuid isegi seal ei saadud aru mu teesklusest. Miks sul tööd pole? Seda teab ainult pliiats. Vahepeal teen ma lõunauinakuid, pärast joon kohvi ja kujutlen, et olen lõunamaa kitsal tänavanurgal tihedat saginat ja cappuccinot nautimas”

Eliisa Puudersell (27):

„Arvan, et igapäevaelu on nagu hea slogan T-särgil – mida suvalisem, seda parem. Viimase aja lemmik: muna sulle keelele.”

Villem Roosa (21):

„Ei tea, kui suur on paradiis – kas peaks tammuma ümber puu?”

Katrīna Rudzīte (29)

on läti luuletaja, kriitik, feminist, *stand-up*-koomik. Ta on õppinud antropoloogiat ja kultuuriteooriat ning debüteeris 2014. aastal koguga „Päikeseuputus” („Saulesizplūdums”; valik tõlkeid ilmus Värske Rõhu 59. numbris). Siinsed tekstid on pärit äsja ilmunud raamatust „Mugavad kaasaskantavad tiivad” („Ērti pārnēsājami spārni”, 2020). Rudzīte on novembris toimuva Hullunud Tartu festivali üks külalistest.

Janar Sarapu (28):

„Ma olen ikka veel luuletaja.”

Ave Taavet (32)

teeb siilist filmi ja kirjutab Seenest raamatut.

Olaf Hendrik Tamm (18):

„Olen Hugo Treffneri Gümnaasiumi abiturient ja pole veel väga midagi oma eluga peale hakanud. Senised suuremad saavutused on kõndima ja lugema õppimine. Mulle meeldib lugeda ulmekaid ja maagilist realismi, sest ebamaaisus on argipäevale hea vaheldus.”

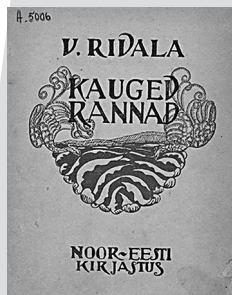
Mikk Tšaškin (22),

vt lühiintervjuud lk 7.

Joosep Vesselov (23):

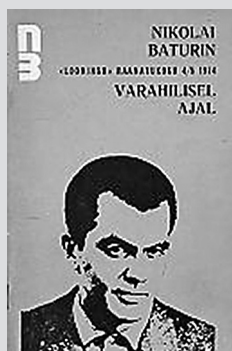
„öösiti und.”

RAAMATU- SOOVITUSED

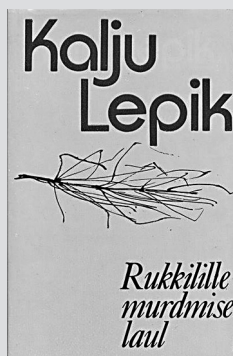
Villem Grünthal-Ridala, „Villem Grünthali laulud” (Noor-Eesti kirjastus, 1908) ja „Kauged rannad” (Noor-Eesti kirjastus, 1914)

Ühelt poolt kirklik loodustüürika *par excellence!* Teisalt lõikuvad siin sümbolistlik ja impressionistlik tasand. Või nagu vahel öeldakse, ühes väärt luuletuses võiks ju olla vähemasti kübekene metafüüsikat. Miskipärast on Ridala jäänud paljude kaasaegsetega võrreldes kuidagi tagaplaanile. Olgugi et tema varaste tekstide modernsus, sisemine liikuvus, vormiline dünaamilisus, rütmi ja meetrumi pingestatus, luulesubjekti funktsionaalsus, keeleuuenduse vaimus (jne) on ka teiste luuleuuenduse kesksete tekstide kõrval tähelepanuväärne. Ridala esimesi luuletuskogusid olen ikka lugenud kõrvuti näiteks Gustav Suitsu ja Ernst Ennoga. Ja mõelnud kaanoni kui niisuguse äraspidisele kuju-nemisloogikale. Seega kordaksin akadeemilises ruumis aeg-ajalt esile kerkivat tõdemust, et varane Ridala on vahest üks kõige teenimatult varju jäänud autoreid 20. sajandi alguse eesti luules.

Nikolai Baturin, „Varahilisel ajal” Perioodika, 1974

Vahel on luule nagu filosoofia. See küünitab asjade ja nähtuste algupära, olemise tuuma poole. Aga sageli avaldub see filosoofilisus kõige intensiivsemas suhestumises keelde. Keelega tehakse midagi raputavat: sikutatakse ja sakutatakse, tiritakse ja tõmmatakse, visatakse ja venitatakse, muljutakse ja muditakse jne. See on nii filosoofiline, et filosoofilisemaks enam minna ei olegi võimalik. Ja see on nii poliitiline, et enam poliitilisemaks minna ei olegi võimalik. Piisab, kui lugeda esimesi ridu: „Hilise aastasaja varasel tunnil varase aastasaja hilisel tunnil ükskõik VARAHILISEL AJAL Päike paimendab punaseid lehti valgete kuhikpilvede vahel Vahel kostab kui kõrget iimamist koskab alla punast piima Verkjalt nõretavad pajude tüved hõretavad põõsad ja rannakivide kiilad kiirud.” Ja nõndamoodi edasi ja edasi ... Väga kaua Baturini proosapoeemi ehk lugeda ei jõua (ja miks peakski, kui meil on Alliksaar, ja Alliksaar on Jumal!), aga see on lihtsalt üks harukordselt põnev tekst, mille peamine väärtus seisneb vististi asjaolus, et selline tekst on tõepoolest olemas.

Kalju Lepik, „Rukkilille murdmise laul”

Eesti Raamat, 1990
Koostanud Paul-Eerik Rummo

Tänavu tähistati suurejooneliselt saja aasta möödumist Jaan Krossi sünnist. Krossi loomingut ning tähendust eesti kultuuriruumis lahati ühest ja teisest küljest, kolmandastki. Ja see kõik on väga õige. Hoopis vähem on juttu olnud Kalju Lepikust, kelle sünnist möödub sada aastat tänavu oktoobris. Valisin soovituseks koondkogu seepärast, et Lepik on harukordselt paljune, muutlik. Paiguti väga traditsiooniline ja rahvuslik, teisel poole jalaga sürrealismis. Kord realistlik, siis modernistlik. Rummo kirjutab saatesõnas väga tabavalt: „Lepik oleks nagu võtnud ette luua ihuüksinda üks terviklik ja ammendav pagulaseesti luule kõigi mõeldavate mõtte-, tunde- ja hoiakunüanssidega, kõigi teemade ja toonidega.” Hästi öeldud! Mulle endale on kõige enam meeldinud 1950. aastate teise poole Lepik („Merepõhi” ja „Kivimurd”).

Joosep Susi

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja: Carolina Pihelgas

Tegevtoimetaja: Tõnis Vilu

Kriitikatoimetaja: Hanna Linda Korp

Luuletoimetaja: Maarja Helena Meriste

Keeletoimetaja: Lydia Raadik

Kujundaja: Maris Kaskmann

KAASTÖÖD

Luule: maarjahelena.meriste@va.ee

Proosa: tonis.vilu@va.ee

Arvustused, esseed: hannelinda.korp@va.ee

Tõlked: carolina.pihelgas@va.ee

Pildid ja fotod: vr@va.ee

Illustratsioonid Taavi Pint

Fotokollaažid Villem Roosa

Maalid lk 18-24 Manfred Dubov

Fotod lk 76-85 Triin Sagen

Tel 5349 6146

vr@va.ee

www.va.ee

KOLLEEGIUM

Eda Ahi, Lauri Eesmaa, Kristjan Haljak, Maarja Kangro, Helena Läks,
Johanna Ross, Joosep Susi, Berk Vaher, Mart Velsker

VÄLJAANDJA

SA Kultuurileht

Voorimehe 9

10146 Tallinn

TELLIMINE

www.tellimine.ee

Tel 617 7717

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Värske Rõhk nr 67 (5/2020)

ISSN 1736-2954 (trükis)

ISSN 2228-1363 (epub)

SISUKORD

1	Mikk Tšaškin
9	Katrīna Rudzīte
18	Päevik: Manfred Dubov
26	Janika Läänemets
31	Ave Taavet
39	Maris Pedaja
46	Saara Lotta Linno
63	manna
67	EiK
74	Intervjuu Teele Lemberiga
87	Adelaide Ivánova
97	Janar Sarapu
102	Richard Annilo
109	Joosep Vesselov Jaanus Saarest
113	Eliisa Puudersell Samanta Schweblinist
117	Olaf Hendrik Tamm David Foster Wallace'ist
120	Tõnis Hallaste Hugodest
126	Autorid
128	Raamatusoovitused

Hind 2.90 eurot

9 771736 295428